

**KRATOVA MADENLERİNİN MODERNİZASYONU
(1702-1710)**

**2021
Yüksek Lisans Tezi
TARİH**

Enes EKMEKÇİ

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU**

KRATOVA MADENLERİNİN MODERNİZASYONU (1702-1710)

Enes EKMEKÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
1. BİRİNCİ BÖLÜM	15
1.1. Kratova'nın Coğrafi Yapısı	15
1.2. Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Bölgenin Kısa Madencilik Tarihi.....	16
1.3. Kratova'nın Osmanlı Yönetimine Girmesi ve İdari Yapılanması	17
2.İKİNCİ BÖLÜM	23
2.1. Rumeli'deki Osmanlı Madenleri.....	23
2.1.1. Rumeli'de Madencilik Tarihi Gelişimi.....	23
2.2. Rumeli'de Osmanlı Döneminde İşletilen Başlıca Madenler	25
2.2.1. Sidrekapsi	25
2.2.2. Novaberda (Novo-Brdo)	28
2.2.3. Samakov	32
2.3. Rumeli'de İstihsal Edilen Madenler ve Çıkarıldıkları Yerler.....	36
2.3.1. Demir	36
2.3.2. Bakır	37
2.3.3. Gümüş	38
2.3.4. Altın	39
2.3.5. Kurşun	39

2.3.6. Şap.....	40
2.3.7. Güherçile	40
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	42
3.1. Klasik Dönemde Kratova Maden Ocaklarının İşletilmesi	42
3.1.1. Klasik Dönemde Kratova Madenlerinde Üretim ve Verimlilik	44
3.2. Fetih Sonrasında Yapılan Hukuki Düzenlemeler	45
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	56
4.1. Kratova Madenlerinin Modernizasyonu ve Kratova’da Madencilik’in Tekrar Başlaması 56	
4.1.1. XVII. Yüzyılın Sonunda Kratova Madenlerinde Üretim Düşmesinin Nedenleri 56	
4.1.2. XVIII. Yüzyılın Başında Kratova Madenlerinde Modernizasyon Çabaları	58
4.1.3. Maden Emininin Tayin Süreci	59
4.2. Mehmed Ağa İdaresinde Kratova Madenleri	60
4.2.1. Mehmed Ağa’nın Kratova’da İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler	63
4.2.2. Mehmed Ağa’nın Madenlerin Güvenliği İçin Aldığı Tedbirler	64
4.2.3. Mehmed Ağa’nın Kratova Madenlerini Modernize Etmek İçin Yaptığı Harcamalar ... 66	
4.2.3.1. Mehmed Ağa Döneminde Kratova Madenlerinde Hizmet Edenler ve Ücretleri .. 66	
4.2.3.2. Mehmed Ağa’nın Kratova Madenlerine Aldığı Alet ve Edevatın Harcamaları ... 70	
4.2.3.3. Mehmed Ağa’nın Kratova Madenlerine Yaptığı Diğer Harcamalar	73
4.2.4. Mehmed Ağa Döneminde Madenlerde Yaşanan Sorunlar	76
4.2.5. Mehmed Ağa Döneminde Ocaklarda Cevher Üretimi	78
4.3. Ali Paşa İdaresinde Kratova Madenleri	84
4.3.1. Ali Paşa’nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler	84
4.3.2. Ali Paşa’nın Kratova Madenlerine Yaptığı Harcamalar	87
4.3.3. Ali Paşa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi	88
4.4. Mehmed Paşa İdaresinde Kratova Madenleri.....	94
4.4.1. Mehmed Paşa’nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler	95
4.4.2. Mehmed Paşa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi	97
4.5. İzmirli Mehmed Ağa Döneminde Kratova Madenleri	102
4.5.1. İzmirli Mehmed Ağa’nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler	102
4.5.2. İzmirli Mehmed Ağa’nın Kratova Madenlerine Yaptığı Harcamalar	104
4.5.3. İzmirli Mehmed Ağa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi . 105	
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	109

TABLÖLÖR LİSTESİ.....	120
GRAFİKLER LİSTESİ.....	122
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	135

TEZ ONAY SAYFASI

Enes EKMEKÇİ tarafından hazırlanan “KRATOVA MADENLERİNİN MODERNİZASYONU (1702-1710)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU .....

Tez Danışmanı, Tarih Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

18/06/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU (KBÜ) .....

Üye Prof. Dr. Barış SARIKÖSE .....

Üye : Prof. Dr. Recep KARACAKAYA .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Enes EKMEKÇİ

İmza :

ÖNSÖZ

Osmanlılar Rumeli’de ilk olarak önemli ticaret merkezleri, maden merkezleri ve tarımsal üretim açısından önemli bölgeleri ele geçirmiştir. Osmanlı Rumeli’inde madenler merkezi hazineye gelir sağlamak ve büyük orduların oluşturulup idame ettirilmesi amacıyla büyük önem arz etmekteydi. Bu amaçla Osmanlılar Rumeli’de Samakov, Kratova, Sidrekapsi, Rudnik ve Novaberda gibi madenleri ele geçirmişlerdir.

Kratova Madenlerinin Modernizasyonu (1702-1710) isimli tezimi hazırlamaktaki amacım II. Viyana yenilgisi ve sonrasında yaşanan isyan ve yağmalar ile harabeye dönen Kratova madenlerini tekrar işletmek için Osmanlıların sarf ettiği çabayı ortaya koyabilmektir.

Bu tez çalışması dört bölümden meydana gelmektedir. Araştırmanın birinci bölümünde Kratova’nın coğrafi yapısı, Osmanlı öncesinde bölgedeki madencilik faaliyetleri ve Kratova’nın Osmanlı hakimiyetindeki idaresi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, tarihsel süreç içerisinde Rumeli’deki madencilik faaliyetleri, Osmanlı’nın Rumeli’de işlettiği önemli demir, altın, gümüş, kurşun ve şap gibi madenlerin özellikleri ve çıkarıldıkları bölgeler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde klasik dönemde Osmanlılar tarafından işletilen Kratova maden ocaklarının işletme usulüne, cevherin üretim aşamasının hangi koşullarda gerçekleştiğini ve üretilen cevherin değerli metallere dönüştürülme süreci hakkında bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde ayrıca Kratova madenlerinin, Kratova fethedildikten hemen sonra yayınlanan Kratova maden yasaknamesi ve maden kanunnameleri incelenmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde Kratova madenlerini modernize etmek için gönderilen nazırların maden ocaklarını tekrar faaliyete geçirmek için yaptıkları tahrirler, ürettikleri gümüş ve kurşun gibi değerli metalleri nasıl değerlendirdikleri ve maden ocaklarında ortaya çıkan sorunlar ile bu sorunlarla nasıl mücadele ettikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Kratova madenlerinde görevli personel ve vazifeleri, nazırların maden ocaklarına ve personele yaptığı harcamalar üzerinde durulmuştur.

Tez konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasının yanında karşılaştığım her türlü problemin çözümünde destek, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU hocama teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Kratova madenleri, Eski Çağlardan itibaren çeşitli devletler tarafından işletilmiştir. Bölge XIV. yüzyılın sonlarında Fatih'in I. Sırbistan seferi sonucunda fethedilmiştir.

Osmanlı Devleti Kratova'yı fethettikten sonra hazırladığı kanunlar ile Kratova'daki madencilik hukuki bir zemine oturtmaya çalışmış ve bu amaçla Osmanlı tarihinde ilk maden kanunnamesi olan Kratova maden kanunnamesini hazırlanmıştır. Kratova madenleri XVI. yüzyılın ilk yarısında nispeten verimli bir maden sahası olmuş ancak aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren madenlerdeki cevher üretimi süreklilik göstermemiştir.

II. Viyana yenilgisi sonrasında Rumeli'de yaşanan asayişsizlik, Kratova madenlerinin tamamen terk edilmesine yol açmış ve Osmanlıların 1702 tarihinde Rumeli'deki madenlerde modernizasyon seferberliği başlatmasına kadar işletilememiştir. Osmanlıların Kratova madenlerini 1702 yılında modernize etme kararı almasıyla, ocakların tekrar işletilmesi için çeşitli teşebbüsler başlatılmıştır. Bu teşebbüsler, eski ve yeni maden sahalarının bulunması, dağılan madencilerin tahriplerinin yapılarak tekrar geri getirilmesi ve madenlerin işletilmesi için gerekli alet ve edevatın temin edilmesi olarak sıralanabilir.

Kratova maden nazırlarının modernizasyon sürecinde karşılaştığı sorunlar ise maden kuyularının ve eritme tesislerinin güvenliği, madencilikten anlayan teknik personelin eksikliği, görev yerinden kaçan madencilerin geri getirilmesi, maden kuyu ve lağımalarında ortaya çıkan su, havalandırma ve buhar gibi sorunlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti; Kratova; Kratova madenleri; Rumeli madenleri; Modernizasyon; XVIII. Yüzyıl.

ABSTRACT

Kratova mines, which are located within the borders of the Republic of North Macedonia today, have been operated by various states since ancient times. The region was conquered by Sultan Mehmed the Conqueror at the end of the 14th century as a result of 1st Serbian expedition.

After the Ottoman Empire conquered Kratova, it tried to place the mining in Kratova on a legal basis with the laws it prepared, and for this purpose, the Kratova mine code, which was the first mining law in the Ottoman history, was prepared. Kratova mines were a relatively productive mining area in the first half of the 16th century, but the ore production in the mining showed a lack of continuity since the second half of the century.

Emergence and developments of social and political insecurities in Rumelia after defeat siege of the Vienna caused the Kratova mines to be abandoned completely, and they could not be operated until the Ottomans started a modernization of mine campaigns in Rumelia dated 1702. With the decision of the Ottoman to modernize the Kratova mines in 1702, various attempts were initiated to re-operate the mines. These undertakings can be listed as finding old and new mining sites, making the records of the dispersed miners and bringing them back and providing the necessary tools and equipment for the operation of the mines.

The problems faced by Kratova mining ministers in the modernization process are the security of shaft mining and smelting furnaces, the lack of technical personnel who specializes in mining, the return of the miners who have left their jobs, water, ventilation and steam that arisen in shaft mining and sevaga mining.

Keywords: Ottoman Empire; Kratova; Kratova mines; Rumelia mines; Modernization; XVIII th century.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kratova Madenlerinin Modernizasyonu (1702-1710)
Tezin Yazarı	Enes EKMEKÇİ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	2021
Tezin Alanı	Tarih Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	135
Anahtar Kelimeler	Osmanlı Devleti; Kratova; Kratova madenleri; Rumeli madenleri; Modernizasyon; XVIII. Yüzyıl.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Modernization of Kratova Mines (1702-1710)
Author of the Thesis	Enes EKMEKÇI
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Sami AĞAOĞLU
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	2021
Field of the Thesis	History
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	135
Keywords	Ottoman Empire; Kratova; Kratova mines; Rumelia mines; Modernization; XVIII the century.

KISALTMALAR

A. DVNSMHM.d.	Mühimme Defterleri
AE. SAMD. I.	Ali Emiri, Sultan I. Ahmed
AE. SAMD. III.	Ali Emiri, Sultan III. Ahmed
AE. SMHD. I.	Ali Emiri, Sultan I. Mahmud
AE. SMMD. IV.	Ali Emiri, Sultan IV. Mehmed
AE. SMST. I.	Ali Emiri, Sultan I. Mustafa
AE. SMST. II	Ali Emiri, Sultan II. Mustafa
AE. SMST. IV.	Ali Emiri, Sultan IV. Mustafa
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bk.	Bakınız
BOA. Osmanlı Arşivi	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
C.	Cilt
C. AS.	Cevdet, Askeriye
C. DRB.	Cevdet, Darphane
C. EV.	Cevdet, Evkâf
Çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D. BŞM. d.	Baş Muhasebe Kalemî Defterleri
D. MMK.	Maden Mukataası Kalemî Dosya Evrakı
D. MMK.d.	Maden Mukataası Kalemî Dosya Evrakı
EV.d.	Evkâf Defterleri
Haz.	Hazırlayan
İE. AS.	İbnü'l Emin, Askeriye

İE.DH.	İbnü'l Emin, Dahiliye
İE.MDN.	İbnü'l Emin, Ma' adin
KK.	Kâmil Kepeci Defterleri
MAD.	Maliyeden Müdevver Defterler
ML. VRD. TMT. d. Defterleri	Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuat
nr.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
TS. MA. e.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki önemli gelir kaynaklarından biri konumunda olan Kratova madenlerinin ele alındığı “Kratova Madenlerinin Modernizasyonu (1702-1710)” başlıklı tez çalışmasında II. Viyana yenilgisi sonrasında Rumeli'de yaşanan isyan ve yağma hareketlerinden doğrudan etkilenen Kratova madenlerinin modernize edilerek tekrar işletilebilmesi için Osmanlıların ortaya koyduğu teşebbüsler incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada; Osmanlı madenciliğinin önemli bir parçası olan Kratova madenlerini incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin madenleri keyfi yere terk etmediğini, madenler terk edilse dahi onları tekrar işletmek için büyük çaba sarf edildiğini arşiv belgeleri vasıtasıyla kanıtlamak istiyoruz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın temel kaynaklarını Osmanlı Arşivi'ndeki konu ile ilgili belgeler oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Cevdet, Kâmil Kepeci, Maliyeden Müdevver Defterler, Ali Emiri, İbn'ül Emin, Maden Mukataası Evrakı gibi fonlarda titiz bir inceleme yapılmış, tespit edilen belgeler okunmuş, özetlenmiş ve tezimizde kullanılmıştır. Belgelerde tespit edilen bilgiler literatür taramasından elde edilen bilgilerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca klasik dönem maden hukuku için Ahmet Akgündüz'ün Osmanlı Kanunnameleri 1., 2. ve 6. ciltlerinden faydalanılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Kratova'nın Coğrafi Yapısı

Kratova, günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu ucunda bulunmaktadır. Bölgenin batı ucunda Osogovo Dağları kuzey ucunda ise volkanik bir bölge olan Kratovo-Zleto bölgesi yer almaktadır.¹ Etrafindan Zletovska ve Kratovska adında iki nehrin geçtiği Kratova şehri², kuzeyde Staro Nagoricane, Rankovce ve Kriva Palanka, doğuda Koçani güneyde Sveti Nikole, Probishtip batı ucunda ise Kumanova şehirleri ile çevrelenmiştir. Ilıman karasal iklim ve dağ iklimi etkisi altında olan Kratova'da yazlar ılık ve orta derecede yağışlı, kışlar bol yağışlı geçmektedir. Yıllık ortalama sıcaklığı yaklaşık olarak 11.3 derece, yıllık en yüksek sıcaklık 38 derece, en düşük sıcaklık ise -16.5 derecedir. Nispeten rüzgârlı bir bölge olan Kratova bölgesi, yıl boyunca kuzeydoğu ve güneydoğudan esen rüzgârlarının etkisi altındadır. Günümüzde 375 km² bir alana, 31 yerleşim yerine sahip olan Kratova nüfus bakımından ülke ortalamasının çok altındadır.³ Şehirde 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre; 10.231 Makedon, sekiz Türk, 151 Roman, 33 Sırp ve 18 kişi de diğer milletlerden olmak üzere toplam 10.441 kişi yaşamaktadır.⁴

Ortalama yüksekliği 1000 metre olan Kratova bölgesinde, dağlık bölgelerin yanı sıra tarım arazileri de bulunmaktadır. Toplam 37.623 hektarlık bir alana sahip olan Kratova şehrinin yarısından fazlası tarım arazisi olup geri kalan kısımları ise dağlık, engebeli ve orman arazisidir.⁵

Farklı tarımsal toprak çeşitleri mevcut olan Kratova bölgesinin en verimli sayılabilecek bölgesi Kriva Nehri çevresidir. Geçmişte bir maden kasabası olan Kratova günümüzde iyi sayılabilecek bir orman yapısına sahiptir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin en eski şehirlerinden biri olan Kratova, günümüzde turizm açısından da önem kazanmıştır. Buradaki turizm bölgeleri Osogovo dağındaki sönmüş krater,

---

¹ Jakim Donevski, "The Mediavel Towers of Kratovo", *AXIOS Student journal for Archaeology and History of Art*, S:1, 2016, s.78.

² Hasan Telli, "Osmanlı Döneminde Makedonya Kratova'da Eğitim Kurumları", *Balkanlar ve İslam-Balkanlarda İslam Dini ve Kültürel Hayat*, C.2, İstanbul 2020, s.307; Djuneis Nureski, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedon Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, S.1, C.3, Temmuz 2014, s.95.

³ Republic of Macedonia Municipality Kratovo, *World Bank Municipal Services Improvement Project*, Üsküp, Ağustos 2015, s.8-9.

⁴ Nureski, "a.g.m", s.95.

⁵ Telli, "a.g.m", s.307.

Kratovska, Bab Karina ve Marceva gibi küçük nehirler, Orta Çağ'da yapılan Eminbey, Simceva, Hadzi-Kostova kuleleri ve Radin, Johciski, Carsiski ve Krajni köprüleri olarak sıralanabilir.

Doğal kaynak bakımından zengin olan Kratova'da çeşitli yer altı kayakları bulunmaktadır. Tarihsel süreçte maden merkezi olarak bilinen Kratova'da çıkarılan metal olmayan madenler: kuvars, tuf ve granit olup, metal olan madenler ise: kurşun, çinko ve bakırdır. Yukarıdaki madenlerin yanında henüz yerleri tespit edilemese de altın ve uranyum madenlerinin de olduğu tahmin edilmektedir.⁶

1.2. Osmanlı Devleti'nin Fethine Kadar Bölgenin Kısa Madencilik Tarihi

Arkeolojik kanıtlar Kratova'nın Balkanların en eski şehirlerinden biri olduğunu göstermektedir.⁷ Bölgede madenciliğin asıl başlangıç noktası Roma dönemi kabul edilse de⁸, Roma öncesi dönemde Kuzey Makedonya ve Kratova bölgesine hâkim olan Paeonya Krallığının Derroni kabilesi madencilik faaliyetlerini başlatmıştı. Kratova ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda yaklaşık 12 gram gelen madeni paralar bulunmuş ve bu paralar Paeonya Krallığı'nın Kratova bölgesinde maden çıkarttığı ve bu madenleri işleyip para bastıklarının kanıtı olarak görülmektedir. Bu hanedandan sonra Kratova'da hüküm süren Makedon krallığı da bölgedeki madenleri işletmiş ve para basmıştır. V. Makedon Kralı Philip'in (MÖ 221-179) hükümdarlığı sırasında eski ve yeni madenlerden elde edilen gümüşler ile para basılmış, basılan paraların bir kısmı ise günümüzde Üsküp Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.⁹

Arkeolojik kalıntılara göre Roma döneminde bir maden kenti özelliği olan Kratova'nın¹⁰ Orta Çağ boyunca inişli çıkışlı bir grafik sergilediği düşünülmektedir. Bizans dönemi ile ilgili bölgede yapılan arkeolojik kazılarda, yalnızca İmparator II. Justinian (685-695,705-711) adına bir sikke bulunduğu düşünüldüğünde, Bizans'ın madenlerin işletilmesinde yeterli gayretlerde bulunmadığı veya güvenlik endişesi ile yalnızca yüksek korunaklı yerlerdeki madenleri işlettiği anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Kratova'da XII. ve XIV. yüzyıllar arasında Sırp Krallığının egemenliği

⁶ *World Bank Municipal Services Improvement Project*, s.9.

⁷ Mile Peshevski, Daniel Peshevski, "The Alternative Tourism in The Republic of Macedonia- The Case of Municipality of Kratovo", *1st International Scientific Conference*, Sırbistan 2016, s.350.

⁸ Ahmet Şerif, *Rudarstvo vo Makedonija vo Vrema na Osmanliskoto Vladeene*, Üsküp 2001, s.101.

⁹ Jakim Donevski, "Historical Development of Mining in the Kratovo and Zletovo Region", *AXIOS Student journal for Archaeology and History of Art*, S.2, Üsküp 2017, s.64.

¹⁰ Şerif, a.g.e. s.8.

başlamış ve madencilik tekrar eski önemine kavuşmuştur.¹¹ XIII. yüzyılın sonlarına doğru Sakson madencilerin Sırbistan ve Bosna bölgesine gelmesiyle daha önce işletildiği bilinen madenlerin hızla restore edilip işletildiği bilinmektedir.¹² Saksonların, Sırbistan coğrafyasına nereden geldiklerine dair iki görüş vardır. Bunlardan birincisi Saksonların Tatar istilası sırasında Transilvanya bölgesinden geldikleridir. İkinci görüş ise Sırp Kralı I. Uros'un (1243-1276) davetiyle geldikleridir. Saksonların gelmesiyle birlikte Sırp krallığının kontrolü altındaki madenlerde, maden teknolojisi ve maden hukuku alanında önemli gelişmeler olmuştur. Saksonlar Sırp topraklarında sadece maden teknolojisi ve maden hukuku anlamında geliştirme ve düzenlemeler yapmamış, aynı zamanda bilgi ve kültürel anlamda da Sırp krallığına hizmette bulunmuşlardır. Örneğin bugün hâlihazırda kullanılan yer adlarında Sakson izine rastlamak mümkündür.¹³

Sırp Krallığı topraklarında madencilik ve metalürjinin gelişimi ticaret ve zanaatın güçlenmesine neden olmuş ve maden sahaları etrafında yeni şehirler ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da gelişen bu maden şehirleri Dubrovnikli tüccarlar tarafından kolonileştirilmiş ve madenler işletilmiştir. İşletilen madenler çeşitli sanat eserlerine dönüştürüldükten sonra gene bu tüccarlar vasıtasıyla çeşitli bölgelere götürülmüştür.¹⁴

1.3. Kratova'nın Osmanlı Yönetimine Girmesi ve İdari Yapılanması

Skender Rızaj'a göre, Osmanlı fetihleri sonrasında Balkan coğrafyasındaki madencilik faaliyetleri durmuş ve maden sahaları harabeye dönüşmüştü.¹⁵ Hâlbuki Osmanlıların Balkan fetihlerinde madenler önemli bir yer teşkil etmektedir. Öyle ki imparatorluğun merkezi sistemi, büyük orduların oluşturulması, oluşturulan orduların idame ettirilmesi ve uzak savaş bölgelerine nakli gibi nedenlerden ötürü Osmanlıların ciddi miktarda nakit para ihtiyacı doğmuştur. Bu yüzden Osmanlıların başlıca fetih politikası altın ve gümüş madenleri ile ticaret merkezlerini ele geçirmek olmuştur.¹⁶

---

¹¹ Donevski, "Historical Development of Mining in the Kratovo and Zletovo Region", s.66-68.

¹² Şerif, *a.g.e.*, s.10.

¹³ Slobodan Vujic, "History of Serbian Mining", *Academy of Engineering Sciences of Serbia, Matica Srpska and Mining Institute of Belgrade*, 2014, s.14.

¹⁴ Vujic, "a.g.m", s.15.

¹⁵ Skender Rızaj, "a.g.m", s.245.

¹⁶ Halil İnalçık, Donald Quarter, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Çev: Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.97; Rızaj, "a.g.m", s.245.

Osmanlıların merkez hazineye gelir sağlamak için Anadolu ve Rumeli bölgesindeki madenleri ele geçirme politikası bulunmaktaydı. Ancak Anadolu madenlerine diğer Türk beyliklerinin varlığını nedeniyle XV. yüzyılın sonlarına kadar ulaşamadılar. Buna karşın Osmanlıların Rumeli’de ilerlemesi hız kesmeden devam ediyordu. Bölgede bulunan gümüş madenlerinin varlığı da bu ilerlemeye olumlu katkı sağlıyordu.¹⁷

Osmanlıların iktisadi emellerini gerçekleştirmek üzere yaptıkları fetihlerden biri de Kratova madenlerinin ele geçirilmesidir. I. Kosova harbi sonunda I. Murad’ın (1359-1389) şehit edilip yerine I. Bayezid’in (1389-1402) geçmesi üzerine Osmanlılar Sırbistan üzerine seferler düzenlemiş ve Kratova madenleri de dâhil olmak üzere birçok Sırp toprağını ele geçirmiştir.¹⁸ Kratova yıllar içerisinde Fetret Devri, Sırp lar ile mücadele gibi nedenler yüzünden elden çıksa da Fatih Sultan Mehmed ’in (1451-1481) I. Sırbistan seferi (1453-1455) sonucunda fethedilmiş olup bölgenin yüzyıllar boyunca Osmanlı idaresinde kalması sağlanmıştır.¹⁹

Fethedildikten sonra Üsküp Sancağı’na dahil edilen Kratova, I. Bayezid döneminde yapılan bir idari düzenleme ile padişah hassı olarak Köstendil Sancağı’na bağlanmıştır.²⁰ 1530 tarihinde Köstendil Sancağı’na bağlı beş kazadan biri konumunda olan Kratova kazası, sancağın kazaları arasında nüfus bakımından en düşüğü konumundaydı. Kazada 54 köy ve 28 mahalle bulunmakla birlikte bu mahallelerin 24’ü Gebrân²¹, üçü Müslüman, biri ise Yahudi Mahallesi dir.²²

---

¹⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.41.

¹⁸ Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C.1, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.311; Hoca Sadettin, *Tacü’t-Tevarih*, C.1, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s.195; Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, (Haz: Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s.37; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, Haz: Koji Imazawa, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.11; Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğullarının Tarihi)*, (Haz: Kemal Yavuz), M. A. Yekta Saraç, Gök kubbe Yayınları, İstanbul 2014, s.108; Osmanlı tarihçisi Hadîdî ise Kratova’nın fethinden şu şekilde bahsetmektedir. “...Cülûs eyledi tahta Yıldırım Hân, Atasının yerine oldu sultan, Karatova gümüş madenlerini, Cevahir topdolu mahzenlerini, Ne denlü varsa maden Laz elinden, Alırlar cümlesini Laz elinden, ... Ne maden nice sayir mülk alındı, Çoğu Laz İllerin zabt olundu...”, Hadîdî, *Tevarih-i Âli Osman (1299-1523)*, (Haz: Necdet Öztürk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s.108.

¹⁹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.I, İstanbul 1990, s.305.

²⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.II, İstanbul 1990, s.443.

²¹ Gayr-i Müslim, Farsçada ateşperest.

²² Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Rûmili Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım*, C.I, Ankara 2003, s.7.

Tablo1. Köstendil sancağının kazaları ve kazaların gelirleri.²³

Kazalar	Müslüman Nüfus	Gayr-i Müslim Nüfus	Toplam Nüfus	Kazaların Toplamı (Akçe)	Gelir
Ilıca	1942	23.135	25077	3.033.874	
Kratova	207	2740	2947	1.517.193	
İştib	931	13.116	14047	1.300.595	
Usturumca	1125	17.543	18668	1.640.509	
İvranya	88	8497	8585	549.125	

Bir maden merkezi olarak gelişen Kratova'nın ekonomisi, sosyal hayatı ve coğrafi konumu ile ilgili önemli bilgiler Osmanlı seyyahlarının eserlerinde de gör lmektedir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Kratova bölgesine giden  şık Mehmed' e göre Kratova, İştib'in güneyinde bir vadi içerisinde bulunmaktaydı. Âşık Mehmed Kratova'da o tarihlerde bir camii ve iki hamamın bulunduğunu hamamların birisinin (hamam-ı kebir) büyük hamam olduğundan bahseder. Büyük hamamın dört tarafının mermerler ile döşenmiş olduğunu ve duvarlarında iki çeşmesinin bulunduğunu kaydeder. Hamam hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra Kratova'da altın, bakır ve gümüş madenlerinin varlığından bahseden  şık, Kratova'dan çıkarılan madenlerin bölgedeki bakır çarşısında ve darphanede değerlendirildiği aktarır. Âşık, bakır çarşısında kap, kacak yapımı ve ince işçilikli eserlerin yapıldığını, darphanede ise altın ve gümüş paraların basıldığını belirtir.²⁴

XVII. yüzyılda Kratova'ya giden Evliya elebi ve Kâtip Çelebi Kratova hakkında hemen hemen aynı bilgileri vermektedir.

Evliya Çelebi, Kratova'nın adının "Kırat-ovadan" Kıratova olarak geldiğini, şehrin 70 y k²⁵ (7.000.000) akçe emanetle Üsküp Sancağına bağlı olduğunu ve şehir emininin yaklaşık 200 adamının bulunduğunu belirtir. Kratova'nın mimari eserlerine de değinen Evliya elebi, şehirde 21 adet mihrap ve iki adet hamamın yanında sıbyan mektepleri, çeşmeler, hanlar, tekke ve medresenin varlığına değinir lakin bunların

²³ 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûmili Defteri (937/1530), s.7-40.

²⁴  şık Mehmed, *Menâzirü'l- Avâlim*, C.2, (Haz: Mahmut Ak), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.1005.

²⁵ "Yük gerek hazine ruzname defterlerinde gerekse diğer maliye para ile ilgili kayıtlarda 1 y k 100.000 akçe karşılığı olarak geçmektedir...",  mer İşbilir, "Yük" *TDV İşl m Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2003, s.48.

sayısını vermez. Şehirde 350 adet dükkânın varlığından söz eden Evliya Çelebi, bu dükkânlarda her türden esnafın bulunduğunu ancak şehirdeki bakırcı esnafının işçiliğinin Tokat, Bosna ve Kastamonu'da yapılamadığını belirtmektedir.²⁶

Kâtip Çelebi ise Kratova'nın İştib, Üsküp ve Köstendil 'in ortasında bulunan bir kaza olduğunu, İstanbul'dan kazaya ulaşmanın 15 gün sürdüğünü aktarır. Kazada bir cami ve iki hamamın mevcut olduğunu, hamamlardan birinin şeklinin normal hamamlara benzemediğini tuhaf bir mimarisi olduğuna değinir.²⁷

1845 yılında Kratova kazasının karye ve mahallelerini gösteren temettuat defterine göre Kratova kazası, 55 karyeye ve beş Müslüman mahallesine sahiptir. Defterde Rum ve Yahudi gibi diğer etnik unsurların mahalleleri zikredilmemektedir. Müslüman mahalleler ise deftere, Sultan Murad, Hacı Kemal, Mustafa Bey, Kâtip ve Karagöz Bey şeklinde kaydedilmiştir. Kazanın toplam vergi geliri 58.829 kuruş olarak kaydedilmekle beraber kazada ikisi Müslüman olmak üzere dokuz adet madenci köyünün varlığı ve bu köylerdeki madenciyan ahalisinden alınan vergilerin kazanın toplam vergi gelirinin yaklaşık %6'sına tekabül ettiği anlaşılmaktadır.²⁸

1876-1877 senesinde yayımlanan Prizren Vilayet Salnamesi Kratova'nın nüfusu ve bölgedeki Osmanlı yapıları hakkında önemli bilgiler verir. Salnameye göre Kratova, 694 hane, 41 karye, 3921 Müslim, 2911 Gayr-i Müslim olmak üzere toplam 6832 kişilik nüfus ile Üsküp sancağına bağlı bir kaza konumundadır.²⁹

Kratova'nın Kosova vilayeti tesis edildikten sonra vilayete bağlı kazalar arasında zikredildiği görülmektedir. Kosova vilayetinde 1880 yılında yapılan nüfus sayımına göre Üsküp sancağı kazaları arasında olduğu anlaşılan Kratova'da, 1.088 Müslim, 4.213 Hıristiyan ve iskân olmayan 214 muhacirin ile toplam 5.515 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir.³⁰

Osmanlılar bölgeyi fethettikten sonra imar faaliyetlerine önem vermişler burada yüz yıllar içerisinde çeşitli yapılar inşa etmişlerdir. Bunlardan bazıları, Sultan II.

²⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5.(Haz: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.282.

²⁷ Kâtip Çelebi, *Cihannüma (İklim-i Rum)*, Süleymaniye Halet Efendi Kütüphanesi, KTB. nr.690. I-II, s.98-99.

²⁸ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 16162, s.2-3.

²⁹ *Prizren Vilayet Salnamesi (1290)*, Prizren Vilayeti Matbaası, s.146.

³⁰ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, İstanbul 2007, s.33.

Murad'ın yaptırdığı bir Cuma Camii olan Sultan Murad Camii³¹ ve Vakfi³², Fethiye Camii³³, Osman Han Camii³⁴, Mustafa Bey Camii³⁵, Sultan Mehmed Camii³⁶, el-Hâc Mustafa Camii³⁷, Karagöz Camii³⁸, Sofi Mehmed Paşa Camii³⁹, Koca Mehmed Bey Vakfi⁴⁰, Elaldı Sultan Vakfi⁴¹, Hacı Kemal Bey Vakfi, Karagöz Bey Vakfi, Mustafa Bey Vakfi⁴², Hüsrev Kethüda Vakfi, Maktul Hacı Selim Ağa Vakfi⁴³, Sinan Ağa Hamamı⁴⁴ şeklinde sıralanabilir. Prizren Vilayet Salnamesine göre bölgede, bir medrese, ikisi Müslümanlara ait olmak üzere üç iptidai mektebi, bir rüştiye, iki tekke bulunmaktadır.⁴⁵

Maden kasabası olarak gelişen Kratova'ya XIX. yüzyılın ilk yarısında çevre karyelerden madenci istihdamı yapılarak madenlerdeki üretimin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu karyeler ise kayıtlara şu şekilde geçmiştir.

Tablo 2. Kratova kazasına madenci gönderen karyelerin listesi.

Kratova Kazasına Madenci Gönderen Karyeler			
Nikolat karyesi ⁴⁶	Koyunca karyesi ⁴⁷	Pençe karyesi ⁴⁸	Kokoşin karyesi ⁴⁹
Balmış karyesi ⁵⁰	Libkova kazası ⁵¹	Orah karyesi ⁵²	İstaniççe karyesi ⁵³
İsvenilence karyesi ⁵⁴	Kanarova karyesi ⁵⁵	Celobin karyesi ⁵⁶	Murgaş karyesi ⁵⁷

³¹ BOA, C. EV., nr. 604/30451.

³² BOA, C. EV., nr. 100/4980.

³³ BOA, AE. SMST. I., nr. 115/12465; C. EV., nr. 344/17475.

³⁴ BOA, AE. SAMD. III., nr. 42/4188.

³⁵ BOA, AE. SAMD. III., nr., 42/4158; BOA, C. EV., nr. 327/16614.

³⁶ BOA, C. EV., nr. 527/26601.

³⁷ BOA, C. EV., nr. 22/1099.

³⁸ BOA, C. EV., nr. 436/22070.

³⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya*, C.3, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000, s.93.

⁴⁰ BOA, A. DVNSMHH.d, nr.117, s.128, hüküm no:556.

⁴¹ BOA, A. DVNSMHH.d, nr.10, s.47, hüküm no:66.

⁴² BOA, EV.d., nr. 13739. s.3.

⁴³ Aydın Ayhan, *Rumeli ve Akdeniz Adaları'nda Türk Varlığı*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2013, s.292.

⁴⁴ BOA, TS. MA.e., nr. 1043/68.

⁴⁵ Prizren Vilayet Salnamesi (1290), Prizren Vilayeti Matbaası, s.146.

⁴⁶ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15356, s.2.

⁴⁷ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15357, s.2.

⁴⁸ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15358, s.2.

⁴⁹ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15363, s.2.

⁵⁰ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15366, s.2.

⁵¹ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15384, s.2.

⁵² BOA, ML.VRD. TMT.d, 15385, s.2.

⁵³ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15393, s.2.

⁵⁴ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15409, s.2.

⁵⁵ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15413, s.2.

⁵⁶ BOA, ML.VRD. TMT.d, 15416, s.2.

Bezova karyesi ⁵⁸	Paylofça karyesi ⁵⁹	Belakofça karyesi ⁶⁰	Dovajenice karyesi ⁶¹
------------------------------	--------------------------------	---------------------------------	----------------------------------

Kratova'nın Osmanlı yönetiminde yüzyıllar boyunca süren hakimiyeti I. Balkan savaşı sırasında Sırp veliaht prensi Aleksandar komutasındaki Sırp ordu birlikleri ile Osmanlı ordusu arasında gerçekleşen Kumanova Muharebesi ile son bulmuştur. Muharebe sonunda Makedonya'nın siyasi kaderi belirlenmiş ve bölgede Sırp Krallığının hakimiyeti başlamıştır.⁶²

---

⁵⁷ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 15433, s.2.

⁵⁸ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 15435, s.2.

⁵⁹ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 15443, s.2.

⁶⁰ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 15449, s.2.

⁶¹ BOA, *ML.VRD. TMT.d*, 15457, s.2.

⁶² Machiel Kiel, "Kumanova", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.364.

2.İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Rumeli'deki Osmanlı Madenleri

2.1.1. Rumeli'de Madencilik Tarihi Gelişimi

Balkan yarımadasında, bakır, çinko, kurşun ve demir dâhil olmak üzere çeşitli madenler bulunmaktadır.⁶³ Bu madenlerin keşfedilmesi ve madenin işlenmesi tarih olarak hemen hemen Anadolu madencilik tarihi ile paralellik göstermektedir. Öyle ki M.Ö 7000 yılından önce Doğu Sırbistan'daki Belovode bölgesindeki Vinca Kültür yerleşkesinde⁶⁴, Balkanların merkezinde bulunan Rudna Glava ve Balkanların doğusunda bulunan AiBunar bölgelerinde M.Ö 5000 yılına ait bakır kalıntıları bulunmuştur.⁶⁵

Bakırın bronzun yerini alması Balkanlarda Anadolu ile paralellik gösterir. Bakırın dayanıksız olması nedeniyle silah ve tarım aletlerinde daha dayanıklı olan bronz kullanılmış ve bronz çağı başlamıştır.⁶⁶ Bronz Çağı'nda Balkanlar'daki diğer üretim sahaları şu şekildedir: Bulgaristan'daki Azapköy, Karanovo, Kasımlar, Preslav, Roman, Mihailovo ve Glina.⁶⁷ Sırbistan toprakları içerisinde yer alan Majdanpek yakınlarında bulunan Rudna Glava, Petrovac na Mlavi yakınlarında bulunan Belovode, Prokuplje yakınlarında Plocnic, Kosmaj yakınlarında bulunan Mali Sturac maden sahaları yalnızca Bronz Çağı'nda değil ayrıca Neolitik ve Erken Neolitik Çağ'daki önemli maden sahaları olmuştur.⁶⁸

M.Ö 1200'li yıllarda Truva savaşları sonrasında Balkanlarda yoğun bir göç dalgası başlamış, Dorian, İliya ve Frig gibi kavimler Anadolu'ya geçmiştir. Balkanlardan bu kavimlerin göçleri önemli metal merkezleri ve bazı kültür merkezlerinin ortadan kaybolmasına neden olmuştur. Bu göçlerden etkilenmeyen hatta üretimde önemli artışların olduğu yerlerin başında gelen Istranca Dağı ve çevresinde

---

⁶³ Dusko Sljivar, "The Earliest Copper Metallurgy in the Central Balkans", *Association of Metallurgical Engineers of Serbia*, Belgrad, 2006, s.93.

⁶⁴ Miljana Radivojevic, Thilo Rehren, "Paint It Black: the Rise of Metallurgy in the Balkans", *Journal of Archaeological Method and Theory*, S.22, 2015, s.3; Sljivar, "a.g.m", s.93.

⁶⁵ B. Jovanovic, "Beginning of The Metal Age in the Central Balkans According to the Results of the Archeometallurgy", *Journal of Mining and Metallurgy*, S.45, 2009, s.144.

⁶⁶ G.N. Radoulov, "Origination and Development of Ore Mining And Metallurgy in the Balkan Region", *Journal of Mining and Metallurgy*, S.42, 2006, s.105.

⁶⁷ James H. Gaul, "Possibilities of Prehistoric Metallurgy in the East Balkan Peninsula", *American Journal of Archaeology*, S.46, 1942, s. 407.

⁶⁸ Vujic, "a.g.m", s.8.

Orta Çağ'a gelinceye kadar bakır üretimi Traklar tarafından yapılmıştır. Osmanlıların demir üretim merkezlerinden biri olan Samakov bölgesi de bu dağ çevresinde bulunmaktadır. Taşoz ve Haldikya'da bulunan Peninsula bölgelerinde eski çağlardan beri gümüş, altın ve bakır madenleri işletilmekteydi. Bu bölgedeki madenler önceleri yerel halk tarafından daha sonra ise Fenikeliler tarafından işletilmiştir.⁶⁹

Kratova- Zletovo gölgesinde çinko, kurşun, gümüş, demir ve bakır üretimi yapan Paeonians Krallığı, Pechevo yakınlarında bulunan Mitrashintsi ve Radovish köylerinde demir, Strumits yakınlarında bulunan Kosturino köyünde bakır, Bosilegrad ve Botevgrad bölgelerinde gümüş üretimi yapmıştır.⁷⁰

Madencilik faaliyetlerine erken tarihlerde başlamış olan Antik Yunanlıların eski dini tasvirlerinde, tepe lambası ışığı altında çalışan madencilerin taşları kırması ve fırınlarda metalin elde edilmesi ile ilgili görüntüler bulunmaktadır. Yunanların işlettiği en önemli gümüş madeni Attika bölgesinin güneyinde kalan Laureion madeniydi. Devlet tekelinde olan bu maden her yıl çıkan mahsulün yirmi dördte birinin devlete verilmesi koşuluyla özel kişiler tarafından da işletilmiştir. Bu ocak en parlak dönemini M.Ö V. yüzyılda yaşamış sonraları üretimde düşüşler görülmüştür. Yunanlılar ayrıca bakır madenini Euboa Adası'nda bulunan Khalkis, demir madenini ise Lakonia bölgesinden çıkarmaktaydı.⁷¹

Büyük Makedon İmparatorluğu zamanında madencilik önem arz etmiş olmalı ki, I. Aleksander döneminde Makedonya'nın zengin madenleri için Atina ile savaşlar yapılmıştır.⁷² II. Philippos M.Ö 357 yılında ekonomiyi iyileştirmek için bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Amfipolis'den hareket ederek Pangoyan Dağına ulaşmış ve bu bölgedeki altın madenlerini ele geçirmiştir. Bu madenleri başarılı bir şekilde işletmeyi başaran II. Philippos burada altın ve gümüş para bastırmıştır. Bastırdığı gümüş ve altın paralar dönemin en geçerli sikkeleri olmuştur.⁷³

---

⁶⁹ Radoulov, "a.g.m", s.106.

⁷⁰ Radoulov, "a.g.m", s.106.

⁷¹ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s.38.

⁷² Mehmet Hacısalıhoğlu, "Makedonya" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.438.

⁷³ Yalçın Gülçin, *II. Philippos ve III. Aleksadros Döneminde Makedonya Krallığı*, (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2014, s.24; Friedrich Willliams, *Ege Medeniyetleri Tarihi (mitolojik dönem sonrası)*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993, s.202.

Balkanları fetheden Romalılar geçmişte kullanılan metal üretim merkezlerindeki madencilik faaliyetlerini geliştirmişlerdir. M.Ö I. yüzyılın sonlarına doğru Kosmaj Dağında bulunan kurşun madeninde o zamanın şartlarına göre daha yüksek teknoloji kullanmışlardır.⁷⁴

Roma İmparatorluğu zamanında Balkanlardaki diğer maden sahaları ise şu şekildedir. Bugün Romanya sınırları içerisinde bulunan Avrupa'nın en büyük altın ve bakır madeni olan Cerna Nehri'nin kuzeyinde bulunan Bor bölgesi,⁷⁵ gümüş ve kurşun madenciliğinin önemli merkezi olan Bosna'daki Srebrenica bölgesi,⁷⁶ Sljopinacka Reka bölgesindeki Mayadağ,⁷⁷ bugün Sırbistan topraklarında bulunan Kosmaj Avala, Koçanya, Kopaonik, Rudnik ve Novo-Brdo⁷⁸ şeklinde sıralanabilir.

Bizans devrinde Balkan madenciliği konusunda bilinen kayıtlar Osmanlıların Anadolu'daki madencilik faaliyetleri kadar teferruatlı değildir.⁷⁹ Bizanslılar, Roma devrinde kullanılan Sidrekapsi'nin yanında, Pangaeum ve daha kuzeyde bulunan madenleri işletmişlerdir. Bulgaristan'daki Stara Planina ve Etropoli bölgelerindeki madenlerde bulunan arkeolojik kalıntılarda I. Anastasius ve II. Angelos dönemlerine ait paraların bulunması bölgedeki madenlerin üretime devam ettiğinin en önemli göstergesi kabul edilmektedir.⁸⁰ Balkanlardaki maden üretimi Batı Roma'nın çöküşünden sonra azalmış olsa da hiçbir zaman kesintiye uğramamış Orta Çağ'ın sonuna kadar devam etmiştir.⁸¹

2.2. Rumeli'de Osmanlı Döneminde İşletilen Başlıca Madenler

2.2.1. Sidrekapsi

Rumeli'de yer alan en önemli maden ocaklarından biri olan Sidrekapsi madeni⁸², I. Murat devrinde Evrenos, Lala Şahin ve Deli Balaban gibi önemli

---

⁷⁴ Heather Ann Pundt, *Mining Culture in Roman Dacia: Empire, Community, and Identity at the Gold Mines of Alburnus Maior 107-270*, (Portland State University, Master of Arts in History), 2012, s.36.

⁷⁵ Gaul, "a.g.m", s.402.

⁷⁶ Kristina Glicksman, "Metal Mining in Roman Dalmatia", *Opucs Archeol*, S.39, 2015, s.262.

⁷⁷ Oliver Davies, "Ancient Mines in Southern Macedonia", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, S.62, 1932, s.148.

⁷⁸ Vujic, "a.g.m" s.10.

⁷⁹ Sümer Atasoy, "Bizans ve Osmanlı Devrinde Madenler", *Journal of Art History*, S.11, 1981, s.34; Speros Vryonis, "The Question of the Byzantine Mines", *Speculum*, S. 37, 1962, s.11.

⁸⁰ Atasoy, "a.g.m" s.35-36.

⁸¹ Vryonis, "a.g.m" s.14.

⁸² Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (926-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.V; Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları,

şahsiyetlerin katkılarıyla Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Bir süre Osmanlı yönetiminden ayrılan Sidrekapsi bölgesi fetret devrinin sonra ermesiyle tekrar Osmanlıların kontrolüne girmiştir.⁸³ Osmanlı idaresine girdikten sonra XV. yüzyıl ortalarında oluşturulan Selanik Sancağına⁸⁴, daha sonraları ise Paşa livası sol kol kazaları içerisinde yer almıştır.⁸⁵ Sidrekapsi, Selanik'in iki menzil doğusunda dağlar arasında yer alan bir bölgede konumlanmıştır.⁸⁶ Sidrekapsi bölgesini ziyaret eden Evliya Çelebi, Sidrekapsi madeni çevresinde bulunan ormanların, Sidrekapsi madenlerinden çıkan gümüşün arıtım sürecinde kullanıldığından, başka bir amaçla kullanılmasının yasaklandığını belirtmektedir.⁸⁷ Osmanlılar Sidrekapsi madenine çok önem vermişler ve çıkarılan gümüş ve altından çevredeki darphanelerde para basmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman altın ve gümüş, II. Selim (1566-1574) altın, III. Murat (1574-1566) ise altın ve gümüş sikke bastırmıştır. Sidrekapsi madeni bir dönem boyunca terk edilmiş olsa da 1702 yılında tekrar işletilmesine karar verilmiştir.⁸⁸

1700 yılında gönderilen bir hükümden, Sidrekapsi madenlerinde, eskiden gümüş madenlerinin işlendiği, ancak bu maden ocaklarının bazısının hükmün yazıldığı tarihte harap bir vaziyette bulunduğu, ancak dört ocağının işlemekte olduğu anlaşılmaktadır. Hükümde ayrıca madenlerin aranması sırasında çalışan ameleye zulüm yapılmaması ve ücretlerinin verilmesi hakkında da bilgiler yer almaktadır.⁸⁹

XVI. yüzyıl itibarıyla Sidrekapsi madenleri Rumeli'nin en verimli madeni haline gelmiş⁹⁰ ve madenlerden senede altı ton gümüş üretildiği kaydedilmiştir.⁹¹ Aynı yüzyıl boyunca Rumeli'deki gümüş madenlerinin toplam üretim miktarı 26-27 ton olduğu göz önüne alındığında Sidrekapsi madenleri Osmanlılar için hayati öneme

---

Ankara 1999, s.317; Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik" *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1472.

⁸³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, s.518.

⁸⁴ Mustafa Altunbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s.16.

⁸⁵ BOA, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013, s.18.

⁸⁶ P. L. İnciciyan, H. D. Andresyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1974, s.50.

⁸⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.4, (Haz: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s.42.

⁸⁸ Refik, *a.g.e.*, s. IX.

⁸⁹ Refik, *a.g.e.*, s.47.

⁹⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.42; Erdem Saka, "Anadolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.6, 2019, s.1079.

⁹¹ Erdem Saka, "Nove Berde Gümüş Madenleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.6, 2019, s.2345; Pamuk, *a.g.e.*, s.42.

sahip olmuştur diyebiliriz.⁹² XVI. yüzyıl sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Sidrekapsi madenlerinin gümüş üretimi ise şu şekildedir. 1585 yılında 8,501,760, 1593 yılında 8,501,760, 1598 yılında 8,601,600, 1607 yılında 8,211,283, 1631 yılında 8,211,283 gramdır.⁹³

Özellikle XVI. yüzyılda altın ve gümüş üretiminde önemli başarılarla imza atan Sidrekapsi madenleri daha sonraki yüzyıllara gelindiğinde üretimde düşüşler yaşamıştır. Bu düşüşlere maden işlemedeki ihmaller, maden rezervlerindeki azalma ve kullanılan teknolojinin çağın gerisinde kalması gibi nedenler yol açmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlılar tüm teşebbüslerine rağmen Sidrekapsi madenlerinden yeterli şekilde verim alamayacağını anlayınca malikâne veya iltizam usulünce işletilmesi yönünde karara varmışlardır.⁹⁴

Sidrekapsi madenlerinden gümüş dışında kurşun⁹⁵, altın⁹⁶ ve demir gibi madenler de çıkarılmaktaydı. Sidrekapsi madeninden çıkarılan kurşunun büyük çoğunluğu Rumeli ve Bosna eyaletleri içerisinde yer alan kalelere sevk edilmiştir. Örneğin Livno kalesine 150 kantar, İznovrik Kalesi'ne 600 kantar, Saraybosna, Travnik ve Akhisar gibi kalelere 200 kantar, Plav ve Podgoriçe kalelerine 50 kantar kurşun gönderilmiştir. Sidrekapsi madenlerinden çıkarılan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin İstanbul'a ulaşması güvenlik amacıyla karayolu vasıtasıyla olmuştur. Üretilen kurşun ise eritilip depolarda bekletilmiş devletin ihtiyacı olduğu zamanlarda Selanik İskeleye'ne taşınıp, oradan gemiler veya hayvanlar vasıtasıyla gideceği yere güvenli bir şekilde ulaştırılmıştır.⁹⁷

---

⁹² Erdem Saka, "a.g.m", s.2345.

⁹³ Rhoads Murphey, "Silver Production in Rumelia According to an Official Report Circa 1600", *Südos Forschungen*, C. 39, Münih 1980, s.82.

⁹⁴ Altunbay, a.g.t, s.234; Altunbay, "a.g.m", s.1467.

⁹⁵ V.J. Parry, "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, Ekim 1973, s.40; Skender Rızaj, "Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mütalaalar (XV-XVII. Yüzyıllar)", *Birinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi 15-20 Ekim 1973*, Türk Tarihi, İstanbul 1979, s.247.

⁹⁶ Altunbay, "a.g.m", s.1473; Skender Rızaj, "a.g.m", s.247; Halil Sahillioğlu, "Altın", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1989, s.534; Âşık Mehmed, *Menazirü'l-Avalim*, (Haz: Mahmut Ak), C.3, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.966.

⁹⁷ Altunbay, a.g.t. s.11/272-278.

2.2.2. Novaberda (Novo-Brdo)

Novaberda, Orta Çağ ekonomisinde Sırbistan için önemli bir yer teşkil etmektedir. Bölgede Orta Çağ boyunca işletilen en büyük gümüş madenlerinden biri yer almaktadır. Orta Çağ'da madencilik faaliyetlerinin başlangıç noktası Almanya'dan gelen Sakson madencilerin bölgeye gelmesi kabul edilmektedir.⁹⁸

Novaberda çeşitli kaynaklarda “*Novo Brdo, Novabırda, Nevabir, Nevabirde, Nököbri*”⁹⁹ *Yenipazar*¹⁰⁰, *Novabri*¹⁰¹, *Novaborda*¹⁰², *Yenidağ*¹⁰³ ve *Nobırda*¹⁰⁴ gibi adlarla anılmaktadır. Osmanlılar tarafından Vulçitrın sancağına bağlı bir kaza olarak idare edilen Novaberda,¹⁰⁵ I. Bayezid'in Sırbistan seferleri sırasında fethedilmiştir.¹⁰⁶

Sırbistan'daki Osmanlı hâkimiyetinden oldukça rahatsızlık duyan Knez Lazar Osmanlıların hâkimiyetinden kurtulmak için fırsat beklemekteydi. Osmanlıların Ploşnik'te kaybetmesi üzerine aradığı fırsatı bulduğunu düşünen Knez Lazar Osmanlılar aleyhine bir ittifak kurmuşsa da yapılan Kosova Savaşı'nda ölmüştür.¹⁰⁷ Lazar'ın ölmesiyle boşalan Sırp tahtına geçen oğlu İstefan, I. Bayezid'a bağlılığını bildirmiş ve Novaberda tekrar Sırlara terk edilmiştir.¹⁰⁸ Sırlar, Ankara savaşı sonucunda yaşanan Fetret Devri'nde Emir Süleyman safını tutunca, Musa Çelebi Sırlar üzerine bir sefer düzenleyerek Novaberda bölgesini fethetmiştir.¹⁰⁹ Çelebi Mehmed iktidarı eline aldıktan sonra tekrar Sırlara bırakılan Noveberda, II. Murad'ın bizzat katıldığı bir sefer ile alınmış¹¹⁰ ise de Sultan II. Murat ve Kral Vladislav arasında

⁹⁸ Vujadin Ivanisevic, Vesna Radic, *Serbian Mediaeval Mint at Novo Brdo, Novo Brdo*, Haz: Vojiaslav Jovanovic, Sima Cirkovic, Emina Zecevic, Vujadin Ivanisevic, Vesna Radic, Belgrad 2004, s.224.

⁹⁹ Erdem Saka, “a.g.m”, s.2340.

¹⁰⁰ İnciciyan, Andresyan, “a.g.m”, s.80.

¹⁰¹ Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, s.94.

¹⁰² Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, C.2, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s.195.

¹⁰³ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C.2, (Haz: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014 s. 719.

¹⁰⁴ Konstantin Mihailoviç, *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, (Çev: Behiç Anıl Ekim, Nuri Fudayl Kıcıroğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s.110.

¹⁰⁵ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013, s.29; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s.294; M. Tayyip Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *Belleten*, S.78, C.20, 1956, s.259.

¹⁰⁶ Erdem Saka, “a.g.m”, s.2340.

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2016, s.224

¹⁰⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, s.545; Erdem Saka, “a.g.m”, s.2340.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, s.340.

¹¹⁰ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, C.1, (Çev: İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975, s.226; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, s.418.

yapılan Segedin Anlaşması gereğince Sırlara geri verilmiştir.¹¹¹ Novaberda'nın yaklaşık olarak 15 yıl boyunca Osmanlıların hâkimiyetinden çıkması sonucunda Osmanlılar gümüş darlığı çekmiş¹¹² ve nihayetinde Novaberda Kalesi 1455 yılında Sultan II. Mehmed tarafından gönderilen İsa Bey'in gayretleri neticesinde yaklaşık yedi gün süren yoğun bir kuşatma neticesinde ele geçirilmiştir.¹¹³ Ele geçirilen kalede çok sayıda gümüş ve altından yapılmış eşya ile çevre madenlerden toplanan gelirler mevcuttu İsa Bey bu gelirleri Sultan II. Mehmed' in hazinesine dâhil etmiştir.¹¹⁴

1455 yılında Novaberda'nın Osmanlı topraklarına katılması sonrasında bir süre refah düzeyinde düşüşler yaşanmış ve bunun sonucunda Novaberda bölgesinde bulunan halk şehri terk etmeye başlamıştır. Örneğin Novaberda halkından mücevher işlemede becerikli *Jovan Progonovic*, mücevher talebine olan azalma sonucunda şehri terk ederek Dubrovnik bölgesine yerleşmiş ve Dubrovnik bölgesinde önemli kuyumcular arasına girmiştir.¹¹⁵ Halkın şehri terk etmesiyle birlikte maden ocakları da terk edilmeye başlanmış ve bu süreçte terk edilen maden ocaklarına su dolmuştur. Sultan II. Mehmed bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1460 yıllarında, madenlerin tekrar işletilmesi ve su basan maden ocaklarından suyun tahliye edilmesi amacıyla 600.000 akçe ödenmesine dair berat ve yasaknameler göndermiştir.¹¹⁶ Yollanan bir yasakname örneğinde “*Ve buyurdum ki, varub ma'denlerümi ve mecmu' mahsulatin görüb gözede ve çarhları ve kuyuları işlede, emrüm mucebince 'amel etmeyüb avare yürüyüb işlemeyen kuyucuları ve çarhçı kâfirleri işlede, işlemeyenleri sekidüb haklarından gele...*” ibaresinde açıkça yerel halkın maden işlerinden uzaklaştığı, Osmanlıların yerel halkı tekrar madenlerde çalıştırmak istediği anlaşılmaktadır.¹¹⁷

---

¹¹¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453)*, (Çev: Nilüfer Epçeli), C.1, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s.468; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2016, s.15; Emina Zecevic, *The Jewellery of Novo Brdo, Novo Brdo*, (Haz: Vojislav Jovanovic, Sima Cirkovic, Emina Zecevic, Vujadin Ivanisevic, Vesna Radic), Belgrad 2004, s.191.

¹¹² Erdem Saka, “a.g.m”, s.2341.

¹¹³ Âşık Paşazâde, *a.g.e*, s.19; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, C.3, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s.11; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.15; Erdem Saka, “a.g.m”, s.2341; İnciciyan ve Andresyan, “a.g.m”, s.80; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1994, s.146; Vesna R. Radić, *Coinage of The Serbian Despot's Domen- Stady from Serbian Numismatics with Coinage Catalogue*, (University Of Belgrade Faculty Of Phiosopphy Belgrade Department of History Doctoral Dissertation), Belgrade 2016, s.17; Hadîdi, *a.g.e*, s.238.

¹¹⁴ Hoca Sadettin, *a.g.e*, s.11; Âşık Paşazâde, *a.g.e*, s.492.

¹¹⁵ Zecevic, *a.g.e*, s.191.

¹¹⁶ Ivanisevic, Radic, *a.g.e*, s.241.

¹¹⁷ Roberth Anhegger, Halil İnalçık, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i 'Osmani*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.7.

Osmanlılar bölgeden çıkarılan madenlerden elde edilen cevherler ve ele geçirdikleri ganimetler vasıtasıyla Novaberda darphanesinde II. Murad (1421-1451) döneminden itibaren gümüş akça basmaya başlamışlardır.¹¹⁸ Bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Novaberda madeninde 100 kişinin çalıştığını, yirmi yük akçeye iltizama verildiğini ve Sultan II. Murad zamanında bir darphanesi olduğunu ve bu darphanede “*Azze nasrahu duribe Novaborda*” adıyla II. Murad adına bir sikke basıldığını kaydetmektedir.¹¹⁹ Novaberda Darphanesi’nde II. Murad dışında Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid¹²⁰ (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618/1622-1623) ve IV. Mehmed (1648-1687) tarafından da sikke bastırılmıştır.¹²¹

Novaberda ele geçirildikten sonra Osmanlılar tarafından hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler eskiden yürürlükte olan kanunun terk edilmeden, yeni eklemeler yapılarak iyileştirilmesi anlamına gelmekteydi. Buna örnek olarak I. Bayezid’in Novaberda madenlerini İstefan’a vermesi üzerine, İstefan Novaberda madenine gelerek, oradaki maden sahiplerine maden işletme usullerini sormuş ve bu kanunların yazıya geçirilmesini emretmiştir. Yazıya geçirilen kanunlar uygulamaya konmuş ve daha sonrasında Osmanlılar tarafından da “*şer-i şerife*” muhalif olmadığı için kabul edilmiştir.¹²² Görüldüğü üzere Osmanlılar yaygın görüşün aksine kendilerinden önceki kanunları terk etmemiş, kendi hukuk sistemine ters düşmediği sürece faydalanmaya çalışmıştır.¹²³ Öyle ki bilinen ilk Osmanlı kanunnamelerinde de eski kanunların terk edilmediği “*evvelden olub-gelmiş adet üzere*” ibaresinden de anlaşılmaktadır.¹²⁴

Osmanlılar fethettikleri bölgelerde sadece hukuk alanında düzenlemelere gitmedi. Fethedilen maden sahaları devlet eline geçtikten sonra iltizama veriliyordu. Bu işletme yönteminden sadece Müslümanlar değil aynı zamanda Makedonya’dan,

---

¹¹⁸ Erdem Saka, “a.g.m”, s.2341.

¹¹⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s.294.

¹²⁰ Refik, *a.g.e.* s.VII.

¹²¹ Oğuz Tekin, “Osmanlı İmparatorluğunda Para”, *Osmanlı*, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.173-174.

¹²² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s.545.

¹²³ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Çev: Gökhan Aksay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2007, s.67; Erdem Saka, “a.g.m”, s.2343.

¹²⁴ Anhegger, İnalçık, *a.g.e.* s.6/11; Skender Rızaj, “a.g.m”, s.245.

İstanbul'dan ve Serez'den Rum girişimciler de Osmanlılardan bu maden sahalarını süreli olarak satın alabiliyordu.¹²⁵

Osmanlılar Novaberda madeninin işletme imtiyazını 26 Ocak 1460 tarihinde *Hoca Nikola ve Kabakoz Husioğlu Yani* isimli mültezimlere ilk yıl sayılmamakla birlikte ondan sonraki her üç yıl için senelik 200.000 akçe olmak üzere toplamda 600.000 akçe bedelle geçici olarak vermişlerdir. 1468 yılında *Yani Kantakuzenos, Yorgi İvrana, Tomanin Kantakuzenos ve Palologoz* ortaklığı ile satın alınmış¹²⁶, bu ortaklık 1476 yılında *Yani, Yorgi Kantakuzenos, Vuk, Knez Yuvan ile Andriya'nın* Noveberda madenlerinin iltizamını almasıyla son bulmuştur.¹²⁷ 1606-1607 yılında gelindiğinde, Novaberda madenleri, 748.142 dirhem ücretle Abdi Çavuş'a iltizama verilmiştir. Abdi Çavuş'un iltizam süresi içerisinde, madende meydana gelen maden kuyularının derinleşmesi, madencilerin ölümü gibi sebeplerden ötürü madende çeşitli aksaklıklar yaşanmıştır. Abdi Çavuş'un iltizam süresi dolduktan sonra mukataaya bir süre talip çıkmamıştır. Sonrasında maden çıkarmakta ve işlemekte becerikli olan Novaberda sakinlerinden Rıdvan Abdülmennan mukataayı 1612 yılında 708.000 akçe karşılığında iltizama almıştır.¹²⁸

Novaberda madeninin üretimi ve gelirine örnek vermek gerekirse, 1450 yıllarında Novaberda madeninde 6000 kg "*argentum glame*" adı verilen altıda bir oranında altın içeren gümüş alaşımı üretilmiştir. 1528 yılında gelindiğinde Novaberda darphane ve mukataa hasılatı da dâhil 3.983.785 akçe, 1544/1545 yılında ise 2.575.395 akçe gelir elde edilmiştir.¹²⁹ 1582 ve 1615 yıllarında sırasıyla 1.034.367 ve 1.285.368 gram gümüş üretimi yapılmıştır.¹³⁰ Novaberda bölgesinde ayrıca bir top mermisi döküm merkezi kurulmuş, Osmanlılar Balkan seferleri sırasında bu merkezden gülle tedarik etmiştir.¹³¹ Novaberda madenlerinden gümüş ve altın dışında kurşun da çıkarılmaktaydı.¹³² Çıkarılan kurşun askeri alanın dışında sosyal ve mukaddes mekânların donatımında, süslemesinde kullanılmış, çıkarılan kurşun Rumeli'deki

¹²⁵ Pamuk, *a.g.e.*, s. 67.

¹²⁶ Erdem Saka, "a.g.m", s.2341-2342.

¹²⁷ İnalçık, Quarter, *a.g.e.*, s.262.

¹²⁸ Mehmet İnbaşı, Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp Fetihinden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s.338.

¹²⁹ Erdem Saka, "a.g.m", s. 2345.

¹³⁰ Murphey, "a.g.m", s.84.

¹³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.46.

¹³² Parry, "a.g.m", s.40.

birçok maden bölgesinde olduğu gibi Anadolu'ya nakli Selanik İskeleyi vasıtasıyla olmuştur. 1582 ve 1615 yıllarında üretilen gümüş üretim rakamlarına bakıldığında Amerika'dan gelen ucuz gümüşün Osmanlı pazarını adeta istila etmesi, madencilik teknolojisindeki gerileme, Osmanlı-Avusturya savaşları ve veba gibi etkenler sonucunda 1460 yılı rakamlarından çok daha düşük bir gümüş üretimi yapılmış ve madenler kullanışlı olmaktan çıkarak zamanla terk edilme yoluna kadar gitmiştir.¹³³

2.2.3. Samakov

Günümüzde Bulgaristan'ın Sofya ve Köstendil şehirleri arasında bulunan Samakov¹³⁴, Osmanlıların bölgeyi idare ettiği süreçte zengin ve verimli kasabalardan biri konumuna yükselmişti.¹³⁵

Osmanlı öncesi Samakov hakkında pek bilgi bulunmazken kasabanın fethi konusunda da Osmanlı kronikleri oldukça az bilgi vermektedir. Âşık Paşazade, Oruç Bey ve Neşri eserlerinde Samakov'un fethi hakkında bilgi vermezler.¹³⁶ Hoca Sadettin ve Müneccimbaşı Ahmed Dede ise eserlerinde Samakov bölgesinin fethini anlatırken Sultan Murat'ın Rumeli seferlerini nihayete erdirip Anadolu'ya döneceği sırada Lala Şahin Paşa'ya ordugâh merkezi olarak Filibe bölgesini gösterdiğini, Samakov ve İhtiman bölgesini fethetmesi için talimat verdiğini aktarırlar.¹³⁷ Bunun üzerine Lala Şahin Paşa harekete geçerek ilk önce İhtiman bölgesine gitmiş ve bölgeyi herhangi bir savaş meydana gelmeden barış yoluyla ele geçirmiştir.¹³⁸ İhtiman'ın fethinden sonra Samakov bölgesine gitmek üzere harekete geçen Lala Şahin Paşa, Samakov bölgesinde Çamurlu Ovası'na geldiğinde karşısında kendi birliklerinden daha kalabalık bir Sırp kuvvetini bulmuştur. Lala Şahin Paşa yoğun bir mücadeleye girişmiş ve mücadeleden galip çıkarak Samakov'u ele geçirmiştir. Lala Şahin Paşa Samakov Kalesi'nden ele geçirdiği ciddi miktarda ganimet ile Filibe'ye dönmüştür.¹³⁹

Osmanlı kroniklerinde Samakov'un ele geçirilmesi 1371 yılına rast gelmektedir. Ancak Osmanlı tarihçilerinin iddia ettiği bu tarih zamanın Bulgar Kralı

¹³³ Erdem Saka, "a.g.m", s. 2345.

¹³⁴ İnciciyan, Andresyan, "a.g.m", s.26.

¹³⁵ Machiel Kiel, "Samakov", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.62.

¹³⁶ Kiel, "a.g.m", s.62.

¹³⁷ Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, C.1, s.137; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e*, s.110; Halil İnalçık, "Murad I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s.157.

¹³⁸ Machiel Kiel, "İhtiman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s.571.

¹³⁹ Hoca Sadettin, *a.g.e*, C.1, s.138; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e*, s.110; Abdülkadir Özcan, "Lala Şahin Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.77.

İvan Şişman'ın 1378 tarihli belgesiyle çelişmektedir. Belgeye göre Samakov'un o tarihlerde Şişman'ın elinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁰

Samakov idari yönden Osmanlı ilk dönem kayıtlarında Sofya livası içerisinde ve Sağkol kazaları arasında yer almaktadır. Ayrıca Samakov kazası Osmanlı kayıtlarında Samakov-ı İvlayçov şeklinde de kaydedilmiştir. Başlangıçta bu kazaların farklı kazalar olduğu düşünülse de kendilerine bağlı bulunan köylerin benzerliği kayıtlardaki farklı bu iki kazanın aynı kaza olduğunu göstermektedir.¹⁴¹ XIX. yüzyıla gelindiğinde Samakov, Niş eyaletine bağlanmış ve bu eyalet tarafından yönetilmiştir.¹⁴²

Samakov kazasının Osmanlı dönemi hakkında bilgiler aktaran en eski tarihli belge Sofya Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. 1453-1454 yıllarına tarihlenen bu belge, Samakov bölgesinin çok önemli demir yataklarına sahip olduğunu ve bölgenin demir üretiminde ciddi anlamda ileri bir yer konumunda olduğunu göstermektedir. 1544 yılında Samakov kasabası için belirlenen vergi miktarının 166.629 akçe olduğu ve bu akçenin 72.364 akçesinin bölgede üretilen demirin tartılması neticesinde alınan kantar vergisi olduğu göz önüne alındığında da, Samakov bölgesinde istikrarlı bir şekilde demir üretildiği anlaşılmaktadır.¹⁴³

XVII. yüzyılda Samakov'u ziyaret eden Evliya Çelebi de yukarıda zikredilen belgeleri doğrular nitelikte bilgiler vermektedir;

“Bu Samakov şehrinde ve etraf nevahilerinde cümle yüz on aded demir işleyen kârhanelerde bu diyârda Samakov derler. Ateş-i Nemrud'un yakan körüğün on nefer âdem çekemez, su değirmeni körüğü çeküp âteş-i Nemrûd hâsıl olur ve fîl şikemi kadar demir örsler üzre akîk-i Yemeni gibi kırmızı demirler kim âteşden çıkmışdır, ol demirleri üstâd-ı haddâdî birer gûne san 'atlı dollâblar ile kızgın demirleri sindân üzre koyup aynı câmûs kellesi kadar çekiçleri yine bir san 'at ile su dollâbları çekiçleri kırmızı demire urdukda zemin ditrer. Ser-i kârda ancak iki üstâd örs üzre dollâb ile birer ikişer kantar demirleri çekiç altına koyup çeküp vermede olup demir uzayup

¹⁴⁰ Machiel Kiel, “Samakov”, s.62.

¹⁴¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530) C.I, Ankara 2001, s.5,6.

¹⁴² Machiel Kiel, “Niş”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.33, İstanbul 2007, s.147; Ayhan, a.g.e, s.373.

¹⁴³ Kiel, “Samakov”, s.63.

oldukta yine bir san 'at ile çekiç çarh-ı dollabın suyun kesüb şeb-ü rûz böyle bir kâr-ı rüzgâr ederler.'¹⁴⁴

Yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlıların çeşitli sahalardaki demir ihtiyacını karşılayan Samakov demir madenleri¹⁴⁵ Osmanlılar tarafından bölgede bir ayrıştırma işleminden geçirildikten sonra dökümhanelere yollanırdı. Dökümhaneye giden Samakov demiri farklı şekillerde işlem görmekteydi. Demirin birinci sınıf olarak kabul edilen kısmı Evliya Çelebi'nin aktardığı gibi çubuk şekline getirilir, ikinci sınıf kabul edilen kısmından top yuvarlağı dökülür, en kaliteli kısım olarak adlandırılan demir ise külçe haline getirilerek Tophane'ye yollanırdı.¹⁴⁶

Samakov'dan çıkarılıp işlenen demirin önemli bir kısmı Tersane-i Amire tarafından kullanılmıştır. 1644 ve 1650 yıllarında 1500 kantar, 1666 ve 1696 yılında 3000 kantar demir tersane tarafından satın alınmıştır. Satın alınan demirin nakli konusunda Samakov, İhtiman, Sofya ve Filibe gibi bölgelere müracaat edilmiş ve satın alınan demirin taşınması için araba temin edilmesi istenmiştir.¹⁴⁷ Tersane-i Amire'nin yukarıdaki demir alımlarına ek olarak Kont Marsigli, XVIII. yüzyıl başlarında Samakov madenlerinin Tersane-i Amire'ye 1395 kantar demir gönderdiğini ve Samakov madenlerinden elde edilen toplam demir üretiminin 36.000 kantar olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁸

Tersane tarafından sadece ham demir şeklinde alım yapılmıyordu. Tersaneye çivi temini konusunda da Samakov önemli bir paya sahipti. Çiviler iki şekilde temin edilmekteydi Bunlardan ilki satın alınan ham demirin Tersane-i Amire tarafından demircilere verilmek suretiyle çivi haline getirilmesiydi. İkinci yolu ise çivinin doğrudan hazır şekilde Samakov bölgesinden teminiydi.¹⁴⁹

Samakov demirinin bir diğer kullanım sahası harp malzemeleri yapımıydı. Samakov'da demir işçiliği çok iyi durumda olmalı ki, Osmanlıların en iyi tüfek

---

¹⁴⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.4, s.63.

¹⁴⁵ Mehmet Yıldırım, *Osmanlı Demir Çelik Sanayii'nde Atölyeden Fabrikaya Geçiş (1830-1870)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015, s.32.

¹⁴⁶ Ayhan, *a.g.e.* s.373.

¹⁴⁷ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.123.

¹⁴⁸ Kiel, "Samakov", s.63.

¹⁴⁹ Bostan, *a.g.e.* s.125.

namlularının üretim merkezi konumuna gelmişti.¹⁵⁰ Samakov'dan XIX. yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde Tüfekhane-i Amire 'ye alınmak üzere yaklaşık 85 ton namlu demiri getirilmiş, 1839 yılında bu miktar namlu delme işlemindeki yeniliklerin ortaya çıkmasıyla yaklaşık 200 tona çıkarılmıştır.¹⁵¹

Cebahane-i Amire için önemli bir tedarik merkezi konumunda olan Samakov'dan, külünk, yeniçeri kazması, lağım kazması, kürek ve küskü gibi malzemeler temin edilmiştir.¹⁵² 1738 yılında Cebeciler Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin beyanına göre; Estergon Kalesi'ne gönderilmek üzere 5000 adet kürek, çekiç, küskü, kundak, mismar, yatak ve çarkûşe gibi malzemeler Samakov'dan talep edilmiştir.¹⁵³

Samakov demiri Tersane-i Amire, Tophane-i Amire ve Cebahane-i Amire gibi kurumların yanında sivil alanlarda da kullanılmıştır. Süleymaniye Camii ve külliyesinin inşasının tamamında, Kılıç Ali Paşa'nın Tophane civarında yaptırdığı camide, Tuna Nehri üzerinde bulunan İsmail Köprüsü'nün zincirlerinde, Büyükçekmece Köprüsü ve Balkanlarda yeni fethedilen kalelerdeki ihtiyaçlar için Samakov demiri kullanılmıştır. Samakov demirinin nakli, Kiel'in söylemlerinin aksine, Varna Limanı vasıtasıyla İstanbul'a taşınmamış, önce Tekirdağ, oradan İstanbul'a geçirilmiştir. Samakov demir madenlerinden yüzyıllar boyunca yararlanan Osmanlılar, Avrupa gibi sanayi devrimine ayak uyduramaması, madenlerde kullanılan teknolojinin güncellenememesi, merkeze uzak konumdaki madene demir yolu gibi kolaylıkla ulaşım imkânı sunan gelişmelerden uzak kalması gibi sebeplerden ötürü son yüzyıllarda madenden gerekli verimi alamamıştır. Bunlara rağmen Osmanlılar bölgede madenlerin ıslahı için gerekli gayreti göstermiş, bölgeye işi bilen uzmanlar getirtmeye çalışmıştır. Getirilen uzman diye tabir olunan insanların işleyişten anlamadığı ve ıslah için gerekli vasıflara sahip olmadığı sonradan anlaşılmıştır. Osmanlılar bu tür uzmanlardan verim alamadığı için, nitelikli kişilerin sunduğu raporlar da aynı kefiye konmuş, önerileri dikkate alınmamıştır. Bölgede incelemeler yapan İngiliz bir uzman Samakov bölgesinde yüksek fırınların, daha güçlü çarkların eskileriyle değiştirilmesi gibi önerilerde bulunmuş fakat yukarıda bahsedilen sebepten ötürü bu öneriler dikkate

---

¹⁵⁰ Ayhan, *a.g.e.* s.373.

¹⁵¹ Serdal Soyluer, *Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839-1876)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s.181.

¹⁵² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.2, s.12.

¹⁵³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.2, s.10; Yıldırım, *a.g.t.* s.33.

alınmamıştır.¹⁵⁴ 1877 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlıların kaybetmesiyle bölgede Türk izini silmek için adeta bir yarış başlamış mezarlıklar, camiler yok edilmiş Türk ve Müslüman nüfus yağma ve ölüme maruz bırakılmıştır. Bunun üzerine büyük bir göç hareketi başlamış Türk ve Müslüman nüfus geride kalan Osmanlı şehir ve kasabalarına yönelmiştir.¹⁵⁵ Savaş sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile bir Bulgar prensliği kurulmuş 1912 Balkan Savaşı sonucunda Bulgar Prensliği topraklarına yenilerini katarak bir devlet haline gelmiştir.¹⁵⁶

2.3. Rumeli'de İstihsal Edilen Madenler ve Çıkarıldıkları Yerler

Osmanlıların yukarıda adı geçen maden bölgeleri haricinde Rumeli'de çıkardığı başlıca madenler ve bu madenlerin çıkarıldığı bölgeler şu şekilde sıralanabilir.

2.3.1. Demir

Doğada hem cevher hem de doğal olarak bulunan bir maden olan demir, üzerinde oksitten bir tabaka olduğundan kolay bir şekilde fark edilememektedir. Keşfi altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin keşfinden çok sonraları olan demiri elde etmek için yaklaşık olarak 1100-1150 dereceye varan ısı ile arıtılma işlemi yapılmaktadır.¹⁵⁷

Osmanlı belgelerinde genellikle “*Ahen-i ham*”¹⁵⁸ olarak geçen demir, yapısı gereği dayanıklı bir maden olmasından ötürü Osmanlılar tarafından harp malzemesi (top, gemi, gülle, mermi) ve çeşitli tarım aletlerinin yapımında kullanılmıştır.¹⁵⁹

Anadolu'da bulunan en önemli demir yatakları Bilecik¹⁶⁰, Keban, Kiği¹⁶¹, Ergani, Espiye,¹⁶² Van¹⁶³, Divriği, Maraş ve Develi¹⁶⁴ bölgesidir. Rumeli bölgesindeki

¹⁵⁴ Yıldırım, *a.g.t.* s. 33-34/260-261.

¹⁵⁵ Kiel, “Samakov”, s.63.

¹⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, “Bulgaristan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s.398.

¹⁵⁷ Meryem Acara, *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1997, s.103.

¹⁵⁸ BOA, A. *DVNSMHH.d.* nr.73, s.247. hüküm no:578; BOA, *İE. AS.*, nr. 28/2508; AE. *SMM.D.IV.*, nr. 102/1189.

¹⁵⁹ Parry, “a.g.m”, s.40.

¹⁶⁰ Refik, *a.g.e.* s.V; Parry, “a.g.m”, s.41; Mustafa Altunbay, 15-18. *Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devletinde Madenler ve Madencilik*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı), Trabzon 1998, s.52; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, s. 683.

¹⁶¹ Refik, *a.g.e.* s.V, 15; Parry, “a.g.m”, s. 41; Altunbay, *a.g.t.* s.52; Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.227.

¹⁶² Refik, *a.g.e.* s.V.

¹⁶³ Faroqhi, *a.g.e.* s.227.

¹⁶⁴ Altunbay, *a.g.t.* s.52.

demir yatakları ise Pravište¹⁶⁵, Kamengrad¹⁶⁶, Banaluka, Vareş¹⁶⁷, Fojnika, Kapaonik¹⁶⁸, Kreşevo¹⁶⁹, Semendire'deki İpek nahiyesi¹⁷⁰, Radboz, Eğridere¹⁷¹, Rudnik¹⁷², Maleş, Dukakin, Yeleznik, Kırçova, Leskofçe, İvranya ve Ürgüb¹⁷³ şeklinde sıralanabilir.

2.3.2. Bakır

Bakır, doğada hem doğal bir maden hem de cevher şeklinde bulunmaktadır. Doğada doğal olarak bulunan bakır dere yataklarında veya bakır cevherinin aşınan üst kısmında bulunur. Yapısı itibarıyla altın ve gümüş madeninden daha sert bir maden olma özelliği taşıyan bakır, çok sıcakken veya soğukken dövülme işlemi yapılabilmektedir. Cevher bakır doğada ham bakıra göre çok daha fazla bulunmakla beraber çeşitli arıtım yöntemleri ile metalik olan bakır elde edilir. Ayrıştırma işlemi bittikten sonra saflaştırma işlemi yapılmaktadır. En kolay saflaştırma işlemi ise erimiş bakır madeninin üzerine hava vermekle olur.¹⁷⁴

Bakır, gündelik hayatta kullanılan kap kacak gibi mutfak eşyalarının yapımının yanında harp sanayisi (top yapımı)¹⁷⁵ ve tersanelerde gemi yapımı gibi alanlarda kullanılmasından dolayı önemli bir madendir. Bakır madeninin stratejik olarak önemli olduğu konusu, ihracatının yasaklanması ve devlet izni olmaksızın ihracatına izin verilmemesinden de anlaşılmaktadır. Öyle ki yurt içinde bakırın dolaşıma girmesi dahi devlet izni vasıtasıyla gerçekleşmekteydi.¹⁷⁶ Osmanlıların Anadolu'da Küre madeni dışında en önemli bakır sahaları Kağızman¹⁷⁷, Espiye, Elbistan, Üsküfçü¹⁷⁸, Gümüşhane¹⁷⁹, Keban¹⁸⁰, Sivas¹⁸¹ bölgeleriydi. Rumeli deki bakır sahaları ise;

¹⁶⁵ BOA, AE. *SMTS. II.*, nr. 45/4489; BOA, KK., nr. 5185; Parry, "a.g.m", s.40.

¹⁶⁶ BOA, A. *DVNSMHM.d*, nr.19, s.32, hüküm no:80-81; BOA, A. *DVNSMHM.d*, nr.23, s. 63. hüküm no:133; BOA, AE. *SMHD. I.*, nr.124/9001; Refik, *a.g.e.* s.16; Mehtap Çelik, "16. Yüzyılın Sonlarında Balkanlarda Bir Maden İşletmesi: Kamengrad Demir Madeni", *Vakantivis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2(2020), s.589.

¹⁶⁷ Parry, "a.g.m", s.40.

¹⁶⁸ Salim Aydın, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.237.

¹⁶⁹ BOA, AE. *SMHD. I.*, nr. 25/1524.

¹⁷⁰ BOA, C. *DRB.*, nr. 44/2166.

¹⁷¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s 282.

¹⁷² BOA, A. *DVNSMHM.d*, nr.7, s.719, hüküm no:1974; Aydın, *a.g.e.* s.237.

¹⁷³ Skender Rızaj, "a.g.m", s.247-248.

¹⁷⁴ Acara, *a.g.t.*, s.102.

¹⁷⁵ Parry, "a.g.m", s.41; Altunbay, *a.g.t.* s.53; Saka, "a.g.m", s. 223.

¹⁷⁶ Tızlak, "a.g.m", s.319; Saka, "a.g.m", s. 227.

¹⁷⁷ Refik, *a.g.e.*, s.45; Altunbay, *a.g.t.*, s.52; Altunbay, a.g.m, s.1471.

¹⁷⁸ Altunbay, "a.g.m", s. 1741.

¹⁷⁹ Refik *a.g.e.*, s.20.

Berkofça¹⁸², Temeşvar, Banat, Majdanek¹⁸³, Semendire Sancağı İpek nahiyesi¹⁸⁴, Bosna eyaleti sınırları içerisinde yer alan Könice ve İzvornik sancakları arasındaki bölgeler.¹⁸⁵

2.3.3. Gümüş

Gümüş, bakır gibi doğada hem doğal hem de cevher şeklinde olmak üzere iki şekilde bulunmaktadır.¹⁸⁶ Gümüş, yapısı gereği yumuşak ve kolay işlenmesinden ötürü para basımı, kuyumculuk ve dekoratif eşyaların yapımı gibi birçok alanda kullanılmıştır. Osmanlılar gümüşü kuyumculuk, simkeşlik¹⁸⁷ ve dokumacılık alanlarında kullandıkları gibi, bilinen ilk Osmanlı sikkesi de gümüşten dir.¹⁸⁸ Osmanlıların Anadolu'daki en meşhur gümüş merkezi olan Gümüşhane (Canca) madeni haricindeki diğer gümüş maden sahaları şunlardır; Balya,¹⁸⁹ Keban, Espiye,¹⁹⁰ Gümüşhacıköy¹⁹¹, Bulgar-maden¹⁹², Bereketli, Şirvan, İnegöl ve Nif.¹⁹³

Rumeli de bulunan önemli gümüş madenleri ise; Srebrenica¹⁹⁴, Zaplana¹⁹⁵, Hasköy, Ohri, Lofka, Berkofça, Trepçe, Rudnik, Morevik, Alasonya, Demirhisarı¹⁹⁶, Plana¹⁹⁷, Kreşevo, Fojnica, Hersek¹⁹⁸, Sas, Zirniçe ve Pravişte'dir.¹⁹⁹

---

¹⁸⁰ Parry, "a.g.m", s.41; Altunbay, *a.g.t.* s.53.

¹⁸¹ Tızlak, "a.g.m", s. 319.

¹⁸² BOA, *İE. MDN.*, nr, 1/53.

¹⁸³ Aydın, *a.g.e.*, 228.

¹⁸⁴ BOA, *İE. MDN.*, nr, 2/104.

¹⁸⁵ Tızlak, "a.g.m", s. 320.

¹⁸⁶ Acara, *a.g.t.*, s.102.

¹⁸⁷ "Osmanlılar'da devlet emrindeki altın, gümüş ve sırma işlemecilerinin topluca çalıştığı yer. Osmanlılar'da bu sanatın hangi tarihe kadar uzandığı tesbit edilememekle birlikte Fâtihten Sultan Mehmed döneminde varlığına dair belgeler mevcuttur. Osmanlı tekstil sanayiinin yan kuruluşu olan simkeşliğin ilk defa nerede başladığı hakkında da kesin bilgi yoktur. Ancak İstanbul'da, Bursa'da ve Selânik'te simkeşhâne bulunduğu bilinmektedir. İstanbul Simkeşhânesi'ne ait en eski belge XVI. yüzyılın son çeyreğine aittir. Bu belgeye göre İstanbul Simkeşhânesi darphâne nâzırının gözetiminde fethin ardından tesis edilmiş, hassa simkeşleri ve halka yönelik imalât yapanlar diye iki kolda faaliyet göstermiştir. Aynı dönemde İstanbul'da ikisi müslümanların, ikisi zimmîlerin elinde olan dört iş yeri vardı. Simkeşlerle ilgili olarak zaman zaman fazla gümüş sarfiyatından kaçınılması yolunda fermanlar çıkarılmıştır", DİA, "Simkeşhâne" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s.211.

¹⁸⁸ DİA, "Gümüş" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.270.

¹⁸⁹ Altunbay, "a.g.m", s.1472; Dia, "Gümüş" s.270; Altunbay, *a.g.t.* s.54.

¹⁹⁰ Saka, "a.g.m", s.1064; Altunbay, "a.g.m", s.1472; Refik, *a.g.e.*, s.VII; Tızlak, "a.g.m", s.318; Altunbay, *a.g.t.*, s.54.

¹⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.683; Altunbay, "a.g.m", s.1472; Tızlak, "a.g.m", s.318.

¹⁹² Parry, "a.g.m", s.40.

¹⁹³ Tızlak, "a.g.m", s.318; Altunbay, "a.g.m", s.1472; Altunbay, *a.g.t.*, s. 54.

¹⁹⁴ BOA, *İE. MDN.*, nr, 1/1, s.1/8; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s.207.

¹⁹⁵ BOA, *İE. MDN.*, nr, 1/1, s.5.

¹⁹⁶ Murphey, "a.g.m", s. 82.

¹⁹⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, s.41.

¹⁹⁸ İnalçık, Quarter, *a.g.e.*, s.97.

2.3.4. Altın

Doğada ırmak yataklarında, kaya parçalarının aralarında ve akarsuların getirdiği alüvyonların birikintilerinde bulunan altın, saf bir maden özelliği taşımaz. İçerisinde gümüş, demir ve bakır gibi diğer madenleri de bulunduran altın, kurşun veya cıva kullanılarak elde edilmektedir.²⁰⁰

Altın, yapısı gereği yumuşak ve kolay şekilde işlenen bir madendir. Osmanlılar altını para basımı, kuyumculuk, yıldızlama işleri ve dokumacılık gibi alanlarda aktif bir şekilde kullanmışlardır.²⁰¹ Osmanlıların Anadolu'daki başlıca altın madenleri ise; Gümüşhane (Canca), Espiye,²⁰² Bozkır, Bereketli, Keban ve Gümüşhacıköy'dür. Rumeli'deki önemli altın madenleri ise; Kreşova, Prozor, Srebrenica,²⁰³ Foyniça, Boyliçe, Kerebene, Breznik, Vitoşa,²⁰⁴ Yanveya ve Belasiça'dır.²⁰⁵

2.3.5. Kurşun

Savaş gereçlerinin yapımı için gerekli olan madenler arasında önemli bir yer teşkil eden kurşun²⁰⁶, askeri alanda tersanelerde, donanmada²⁰⁷, top güllesi ve top yapımında sıklıkla tercih edilmiştir.²⁰⁸ Kurşun, sivil alanda ise camilerin yapımında ve tamirinde²⁰⁹, camii çatılarının kaplanmasında²¹⁰, kubbe dökümlerinde²¹¹, hanların yapımında²¹² sıklıkla tercih edilen bir maden olmuştur.

---

¹⁹⁹ Suat Alp, *Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Maden Sanatı: XV.-XVIII. Yüzyıllar Arası Üretilmiş Gümüş Taslar*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s.74.

²⁰⁰ Acara, *a.g.t.*, s.101.

²⁰¹ Sahillioğlu, "a.g.m", s.532.

²⁰² Sahillioğlu, "a.g.m", s.536; Altunbay, "a.g.m", s. 1473; Tızlak, "a.g.m", s. 317.

²⁰³ Tızlak, "a.g.m", s.317.

²⁰⁴ Sahillioğlu, "a.g.m", s.535.

²⁰⁵ Rızaj, "a.g.m", s.247.

²⁰⁶ Parry, "a.g.m", s.40.

²⁰⁷ İdris Bostan, *a.g.e.*, s.127.

²⁰⁸ Aydüz, *a.g.e.*, s.239.

²⁰⁹ "18. Yüzyılın sonlarına tarihlenen bir belgede Konya'da Sultan Selim Cami'nin tamire ihtiyaç duyulduğundan bu tamirat için gerekli olan 12.500 kıyye kurşunun Bozkır madenlerinden gönderildiği anlaşılmaktadır." BOA, *C. EV.*, nr. 318/16185. s.2.

²¹⁰ "18. Yüzyılın sonlarına tarihlenen bir belgede ise Safranbolu'da bir caminin üzerine kaplama amacıyla ihtiyaç duyulan 25.000 kıyye kurşunun kıyyesi 24 akçe ücretle bereketli madenlerinden temini istenmiştir." BOA, *C. DRB.*, nr. 9/428.

²¹¹ Altunbay, *a.g.t.*, s.54.

²¹² "16. Yüzyılın ikinci yarısında Kratova kadısına gönderilen bir hükümde Filibe'de yapılmakta olan bir han için ihtiyaç duyulan 1000 kantar kurşunun tedarikinde kolaylık gösterilmesi ve kurşunu Filibe'ye gönderilmesi istenmiştir." BOA, *A. DVNSMHH.d.*, nr.36, s.194, hüküm no:519.

Kurşun, genellikle gümüş çıkarılan ocaklardan yan ürün olarak elde edilmekteydi.²¹³ Osmanlıların Anadolu'daki başlıca kurşun üretim merkezleri; Gümüşhane,²¹⁴ Keban, Ergani²¹⁵, Gümüşhacıköy, Sivas, Konya, Niğde²¹⁶ ve Espiye'dir.²¹⁷ Rumeli'de ise başlıca kurşun üretim merkezleri; Trepçe²¹⁸, Srebrenica, Olova, Koçana²¹⁹, Rudnik, Jejene, Niş, Priştine, Zaplana, Sas, Kreşevo²²⁰ ve Yanova'dır.²²¹

2.3.6. Şap

Şap, kumaşların boyanmadan önce boyanın sabit kalması ve bozulmaya uğramaması için kumaş üstüne uygulanmakta olup, Anadolu'da bolca bulunmaktaydı. İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra İtalya'daki büyük şap madeni henüz keşfedilmediği zamanlarda Anadolu'da üretilen şap, Ceneviz, Batı Akdeniz ülkeleri ve Avrupa'nın kuzeyinde bulunan kumaş üretim sahalarına gönderilmekteydi.²²² Örneğin Foça, Ulubat, Kütahya ve Şarki-Karahisar'da çıkan şap madenini Cenevizliler ile Floransalılar alırdı. Şap madenleri bazen devlet eliyle bazen de iltizama verilmek suretiyle işletilmekteydi. Karahisar-ı Şarki'de bulunan şap madeni XVI. yüzyılın ortalarında bir Yahudi tarafından işletilmekteydi.²²³ Osmanlıların Anadolu'daki yukarıda adı geçen şap üretim merkezleri haricindeki önemli üretim merkezleri ise; Gediz, Gümülcine²²⁴, Karadağ, Lâpseki ve Biga'dır.²²⁵ Rumeli bölgesinde ise Maroniye²²⁶, Üsküp, Manastır, Karaferiya, Voden ve Selanik'tir.²²⁷

2.3.7. Güherçile

Güherçilenin keşfi Çin ve Hindistan'daki göçebelerin kamp ateşi yaktıkları esnada toprağın çeşitli sesler çıkarması sonucu olmuştur. Başlangıçta bir eğlence aracı olarak kullanılan güherçilenin kimyası öğrenildikçe barut yapımında kullanılmıştır.

²¹³ Tızlak, "a.g.m", s.319; Saka, "a.g.m", s.1070.

²¹⁴ Saka, "a.g.m", s.1075; Tızlak, "a.g.m", s.319.

²¹⁵ Altunbay, *a.g.t.* s.54.

²¹⁶ Tızlak, a.g.m, s.319.

²¹⁷ Saka, a.g.m, s.1077.

²¹⁸ BOA, A. *DVNSMHH.d*, nr.9, hüküm no:181.

²¹⁹ Aydın, *a.g.e.* s.242.

²²⁰ Rızaj, "a.g.m", s.247.

²²¹ BOA, A. *DVNSMHH.d*, nr.26, s.329, hüküm no:948.

²²² Faroqhi, *a.g.e.* s.180.

²²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.682.

²²⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, C.2, Tekin Yayınevi, Ekim 1979, s.229; Altunbay, *a.g.t.* s.55; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.620.

²²⁵ BOA, C. *DRB.*, nr. 57/2823.

²²⁶ BOA, *AE. SMST.IV.*, nr. 18/316.

²²⁷ Rızaj, "a.g.m", s.248.

İçerisinde güherçile bulunan toprağın kârhâne veya kâlhâne adı verilen üretim merkezlerinde ayrıştırılması sonucunda güherçile elde edilir.²²⁸ Osmanlı Devleti'nde özellikle barut imalatında kullanıldığı anlaşılan güherçile ordunun sefer hazırlığı için vazgeçilmez bir maden konumundaydı.²²⁹ Osmanlılar Anadolu ve Rumeli bölgesinde çeşitli yerlerde güherçile üretimi yapmıştır. Bu güherçile üretim merkezleri Anadolu'da Üsküfçü²³⁰, Konya²³¹, Kayseri²³², Akdağ²³³, Van, Malatya, Erciş, Maraş²³⁴, Aydın, Zamanlı, Diyarbakır²³⁵, Karaman, Niğde, Bor, Aksaray²³⁶, Rumeli'de Üsküp, Selanik, Priştine²³⁷ ve Koçana olarak sıralanabilir.²³⁸

---

²²⁸ Yunus İnce, “Kârhânedен Baruthâneye Karaman Eyaleti'nde Güherçile Üretimi (18-19. Yüzyıllarda)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.13/ 1, 2001, s.11-18.

²²⁹ “1736 tarihinde yazılmış bir hükümde Ruslar üzerine sefer yapılması planlandığından Üsküp, Tikveş, Köprülü ve Manastır kadılarında Güherçile temin etmelerini ve temin edilen güherçilenin Baruthane-i Âmireye gönderilmesi talep edilmiştir.” BOA, C. AS., nr., 1176/52420.

²³⁰ BOA, C. DRB., nr. 57/2823.

²³¹ BOA, İE, DHL., nr. 108/5480.

²³² BOA, A. DVNSMHH.d, nr.36, s.231, hüküm no:615.

²³³ BOA, A. DVNSMHH.d, nr.7, s.876, hüküm no:2406.

²³⁴ Refik, a.g.e, s. 7-18.

²³⁵ Altunbay, a.g.t, s.55.

²³⁶ Bostan, a.g.e, s.170-171.

²³⁷ Rızaj, “a.g.m”, s.248.

²³⁸ Altunbay, a.g.t, s.55.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Klasik Dönemde Kratova Maden Ocaklarının İşletilmesi

Kratova madenleri aktif biçimde çalışmaya fetih sonrasında ara vermeden devam etmiştir. Rumeli’de önemli bir maden merkezi olan Kratova, 1471 yılında üç mültezim tarafından Haldikya Yarımadası’nda bulunan Sidrekapsi madenleri ile birlikte 2.850.000 akçe karşılığında iltizama verilmiştir.²³⁹ 1473 yılına gelindiğinde Kratova madenlerinin iltizamı 1.600.000 akçe karşılığında Galatalı Yani Palaeogolos, İstipa Blastica, İstevan Lesh ve Konstantin oğlu Dimitri adlı kişilerin kurduğu ortaklığa verilmiştir.²⁴⁰

XVI. yüzyılda Kratova madenlerinin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiyi Pir Mehmet Zaifi’nin “Nigaristan” adlı eserinin bir bölümünde görmekteyiz. Nigaristan’da Kratova’daki altın ve gümüş cevherinin elde edilmiş sürecini maddeler halinde açıklayan Zaifi, ilk olarak gece ve gündüzün ayırt edilemeyeceği kadar derinliğe sahip olan sayıları bazen 300’ü bulan kuyuların açıldığından bahseder. Bu kuyularda işçilerin uzunluğu 200-300 kulacı bulan ipler vasıtasıyla kuyulara inip, kuyuların dar olması nedeniyle her kuyuda yalnızca iki işçinin hızlıca çalışabildiği anlatılmaktadır. Ayrıca Kratova’daki tüm maden kuyularında sayıları bazen beş yüz, bazen de bin kişinin çalışabileceğini, cevherin dışarıya tasfiyesinin ise atların çektiği bir dolap sistemi sayesinde gerçekleştiğini belirtir. Cevherin yer altından iki üç ay gibi bir zaman dilimi içerisinde çıkarılıp biriktirildikten sonra hissedarlara dağıtıldığını ve sonrasında ayrıştırma işlemi için toplanan cevherin su kenarına götürüldüğünü aktarır. Su kenarına götürülen cevher, burada toz halini alana kadar dövüldükten sonra yıkanarak toz ve topraktan ayrılırdı.²⁴¹

Eserde bahsedilen bir sonraki aşama “roşt” yani fırınlanma hadisesidir.²⁴² Zaifi roşt işleminden ise şu şekilde bahseder; balçık, odun kömürü, odun ve cevher üst üste

---

²³⁹ Sahillioğlu, “Altın”, s.534

²⁴⁰ İnalçık, Quarter, *a.g.e.*, s.262.

²⁴¹ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “Zaifi’nin Nigârîstân Adlı Eserinden Sosyal ve Ekonomik Hayattan Yansımalar: Madencilik”, *Journal Of Turkish Studies*, S.30/3, 2006, s.335-336.

²⁴² Roşt işlemi; “... evvela bir mahfuz mahalde müstevî odun ve kömür getirüb bir daire yere bir mikdâr kömür ba’dehu odun, andan bir miktar cevher, tekrar odun- kömür- cevher bu uslûb üzere bir kömür bir cevher bir odun tâ cevher tamam olunca buğday yığını gibi yığub andan sonra üstünü çamurla muhkem suvarlar ki, ateş nufûz etmeye. Orta yerinde bir delük korlar, ol delükten ateş koyub yanmağa

koyulur oluşan yığına ortasından olmak koşuluyla en tepeden aşağıya kadar uzanan bir delik açılırdı. Açılan delikten yığın içerisine ateş koyulur ve bu yığın yaklaşık üç dört hafta boyunca yanardı. Roşt işlemi sonunda kırmızı toprak gibi bir hâl alan cevher daha sonra su ile dönen çarhlara getirilirdi. Yine çarhların yanında bulunan yaklaşık bir insan boyundaki ocakta yakılan cevher ateşinin ise su körükleri vasıtasıyla kuvvetlendirildiği aktarılmaktadır.²⁴³ Bu çarhlardan bazıları Kratovka, Sarafka ve Zletovska nehirleri üzerine kurulmuştur.²⁴⁴

Zaifi, gümüşün elde edilmesi konusunda daha önce yukarıda bahsedilen çarhlar içerisindeki fırının yanına ekstra bir ocak yapıldığından bahseder. Yapılan ocağın içerisine mürdesenk koyulur ve sonrasında kurşun ocağın üstünde kalır gümüş ise ağır olduğu için dibe çökerdi. Dibe çöken gümüş çeşitli işlemlerden sonra külçe haline getirilirdi. Zaifi son olarak gümüşün akçe haline getirilmek üzere kalhaneye getirildiğini bu kalhanede yirmi dört kişinin çalıştığını, kal olup akçe haline gelen gümüşün dörtte birinin ise padişaha verildiğini kaydetmiştir.²⁴⁵

Kratova'yı XVI. yüzyılın sonlarında ziyaret eden Mehmed Âşık şehirde gümüş, altın ve bakır madenlerinin varlığından bahsetmektedir.²⁴⁶ Ancak Kratova madenleri bu tarihlerde ihmal edilmiş olup tekrar canlandırılması için teşebbüsler başlatılmıştır. 1590/1591 tarihli bir raporda Kratova madenlerinde üretim düştüğü için bir müfettiş gönderilmiş ve kendisinden bu düşüşün nedenini araştırması istenmiştir. Kratova'ya giden müfettiş madenlerdeki üretim düşüklüğünü Emin İbrahim Bey'in ve Kratova kadısının ihmallerine bağlamıştır. Müfettiş ayrıca maden kuyularında üretimin tekrar devamlılığını sağlamak için kuyucuları denetlemiş ve maden kuyularında işçilerin gece ve gündüz çalışmaları için gerekli ortamı hazırlamıştır.²⁴⁷

Kratova mukataası 1622 yılında Temeşvar Beylerbeyi Mustafa, 1624 yılında Vulçitrın Sancakbeyi Ali, 1637 yılında Yakup Paşa tarafından idare edilmiştir. Yakup Paşa'dan sonra göreve gelen kişi Vulçitrın Sancakbeyi Osman olmuştur.²⁴⁸ Osman,

---

başlar. Tamam, yanup sönünce vakit olur ki, cevher gâyet manidâr olıcak eriyüb kurşunu çıkar ki, ol kurşuna bilitre derler." Akgündüz, *a.g.e.*, s.162; Kul, "a.g.m", s.400.

²⁴³ Büyükkarcı Yılmaz, "a.g.m", s.337-338.

²⁴⁴ Jakim Donevski, "Historical development of Mining in the Kratovo and Zletovo Region", s.69.

²⁴⁵ Büyükkarcı Yılmaz, "a.g.m", s.337-338.

²⁴⁶ Âşık Mehmed, *a.g.e.*, C.2, s.1005.

²⁴⁷ BOA, *TSMA.e.*, nr. 1144/55.

²⁴⁸ İnbaşı, Kul, *a.g.e.*, s.274.

nezaret gelirlerinin düşmesinin nedenlerini bir rapor haline getirmiş ve nezaretin gelirlerinin azalmasını Üsküp ve Kratova nezaretlerine bağlı havass-ı hümayun (padişah hasları) ve madenci halkının köyleri terk edip çevredeki çiftlik, zeamet, tımar sahiplerine sığınmalarına bağlamıştır. Madencilerin göçü çevre madenlerin işleyişine sekte vurmuş bu durum mukataanın gelirlerinde 25 yük akçe yani 2.500.000 akçe zarara neden olmuştur.²⁴⁹ Sancakbeyi Osman'ın isteği üzerine madencileri geri döndürmek için bölgede çeşitli teşebbüsler yapılmış ancak madenciler geri dönmeyince madenci halkın bulunduğu yerlere emr-i şerifler gönderilmiştir.

1652 yılında Üsküp ve Kratova nezareti mukataasını Osman Paşa idare etmekteydi. Osman Paşa'ya bu mukataa üç seneliği 5.000.000 akçe karşılığında verilmiştir.²⁵⁰ Osman Paşa'nın ayrıca Kratova ve tevabi nezaretini ise senelik 12.000 akçe karşılığında üç sene süre ile aldığı anlaşılmaktadır.²⁵¹

Üsküp ve Kratova 1660 yılında Süleyman Paşa, 1664-1665 yıllarında Hüseyin Bey, 1674-1675 yıllarında Ahmed, 1687-1688 yıllarında Sipahi Mahmud Ağa, 1692 yılında Mehmed Efendi²⁵², 1693 yılında ise Halil Paşazade Hüseyin²⁵³ tarafından idare edilmiştir.

3.1.1. Klasik Dönemde Kratova Madenlerinde Üretim ve Verimlilik

Kratova madenlerinin işleyişi XVI. yüzyılda hız kesmeden devam etmiştir. Kratova madenlerinden 1519 yılında 234 kilogram gümüş üretimi yapılmış, bu sayı 1530 yılında 1.470 kilogram, 1550 yılında ise 1.765 kilograma kadar yükselmiştir. 1550 yılında Kratova madenlerinden elde edilen gelirin devlete yansması ise 70.000 duka olmuştur.²⁵⁴

XVII. yüzyılın ilk yarısında Kratova madenlerindeki üretim bir önceki döneme kıyasla daha da düşüş gösterse de devamlılığı sürmüştür.²⁵⁵ Rhoads Murphey, XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'nın Rumeli'deki gümüş madenleri ve ürettikleri gümüş miktarını ele alırken Kratova madenlerinin üretim

²⁴⁹ İnbaşı, Kul, *a.g.e.*, s.274; BOA, *İE. DHL.*, nr. 9/902.

²⁵⁰ İnbaşı, Kul, *a.g.e.*, s.274.

²⁵¹ "... Kratova ve tevabi nezaretinin senesi on iki bin akçeye... üç seneye tahrir olmak üzere...", BOA, *İE. DHL.*, nr. 3/265.

²⁵² İnbaşı, Kul, *a.g.e.*, s.270.

²⁵³ BOA, *İE. MDN.*, nr. 2/143.

²⁵⁴ Şerif, *a.g.e.*, s. 104-105.

²⁵⁵ Şerif, *a.g.e.*, s.106.

miktarı hakkında bilgi vermez. Ancak Murphey, Üsküp'teki gümüş üretim rakamlarının aslında komşu dağlık bölgelerden çıkarılan gümüş ile birlikte Osmanlı'nın Rumeli'deki en verimli maden sahası haline geldiğini belirtir.²⁵⁶ 1617 yılında Üsküp ve Kratova madenleri 556 yük akçe karşılığında Mehmed'e iltizama verilmiştir. Üsküp nezaretine o tarihlerde Trepçe, Velestiye, Jejene, Novaberde, Zabłana, Balasniçe, Yanova ve Zağradine madenlerinin de dâhil olduğu düşünöldüğünde, Murphey'in çıkarımında haklı olduğu görölmektedir. Mehmed ayrıca Kratova ve Üsküp madenlerinin kuyuların derinleşmesinden dolayı dışarıya cevherin çıkarılmadığını, Arnavut eşkıyaların maden sahalarına yakın olduğunu, madenlere yaptıkları baskınlar sonucunda madenlerin yağmalandığını ve madencilerin öldüröldüğünü bildirmektedir.²⁵⁷

Kratova'yı XVII. yüzyılın ortalarında ziyaret eden Evliya Çelebi, şehrin yer altı kaynakları hakkında bilgi vermektedir. Kratova'da gümüş ve bakır madenlerinin bulunduğunu belirttikten sonra bölge halkının madenlerde istihdam edildiğini, gece ve gündüz madenlerin çıkarıldığını ve çıkarılan madenlerin emin tarafından teslim alındığının bilgisini verdikten sonra madenlerin peyderpey işletildiğini de ekler. Evliya Çelebi, Kratova'da bir darphane²⁵⁸ olduğunu, bu darphanenin ziyareti sırasında işlemediğini, işlek olduğu zamanlarda Sultan IV. Murad adına basılan gümüş parayı ise gördüğünü belirtir.²⁵⁹

XVII. yüzyılda şehri ziyaret eden bir diğer Osmanlı seyyahı ise Kâtip Çelebidir. Kâtip Çelebi Kratova kazasında gümüş ve bakır madenleri ile bir darphanenin varlığından bahsetmekle beraber darphanede basılan altın ve gümüş paraların kaynağının bölgedeki madenler olduğunu kaydeder.²⁶⁰

3.2. Fetih Sonrasında Yapılan Hukuki Düzenlemeler

Kratova'da madencilik faaliyetleri Osmanlıların eline geçtikten sonra devam ettiğine yukarıda değinilmiştir. Osmanlılar yayınladıkları fermanlar ve yasaknameler

²⁵⁶ Murphey, "a.g.m", s.78.

²⁵⁷ BOA, *AE. SAMD. I.*, 7/606.

²⁵⁸ "Kratova Darphanesinde ayrıca, II Bayezid gümüş, I. Selim gümüş, Kanuni Sultan Süleyman altın ve gümüş, II. Selim gümüş sikke kestirmiştir.", Refik, *a.g.e* s.6; "III. Murad, III. Mehmed ve IV. Murad'ın da Kratova darphaneleri mevcuttur.", Şevki Nezih Aykut, "Osmanlı Sikkeleri", *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1535-1537.

²⁵⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.5, s.282.

²⁶⁰ Kâtip Çelebi, *Cihannüma (İklim-i Rum)*, s.98-99.

ile Kratova'daki madenciligi hukuki bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan ve Osmanlı tarihindeki ilk maden kanunnamesi olma özelliğini taşıyan Kratova Maden Kanunnamesi, I. Bayezid döneminde (1390) hazırlanmış olsa da kanunname Fatih zamanında düzenlenmiştir.²⁶¹ Kanunnamede geçen “*ezzel evvelde ne ise*”²⁶² ibaresi kanunnamenin hükümlerinin I. Bayezid döneminden de öncesine ait olduğunu göstermektedir. Kratova Maden Kanunnamesi daha sonraki maden kanunlarına kaynaklık etmiş ve altı bölüm halinde yazılmıştır.²⁶³

Kanunnamenin birinci maddesinde bir maden kuyusu açılma aşamasındayken yani derin bir halde bulunmayan, dışarıya cevheri ip vasıtasıyla çıkarılmayan bir kuyu olsa dahi maden kuyusunu açmaya başlayan kişi üç gün gelmediği takdirde dördüncü gün bir başkası gelip işletme hakkını üzerine alabilirdi. Bu durumda kuyuyu açan kişinin hakkı ortadan kalkmış oluyordu.

Kanunnamenin ikinci maddesinde, kuyu haline getirilmiş bir madenin bırakılması durumunda, madeni terk eden ilk sahibi eğer altı hafta süresince madene gelmezse yedinci haftanın ilk günü madeni işletmeye talip olan kişi madeni işletme hakkına sahip olur ve ilk sahibinin hakkı ortadan kalkardı.

Kanunnamenin üçüncü maddesinde, bir kişi kuyu kazıp cevher çıkartmaya başlasa, ölçü verse, yani yer üzerinde sınırının yerini belli dahi etse, maden bir yıl altı ay işlemez durumda kalırsa birisi o maden kuyusunu işletebilirdi. Yeni gelen kişinin madeni işletmek için bir ilan süreci olurdu. Kanunnameye göre kuyuyu tekrar açmak isteyen kişi ilan ettikten bir ve iki hafta içerisinde kuyunun eski sahibi geri geldiği takdirde maden kuyusu eski sahibine verilecekti. Ancak üçüncü ve dördüncü haftalarda bu durumda değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü hafta kuyunun eski sahibi gelirse madenin hakkı ikisi arasında bölüştürülmekteydi. Kuyunun ilk sahibinin dördüncü hafta gelmesi durumunda ise bütün hakları iptal olurdu. Ancak kuyunun ikinci sahibi isterse ilk sahibini veyahut bir başkasını ortak alabilirdi bu duruma ise kimsenin karışmaması istenmiştir. Kuyu sahibinin ortak alması durumunda kuyu sahibi nereye gittiğini gerekli kişilere söylemekle yükümlüydü. Şöyle ki bir günlük bir

---

²⁶¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, 541.

²⁶² “Örf ve âdet hukuku çerçevesinde eskiden yaşamış bir devletin örf ve âdet halinde yaşamakta olan kanunlarıdır...”²⁶² Erdem Saka, “a.g.m”, s.2342.

²⁶³ “Sidrekapsi maden eminlerine verilen bir kanunnamede “Kratova âdeti üzere” ibaresi buna işaret etmektedir.” Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.519.

mesafeye gittiği zaman bunun bildirilmesi istenmekteydi. Ancak bir günde gidip gelinemeyecek mesafeyi bildirmesine gerek yoktu. Giden kişi geri geldiğinde ise elde edeceği gelir düşerdi.

Kanunnamenin dördüncü maddesinde, maden işçilerinin haklarının gözetildiği anlaşılmaktadır. Maden işçileri madeni işledikleri süreçte eğer maden sahibi madencilerin ücretlerini vermezse maden sahibini rehin edip ücretlerini almaları yazılmıştır. İş erleri varsa onlara yoksa kim olursa ona bildirmeleri gerekmektedir. Kanunnameye rehin günü pazar günü başlayıp çarşamba günü akşamına kadar sürmektedir. Bu süreç içerisinde kuyu sahibi eğer ücreti getirirse işleyiş devam etmekteydi. Kuyu sahibi madencilerin ücretini getirmediği takdirde kuyucu başına rehin bırakacak değerli bir eşya vermekteydi. Bir hafta sonraki pazar gününe kadar ücretleri getirmediği takdirde hakkından vazgeçerdi.

Kanunnamenin beşinci maddesi kuyulara havalandırma için hava delikleri açılması ile ilgilidir. Kuyu sahiplerinin açtıkları maden kuyularının bazen birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda herhangi bir problem olmadığı kanunnameye açıkça belirtilmiştir. Bir maden kuyusunun diğer maden kuyusu ile kesişmesi durumunda ise kuyucu başları devreye girer ve her iki maden kuyusunun sınırını tayin ederdi. Bir maden kuyusunda hava sıkıntısı patlak verdiği veya buhar yüzünden işlenmemesi durumunda ise yanında bulunan kuyudan ona bir hava deliği açılması gerekmektedir. Açılacak olan hava deliği ise diğer madende cevherin çıktığı yer olup olmaması da önemli değildi. Kuyuların birbirlerine zararları dokunmadığı sürece bu durumda herhangi bir sorun çıkmazdı. Ancak bir kuyu diğerine zarar verirse zarar veren kuyu sahibi zarar gören kuyunun kuyucu başına 500 *perpere*²⁶⁴ verecek ve verilen bu para eşit şekilde kuyucubaşı, işçiler ve kuyu sahibi arasında paylaşılacaktı.

Kanunnamenin son maddesinde, bir maden kuyusunun diğer maden kuyusunun sınırındaki cevheri işlemede herhangi bir problem olmadığı hususunda durulmuştur. Öyle ki her iki maden kuyusu da çıkarması gereken miktarı çıkarıyorsa bunda herhangi

---

²⁶⁴ “Balkanlarda Prizen, Trepça, Novo Brdo ve Üsküb civarında rastlanan ve kullanılan eski bir madeni para”, Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.543.

bir sorun olmamakla birlikte emin ve kuyucu başının miktar belirtmesine gerek yoktu.²⁶⁵

Kratova madenleri hakkında 1390 yılında hazırlandığı belirtilen ancak Fatih devrinde düzenlenen yukarıdaki kanunnamenin tamamlayıcısı mahiyetinde olan ikinci Kratova Maden Kanunnamesi ise beş maddeden oluşmaktadır.

Kanunnamenin birinci maddesinde madencilerin cevher çıkartmak için yanlarında bulundurması gereken alet ve edevatın üzerinde durulmuştur. Madencilerin kuyu kazmaya başladıklarında yanlarında cevheri kazmak için ağzı ve sapı 50 cm olan bir külünk ve bir iskemle bulundurulmalı ve bu iskemlenin oturulacak tahtası üç parmak kalınlıkta ve ayakları yaklaşık 50 cm uzunluğunda olması gerekliydi.²⁶⁶ Madenciler iskemlenin üstüne oturarak toprağı kazarlar ve oturdukları iskemlenin ayakları da külünk sapına eşittir.²⁶⁷

Kanunnamenin ikinci maddesinde açılacak bir kuyunun ölçülerini veren maden mühendisinin tespitlerin gerçekleşmesi sonucunda cevher, ölçüyü veren mühendisin tasarrufunda oluyordu. Cevherin mühendisin tahminlerinden daha önce bulunduğu durumda ise tasarrufu kuyu sahibinin oluyordu. Bu durumda kuyu sahibi mühendise belli bir pay vermekteydi. Cevhere gelmeden mühendisin tahminde bulunduğu kuyuya gelirse bu açılan kuyu mühendisin tasarrufunda oluyordu. Kanunnamede ayrıca açılan kuyuların tahkim edilmesinde ne kadar ağaç kullanılırsa ücretlerinin de verilmesi kararlaştırılmıştır.

Kanunnamenin üçüncü maddesinde daha önceki kanunnamede olduğu gibi maden kuyularında yaşanan havalandırma sorununun yanında kuyulara dolan su sorunu üzerinde durulmuştur Maden kuyularının havalandırma için “yellik” tabir olunan bir delik açılması uygun görülmüş ve buna kuyu sahiplerinin müdahalede bulunmaması istenmiştir. Kuyuların su ile dolması durumunda ise kuyulardaki suların tahliye edilmesi hususunda kimsenin müdahale etmemesi istenmiştir. Yukarıda

---

²⁶⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.542-543.

²⁶⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.542-543.

²⁶⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.6, İstanbul 1993, s.672.

bahsedilen hava ve su sorununu çözen kişilere kuyu sahibi dokuz yükte bir hisse vermek zorundaydı.²⁶⁸

Kanunnamenin dördüncü maddesinde kuyucu başlarının verdiği talimatlara kuyuda çalışan diğer elemanlar uymayıp muhalefet ettikleri takdirde bu kişilerden 500 perpere alınması uygun görülmüştür. Maddenin devamında bir maden kuyusundan çıkarılıp ayrıştırılması için çarhlara yollanan cevherin üçte birini kuyucu başı geri kalan üçte ikilik kısmının amillerine verilmesi uygun görülmüştür.

Kanunnamenin beşinci ve son bölümünde taşradan gelen bir kişi kuyunun ağzında cevher bulup bu cevher benim diyerek kuyucu başının iznini almadığı takdirde kuyucu başının mührünü bozmuş oluyordu. Kuyucu başının mührünün bozulduğu durumda mührü bozan kişi kuyucu başına 10 akçeyi geçmemek üzere belli bir ödeme yapmak zorundaydı.²⁶⁹

Kratova madenlerine ait üçüncü bir kanun ise Kratova ve çevresindeki yerlerde bulunan gümüş madenleri yöneticilerine sekiz ana başlık altında genel yazılmış yasaknâmedir. Yasaknâmenin sonunda bulunan “*fî evâ ‘ili Rebiül ahir sene seman ve semâne mie*” ifadesinden yasaknâmenin 880/1475 tarihinde hazırlandığı anlaşılmaktadır.²⁷⁰

Yasaknâmenin birinci maddesinde padişahın madenlerini ve madenlerinin hasılatının tespit edilmesi, çarhların ve kuyuların işletilmesi gerektiği emredilmiştir. Padişahın emri gereğince hareket etmeyen, başıboş bir şekilde dolaşan, madenleri işlemeyen çarhçı ve kuyucu²⁷¹ madencilerin takip edilip gereğinin yapılması istenmektedir.

---

²⁶⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C1, s.546. “Madende su ve buhar sıkıntısını çözen kişilere dokuzlama olarak adlandırılan bir hisse verilirdi.” Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.100-101.

²⁶⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.I, s.546.

²⁷⁰ Anhegger, İnalçık, *a.g.e.*, s.16.

²⁷¹ “Kuyucular, madende elde edilen cevher taş ve toprağı dışarıya taşıyan kişilere denmektedir.” Yaşar Öcal, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tokat-2016, s.296.

Yasaknâmenin ikinci maddesinde, madende çalışan babaslar, kuyucular, urubarlar gibi maden görevlilerine çeki düzen verilip işlerin devamlılığının sağlanması, yine görevlilerin haftada iki gün başıboş bir şekilde izbor²⁷² etmemesi istenmiştir.

Yasaknâmenin üçüncü maddesinde, madenlerde çalışan kişilere padişah tarafından yetkilendirilmiş kimseler haricinde kimsenin karışmaması, karışılması durumunda ise yine padişah tarafından görevli kişilerin buna mâni olması istenmektedir.

Yasaknâmenin dördüncü maddesinde, madenlerden çıkarılacak gümüşün daha önce belirlenen kalhanede²⁷³ kal edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, belirlenen kalhane haricinde ise kal işleminin yapılması yasaklanmıştır. Kalhanede kal işleminin yapılması için ise kalhane görevlisinin²⁷⁴ mührüne ihtiyaç duyulduğu, onun izni olmadan kal işleminin yapılmaması istenmektedir.

Yasaknâmenin beşinci maddesinde, saf hale getirilen gümüşün sarraflar²⁷⁵ aracılığı ile darphanelere getirilmesi, darphaneye gümüş götürmeyen sarraflara ise gümüşün verilmemesi istenmiştir.

Yasaknâmenin altıncı maddesinde gayr-i resmi olarak gümüş üretildiği tesbit edildiğinde ellerinden gümüşün alınması, alınan gümüşün darphaneye yüz dirhemine iki yüz akçe karşılığında satılması, yakalanan kişinin cezalandırılması istenmekle beraber üzerinden kalp akçe²⁷⁶ veya çeşitli eşyaların çıkması durumunda ise onlara dokunulmaması istenmiştir.

Yasaknâmenin yedinci maddesinde Dubrovnik'e giden yolcuların eşyalarının aranması, eğer yolcuların gümüş kaçırdığı tespit edilirse arama yapılan yerdeki

---

²⁷² “Sırpça “zbor” kelimesinden gelen izbor kelimesi cumartesi günleri madenlerde çalışanların hususi toplantısına denmekteydi.”, Anhegger, İncelik, *a.g.e.*, s.7.

²⁷³ “Altın, gümüş vesair madenleri ve sırmaları eritip külçe haline getirmeye ve döküme hazırlamaya yarayan ocaklı yere verilen addır. Türkçesi dökümhanedir.”, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C.II, İstanbul 1983, s.151.

²⁷⁴ Burada kastedilen görevli kal ağası olmalıdır. “Kal ustası da denilen kal ağasının görevi, elde edilen cevherin fırınlanmasına nezaret etmektir.”, Hasan Yüksel, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas 1997, s.XXXIV.

²⁷⁵ “...üretim için duyulan sermayeyi kendi nam ve hesablarına sarraflardan alan maden ustaları üretim faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelirden maden sarrafına borçlarını ödüyorlardı ve bir yere para ulaştırmak istendiğinde bu görev sarraflarca yapılmaktaydı. Bunun için geçecekleri yol güzergâhındaki kadılara ve diğer ilgililere yol güvenliğinin sağlanması hususunda maden emninlerince yol buyruhdusu yazılırdı.”, Yüksel, *a.g.e.*, s.XXVII.

²⁷⁶ “Kalp akça, akçanın taklidi olarak yapılan para hakkında kullanılan bir tabirdir.”, Pakalın, *a.g.e.*, s.153.

sancakbeyi ve kadının izni doğrultusunda esir edilmesi, bulunan gümüşün ise darphaneye getirilmesi istenmiştir.

Yasaknâmenin son maddesi kalpazanlık²⁷⁷ ile ilgilidir. Kalpazanlık yapan kişi tesbit edildiğinde kadıya havale olunması, kadının olayın doğru olup olmadığını araştırması, eğer kalpazanlık yaptığı sabit olursa asılarak öldürülmesi istenmiştir. Ayrıca sancakbeyliği, kadılar ve subaşlarının hüküm veren kadıya yardımcı olmaları istenmiştir.²⁷⁸

Fatih devrinde düzenlenen diğer kanunnamelerden farklı olan bu kanunname içerisinde maden hükümlerinin yanında Kratova'daki bâc ve benzeri örfî vergileri de içermektedir. Bu kanunname ilk üç kanunnameye göre daha ayrıntılı şekilde cevherin bulunma sürecinden ayrıştırılmasına kadar giden süreci içermektedir.²⁷⁹

Kanunnamenin birinci maddesine göre açılacak olan bir maden kuyusunun toprağı sert ve kayalı ise kuyunun her kulacı için 200 akçe ödeme yapılmasını ve bu ödemeyi de kuyu sahibinin yapması kararlaştırılmıştır.

Kanunnamenin ikinci maddesinde açılan maden kuyusundan çıkarılan cevherin kalitesi üç şekilde değerlendirilmiş, işçi ve ırgad sınıfına, çıkarılan cevherin kalitesine göre ödeme yapılmıştır. Cevherin kalitesinin iyi olması durumunda işçi ve ırgadlara 200'er akçe, kalite bakımından biraz daha düşük olan cevher için 150'şer akçe ve daha düşük kalitedeki cevherin bir hıml'ı (yaklaşık 250 kilogram) için sekiz akçe verilmektedir.

Kanunnamenin üçüncü maddesinde diğer iki kanunnamede de zikredilen, madenlerde yaşanan su sorunu üzerinde durulmuştur. Madenlerde ortaya çıkan suyun kaldırılması için kuyu sahibine bir teklifte bulunulur ve kuyu sahibi teklifi kabul ettikten sonra gereken masrafı kendi hasılatlarından vererek bu sorun çözüldü. Suyu ortadan kaldırmak için harcanan para eğer kuyudan karşılanamayacak kadar çoksa kuyu sahibi kendi cebinden ödeme yapardı.

---

²⁷⁷ “Kalpazan, kalp para yapan kişi ve yalandan taklit akçe yapan sahtekâr anlamına gelmektedir.”, Palakın, *a.g.e.*, s.153.

²⁷⁸ Anhegger, İnalçık, *a.g.e.* s.15; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.I, s.549-550.

²⁷⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s.443

Kanunnamenin dördüncü maddesinde maden kuyularından çıkarılan cevherin daha sonra hangi işlemde geçtiğinin bilgisini verilmektedir. Maden kuyusundan çıkan cevher taş ve toprak gibi zararlı maddelerden arındırılmak için blakaniçe diye adlandırılan bir yere götürülür ve burada yıkanır. Cevher blakaniçede yıkanıp taş ve topraktan ayrıştırıldıktan sonra güvenli bir yerde saklanırdı.

Kanunnamenin beşinci maddesi blakaniçede yıkanan cevherden ayrılan toprağın tekrar yıkanması ile ilgilidir. Toprak tekrar yıkanarak içindeki değerli metallerin kaybının en aza indirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.²⁸⁰ İlk aşamada yıkanan cevherden ayrıştırılan toprağa çağlina adı verilir. Çağlina toprağı tekrar yıkandıktan sonra ortaya çıkan cevher bir yere yığılarak biriktirilir ve buna da “pireçağlina” adı verilir.²⁸¹

Kanunnamenin altıncı maddesinde topraklı cevherin yıkandığı yerin tabanına çöken cevher çocuklar tarafından toplanırdı. Bunun yanında yine yıkama yerindeki taşlar da bu çocuklar tarafından çekiçle kırılarak elde edilen cevherler güvenli bir yerde biriktirilirdi. Biriktirilen bu cevhere “klubrak” adı verilir ve bu cevherin dokuzda biri beğliğe geri kalan kısmı ise işi yapanlara kalmaktadır.²⁸²

Kanunnamenin yedinci maddesi cevherin roşt edilme hadisesi ile ilgilidir. Kuyu sahiplerinin cevherleri gerekli işlemlerden geçtikten sonra üzerine kömür ve odun eklenerek bir yığın haline getirilir ve tutuşturulurdu. Roşt işleminin süresi odun, kömür ve cevher miktarına göre değişiklik gösterebilirdi.

Kanunnamenin sekizinci maddesi roşt işleminden sonra ortaya çıkan materyallerin fırınlanması ile ilgili bilgi vermektedir. Roşt işlemi sonunda elde edilen materyaller odun, kömür ve kurşunun hazır bulunduğu bir fırına getirilir ve burada fırınlanırdı. Fırına gelen materyallerden gümüş elde etmek için üzerine kurşun eklenir ve kaynatılırdı. Bu kaynama işleminin gerçekleştirildiği külden oluşmuş ocağa “çistila” adı verilmektedir. Gümüş burada kurşundan ayrıştırılırdı. İfraz sürecinde gümüşü ayırmak için kullanılan kurşun çoğunlukla kullanılamayacak halde olurdu. Kullanılamayacak durumda olan kurşunun ise “rençber” olarak adlandırılan kişilere

---

²⁸⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s.443-444. “Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.161-162.

²⁸¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.161-162.

²⁸² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s.444.

görevleri karşılığında verildiği anlaşılmaktadır. Rençberlere görev karşılığında verilen kurşunun rençberin ifraz süresince yaptığı harcamayı karşılayıp karşılamamasına bakılmazdı.²⁸³

Ayrıştırma işlemini gerçekleştiren kişilere “çistilar” adı verilmekteydi ve bu işlemi onlardan başkası yapamazdı. Ocağa getirilen materyaller kurşun ile kaynamaya başladıktan sonra kurşun daha ağır olduğu için dibe çöker ve üzerinde kömür ile karışık köpük biçiminde bir nesne kalırdı. Kömür ile karışık halde bulunan köpük biçimindeki bu nesneye Novaberde, Yanova, Trepçe ve Blasnik madenlerinde “fovarak”, Kratova madenlerinde ise “sirovite” adı verilmektedir. Köpük şeklindeki nesne üzerinden sıyırıp birkaç defa yıkandıktan sonra “çistila” da kaynatırlardı. Kaynatılarak kurşunu tamamen ayrılınca mürdesenk haline gelirdi. Mürdesenk kaynatarak ocaktan akar ve ortada gümüş kalırdı. Gümüşün üstüne su atarak soğulur ve ocaktan çıkarılıp şafar tarafından mühürlendikten sonra kalhaneye götürülürdü.²⁸⁴

Kanunnamenin dokuzuncu maddesinde “çistila” işlemi sonunda elde edilen gümüş iplik olarak adlandırılmaktadır. Darphane amili ve maden emini nezaretinde elde edilen iplik gümüş tartılır ve tartılan gümüşün onda birlik bir kısmını “beğlik” isimli bir vergi olarak alırlardı.²⁸⁵

Kanunnamenin onuncu maddesi çistila işlemi sonunda çıkan gümüştan paylar verildikten sonra darphane amirinin adamlarının gümüşü kalhaneye getirmeleri ve kal işleminin yapılması hakkında bilgi vermektedir. Kal işlemi gerçekleştirildikten sonra gümüş sarraflara satılırdı. Satılan gümüş sarrafın mührü ve darphane amilinin görevlendirdiği adama verilen hüccet ile birlikte darphaneye gönderilirdi.

Kanunnamenin on birinci maddesinde bir kuyuda artık cevher bulunmadığı veya kuyu sahiplerinin cevheri işlemeye aciz olmaları durumunda nasıl bir yol izleneceği hakkında bilgi verilmektedir. Kuyu sahibi kuyuyu terk ettiği zaman yeni bir talip çıkması durumunda kuyu ona verilirdi. Yeni sahip kuyuyu işletmeye başladıktan sonra elde ettiği cevher eğer masrafları karşılamazsa kuyu terk edilir ve başka bir yere gidilerek yeni bir kuyu işletmeye açılırdı.

---

²⁸³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s.444.

²⁸⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.163.

²⁸⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s. 445.

Kanunnamenin on ikinci maddesinde daha önce de bahsedilen su ve kuyularda ortaya çıkan buhar sorunu üzerinde durulmuştur. Eğer bir maden kuyusunda ortaya çıkan su kuyu ağzından çekilmeyecek durumda ise alçak bir lağım vurulur ve su bu şekilde o lağıma yönlendirilirdi. Atılan bu alçak lağıma “ıştolna” adı verilmektedir. Madenlerde suyun tahliye edilmesi için çalışan işçilerin kendilerine verilecek dokuzda bir hisseyi elde etmek için su sıkıntısı gidene kadar her gün suyu ve buharı tahliye etmesi gerekmektedir. Madenlerde bulunan su ve buhar sıkıntısı giderildikten sonra bu sıkıntıları gideren kişilere madenin hasılatından dokuzda bir hisse verilirdi. Bu madenden dokuzlama haricinde “beğlik öşrü” isimli bir vergi de alınmaktadır.

Kanunnamenin on üçüncü maddesinde kuyularda cevherin kazılmasında ihtiyaç duyulan aletlerin yapılması için ücretle demirci tutulmasından bahsedilmektedir. Madende çalışan işçilerin aletlerini yapan demirciler eğer işçilerin ihtiyaç duydukları aletlerin yapımında gerekli olan malzemeleri tamamen kendileri temin ederse, kuyudan cevher elde edilene kadar ücret almazlar ancak cevher bulunduktan sonra kendilerine elde edilen cevherden on beşerde bir “osmiçe” verilirdi.²⁸⁶

Kanunnamenin on dördüncü maddesinde maden görevlilerinden olan şafarların aldıkları hisse üzerinde durulmuştur. Demirciler, kuyuda çalışan lağımçılar ve diğer görevlilerin hisseleri verildikten sonra kalan cevherin otuzda biri şafarlara verilmektedir.

Kanunnamenin on beşinci maddesinde maden kuyularının her birinin sınırının belirlenmesi hususunda durulmuştur. Maden kuyularının sınırı sekiz kulaç ile belirlenmiş ve birbirlerinin sınırları ihlal edilip aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman urbarlara müracaat ederlerdi. Urbarlar her kuyunun sınırını kuyulara girerek tespit ederler ve kuyulardaki üretimin devam etmesini sağlardı.

Kanunnamenin on altıncı maddesinde urbarların yeryüzünde yaptıkları cevher ölçümleri ile kuyu dibinde yaptıkları cevher ölçümleri arasındaki ücret farkı üzerinde durulmaktadır. Yeryüzündeki cevher ölçümleri için 64 akçe, kuyu dibindeki ölçümleri için ise 240 akçe ücret almaktadırlar. Ancak herkes bu işi başaramadığı için kuyu

---

²⁸⁶ “Dokuzlama işleminden bir hisse alınır; yerine kalan sekiz hisseye osmiçe denir.” Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s. 445.

içerisindeki ölçümler için ödenen 240 akçenin 80 akçesi peşin olarak verilir geri kalan 160 akçesine el konulurdu.²⁸⁷

Maden arazisinin yüzeyindeki sınır tartışması olduğu gibi kuyunun dibinde de sınır tartışması olabilirdi. Urbarlar yüzeydeki sınır tartışmasının ölçülüp hesap edilerek sonuçlandırılmasından 64 akçe, kuyu dibindeki sınır tartışmasının ölçülüp hesap edilerek sonuçlandırılmasında ise 240 akçe ücret alırlar. Ancak her urbar bu ölçme ve hesap etme işini başaramadığından dolayı, kuyu dibindeki ölçme işlemi için kendilerine tahsis edilen 240 akçenin 80 akçesi peşin geri kalan 160 akçesi ise yaptıkları ölçümün doğru olduğu anlaşıldıktan sonra verilmektedir.²⁸⁸

Kanunnamenin Kratova madenleri için yazılmış olan son maddesi “Kanun-ı kalhane” başlığı altında verilmiştir. Yukarıda üretim aşamaları verilen iplik (gümüş) kalhaneye getirilir ve kal edilirdi. Gümüşü kal eden kalcının aldığı ücret her yüz yirmi dirhemde bir akçe olarak belirlenmiştir. Kalhanede gümüşü kal ettiren kişinin yapılan işlem için herhangi bir ödeme yapmamasına ancak kal olmuş gümüşten daha önce tespit edilmiş bir oranda vermesi kanunnamede kaydedilmiştir.²⁸⁹

---

²⁸⁷ Geri kalan 160 akçe muhtemelen yaptığı ölçümler doğru olduğunda kendisine verilmektedir.

Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s. 445.

²⁸⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s. 445.

²⁸⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.2, s. 446.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Kratova Madenlerinin Modernizasyonu ve Kratova’da Madenciliğin Tekrar Başlaması

4.1.1. XVII. Yüzyılın Sonunda Kratova Madenlerinde Üretimin Düşmesinin Nedenleri

Kratova’da madencilik XVII. yüzyılın sonlarına doğru hızlı bir biçimde düşüş göstermiştir. Bu düşüşün nedenleri, II. Viyana Savaşı’nda alınan yenilgi, Avusturya-Osmanlı mücadelesinin başlaması ve bölgede yaşanan isyanlar şeklinde sıralanabilir.²⁹⁰ Özellikle II. Viyana bozgunu neticesinde ilerleyen Kutsal İttifak orduları Rumeli’nin çeşitli bölgelerini istila ve yağmaya maruz bırakmıştı.²⁹¹ Avusturya ordusunun ve onlara tabii olan asilerin 1689 yılında Üsküp’ü,²⁹² Kutsal İttifak güçlerinin ise Niş ve Şehirköy’ü ele geçirmesi maden üretiminin düşmesine neden olmuştur.²⁹³

Avusturya ordularının Rumeli’de ilerleyişi, bölgede yaşayan gayrimüslim halkın isyanların içine bizzat katılmasıyla içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir.²⁹⁴ Bu isyanlardan birisi 1690 yılında patlak veren, Karpoş adında bir gayrimüslim tarafından çıkarılan isyandır. Kratova’da gümüş ve altın madenlerinde görevli bir madenci olan Karpoş aldığı ücreti düşük bularak madenciliği bırakmış ve destekçileri ile birlikte dağa çıkmıştır. Avusturyalıların Osmanlı topraklarında ilerlemesi üzerine bölgedeki asileri kendi tarafına çekmek isteyen Osmanlılar bölgede genel af ilan etmiş²⁹⁵ ve Karpoş; İştib, Radovişte, Köprülü, Radomir, Köstendil, Menlik, Siroz, Razlık ve Turaç kazalarına martolosbaşı²⁹⁶ olarak tayin edilmiştir. Karpoş’un martolos olarak tayin

---

²⁹⁰ Rızaj, “a.g.m”, s.250; Şerif, *a.g.e.* s.109.

²⁹¹ Bekir Gökpinar, “Kutsal İttifak Savaşları Sırasında Sofya-Belgrad Arasında Eşkıyalık ve Asayiş Olayları (1683-1699)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 63, 2020, s.274.

²⁹² İnbaşı, Kul, *a.g.e.* s.22.

²⁹³ Gökpinar “a.g.m”, s.274.

²⁹⁴ İnbaşı, Kul, *a.g.e.* s.22.

²⁹⁵ Hüner Şencan, *Kara*, Fesleğenin Ömrü Yayınları, İstanbul 2018, s.24.

²⁹⁶ “Martolos, Osmanlı devletinin teşekkülü sıralarında ve yeniçeri teşkilatı yapılmadan evvel hıristiyanlardan ordunun geri hizmetlerinde çalışmış olan teşekküllerden birinin adıdır.”, Pakalın, *a.g.e.*, C.2, s.409.

edilmesi ile Osmanlılar, bu asiye kendi safına çekmiş ve isyan ancak bu şekilde kontrol altına alınabilmiştir.²⁹⁷

Karpoş martolosluk vazifesi kendisine verildikten kısa bir süre sonra tekrar isyan etmiş ve çevrede bulunan Köstendil, Kratova ve Eğridere Palankası civarına haber yollayarak başlattığı isyan hareketine halkı davet etmiştir.²⁹⁸ İsyân bölgede bulunan madencilerin katılımı ile büyümüş, bölgedeki madenlerin terk edilmesine yol açmış ve bu durumda madenlere zarar vermiştir.²⁹⁹ Avusturyalıların desteğini alarak kendini Kumanova Kralı ilan eden Karpoş,³⁰⁰ kısa bir süre içerisinde yaklaşık 3000 destekçi bulmuş ve Üsküp civarında yağmalar yapmaya, çarşı ve pazarları yakmaya başlamıştır. Bölükler haline ayrıldıkları anlaşılan isyancılar İştib'e gelmiş ve burayı yağma edip Müslümanları kılıçtan geçirmiştir. Bu durumdan cesaret alan yaklaşık 3000 Arnavut asi de isyana katılarak İpek kasabasını ele geçirmiştir. Karpoş ve diğer asiler, Prizren, İştib, Priştine, Kosova, Yenipazar, Kumanova, Semendire gibi birçok bölgeyi ele geçirdikten sonra bölgede bulunan Müslüman halka zulmedilmiştir.³⁰¹

Kratova, gümüş ve altın madenlerini barındırmasından dolayı değerli bir yer konumundaydı. Karpoş ve destekçileri altın ve gümüş gibi değerli metallerin Kratova'da bulunabileceği ihtimaliyle bölgeye geldiklerinde yoğun bir Osmanlı direnişi ile karşılaşmışlardı. Direnişe daha fazla dayanamayan Osmanlı askerleri şehrin merkezinde bulunan hamama sığınmış, ancak Karpoş'un adamları hamamı topa tutarak içeride bulunan tüm askerleri öldürmüştür.³⁰²

Rumeli'de çıkan isyanları sonlandırmak amacıyla Osmanlılar bölgeye Selim Giray ve Halil Paşa'yı yollamıştır. Askerleriyle birlikte Üsküp yakınlarına gelen Selim

---

²⁹⁷ BOA, A. DVNSMHH.d, nr.98, s.262. hüküm no:984

²⁹⁸ Şencan, a.g.e, s.28.

²⁹⁹ Şerif, a.g.e. s.109.

³⁰⁰ "... haydut kerefesi eşkiyası üzerlerine başbuğ olmakla Kumanova Kralı namıyla şöhret bulan Karpoş..." Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.2, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1866, s.107; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s.262.

³⁰¹ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s.1283.

³⁰² Şencan, a.g.e, s.42.

Giray buradan Eğridere bölgesine gitmiş ve asilerle giriştiği mücadeleden galibiyetle çıkarak asi başı Karpoş'u kazıklatarak isyana son vermiştir.³⁰³

İsyan ve yağmalardan ciddi şekilde etkilenen Kratova kazasındaki maden ahalisi bölgeyi terk etmiş ve bunun sonucunda madenler yaklaşık beş altı sene işletilememiştir. Sükûnet sağlandıktan sonra Kratova'ya tekrar gelmeye başlayan bölge halkının, beş altı seneden beri işlemeyen madenleri yeniden işletme teşebbüsüne giriştiği anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Ayrıca isyan sonrasında bölgeye dönen madencilerin eski tahrir kayıtları ile karşılaştırılarak kayıt altına alınması, madencilerin geçmiş senelere ait vergilerinin talep olunmaması, madenler eski düzenine geldikten sonra adet üzere senede ikişer kuruş alınması istenmektedir.³⁰⁵

Bölgedeki isyanlar sonucunda işsiz kalan maden işçileri genellikle Sidrekapsi madenlerinde istihdam edilmiştir. Örneğin Kratova madenlerinden 1702 tarihinde ustabaşı, hutman ve şimşekhane ustası gibi görevliler Sidrekapsi madenlerine görevlendirilmişlerdir. Yine Sidrekapsi madenlerine 1703 tarihinde Kratova madenlerinden lağımçı ve cevherin arıtılması konusunda uzman olan liyci temin edilmek istenmiştir. Ancak Kratova'da görevli kocabaşılar, madenlerin bölgede yaşanan isyanlar sonucunda işlemez hale geldiğini ve bölgede yeterli sayıda madenci bulunmadığını belirtmişlerdir. İşçiler ancak bölgede bulunan ayanlar ile ortak hareket eden kocabaşılar tutuklandıktan sonra temin edilmiştir.³⁰⁶

4.1.2. XVIII. Yüzyılın Başında Kratova Madenlerinde Modernizasyon Çabaları

Osmanlı Devleti'ndeki tüm maden sahalarında olduğu gibi Maden-i Hümayun Emanetine bağlı madenlerde de yeni bir maden sahası açılacağı zaman Darphane Nezareti tarafından izin verilmesi gerekmektedir. Bu durum Emanetin Maliye Nezaretine bağlanmasına kadar böyle devam etmiştir. Bu durumda, merkezden yollanan emin gönderildiği bölgede bağlı bulunduğu nezaretten habersiz, yeni bir kuyu açıp bu kuyuyu işletmeye alamazdı. Yani Osmanlı ülkesinin neresinde olursa olsun

---

³⁰³ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.4, İstanbul 1960, s.2226; İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s.469; Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.37.

³⁰⁴ BOA, *İE. MDN.*, nr, 2/143.

³⁰⁵ "...reayaya hizmetleri misüllüsünden Hazine-i Amire'ye seneden ikişer gurus vermek üzere mahalline kayd olunub...", BOA, *İE. MDN.*, nr, 2/143.

³⁰⁶ Altunbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s.225.

yeni bulunan bir maden ocağının işletmeye alınması, merkezi yönetimin izni ile olmaktaydı. Bu izin süreci ise şu şekilde gerçekleşmekteydi.³⁰⁷

Maden emini veya bölgedeki ileri gelen bir kişi maden çıkarılacak bölgedeki madeni ilk kendisi inceler, eğer bölgeden maden çıkarılacağına kanaat getirirse, maden sahasından aldığı numuneleri İstanbul'da bulunan darphaneye gönderirdi. Darphane Nezareti'nde gelen numuneler incelendikten sonra madenin açılması uygun görülürse sadrazama bildirilirdi. Sadrazam madenin işletmeye alınması için bir emir-i şerif hazırlanmasını padişaha bildirdikten sonra, madeni işletecek olanlara yönelik emir yayınlanırdı.³⁰⁸

4.1.3. Maden Emininin Tayin Süreci

Kelime anlamı itibarıyla güvenilen, kendisine bir iş emanet edilen kişi anlamına gelen emin, Osmanlılar'da kendisine bir görev verilen ve devlet adına görev karşılığında ücret alan kişilere denmekteydi. Diğer bir deyişle memura benzeyen eminler müessesenin kâr veya zarar etmesi durumundan sorumlu değildir. Bu kâr ve zarara karşı emini tayin eden kişi veya kurum sorumluydu.³⁰⁹ Maden sahalarına bir emin tayin edilme süreci ise yukarıda bahsettiğimiz gibi maden sahasının açılma süreciyle paralel bir yol izlemektedir. Emin tayini; darphane nazırının tayin edilecek kişiyi sadrazama bildirmesi, sadrazamın bunu padişaha iletmesi ve padişahın onay vermesi ile yapılmaktaydı.³¹⁰

Bir madene tayin edilen eminin çeşitli görev ve yetkileri bulunmaktaydı. Madenlerde işleyişin devamlılığını sağlamak, madenlere gerekli istihdamı yapmak³¹¹, yeni maden ocaklarını işletmeye almak, maden reayasını korumak için çeşitli güvenlik önlemleri almak³¹², çalıştığı sahalarda çıkarttığı maden numunelerini merkeze yollayıp tetkik ettirmekti.³¹³ Eminin ayrıca olabildiğince çok gümüş, altın ve kurşun gibi

³⁰⁷ Tızlak, *a.g.e.*, s.95.

³⁰⁸ Tızlak, *a.g.e.*, s.95.

³⁰⁹ Halil Sahillioğlu, "Emin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.11, 1995, s.111.

³¹⁰ Hamit Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013, s.149.

³¹¹ Mehmed Ağa madenlere kâlcı, hutman, mutemet, işçi, ırgad ve ifrazcı gibi görevlileri istihdam etmişti. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³¹² Şafakçı, *a.g.t.* s.149.

³¹³ BOA, *MMK.*, nr. 85/117.

kıymetli madenleri bölgesinde saflaştırıp merkeze yollamak³¹⁴, kal işlemleri için gerekli odun, kömür ve kütük gibi materyalleri temin etme görevleri de bulunmaktaydı.³¹⁵

4.2. Mehmed Ağa İdaresinde Kratova Madenleri

Karlofça Barışı ile yeni bir döneme giren Osmanlılar ellerindeki kaynakları verimli bir şekilde kullanmanın çeşitli yollarını aramıştır. Bu amaçla yukarıda zikrettiğimiz isyanlar ve savaşlar ile harabe haline gelen Kratova madenlerinin tekrar tanzim edilerek işletilmesi amaçlanmıştır.³¹⁶ Bu amaçla 1702 tarihinde Kratova, Jejene, Trepçe ve Köstendil sancağında bulunan madenlerin tekrar işletmeye açılması ve yeni maden damarları bulmak amacıyla Mehmed Ağa tayin edilmiştir.³¹⁷

Mehmed Ağa'ya 26 Aralık 1703 tarihinde, Kratova ve Trepçe madenlerinin lağımalarını, eski ve yeni kuyularının tespiti ile ilgili bir mektup gönderilmişti. Mektupta ayrıca bu kuyuların, bulunmasına ve tamirine tayin olduğu günden mektubun kendisine ulaştığı tarihe kadar geçen sürede kaç adet eski ve yeni kuyu bulunduğunu ve bu kuyulardan ne kadar cevher çıkardığını, çıkarılan cevherin ne kadarının ifraz ve kâl edildiğinin merkeze rapor halinde göndermesi istenmişti.³¹⁸

İlk görev yeri olan Kratova'ya Haziran 1703 tarihinde ulaşan Mehmed Ağa mektubun kendisine ulaştığı tarihten önce incelemelerine başlamıştı.³¹⁹

Kratova bölgesinde ilk iş olarak eskiden işletilen madenlerin tespit edilmesi ile ilgilenen Mehmed Ağa, Kratova'da yaklaşık 1.000'i aşkın eski maden kuyusu olduğunu belirtmişti. Eski maden kuyularının varlığı şüphesiz hepsinde maden damarı olduğu anlamına gelmemekteydi. Bu yüzden tekrar işletilebilecek eski maden kuyularındaki maden damarlarını ve yeni maden damarlarının hızlı bir biçimde bulunması için bölgedeki yerleşik halkı kullanmak isteyen Mehmed Ağa, halkı teşvik etmek amacıyla kuyuları ve maden damarlarını bulan kişilerin ödüllendirileceğini belirtmişti. Teşvik politikası işe yarayacak olmalı ki bölge halkı madenleri aramaya

³¹⁴BOA, MAD., nr. 21622, s.2/1; BOA, MAD., nr. 21622, s.2/2; BOA, KK., nr. 5184, s.10,11/24; Şafakçı, a.g.t. s. 149.

³¹⁵BOA, KK., nr. 5184, s.8.

³¹⁶Altunbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s.34.

³¹⁷BOA, KK., nr. 5184, s.4; BOA, C. DRB., nr. 48/2386.

³¹⁸“... kaç yerde ve kaç mahalde ne miktar kuyu ve lağım hafır ve tathir ve ne miktar cevher ihraç ve ne miktarını ifraz ve kal ettirdüb ve sim ve altın ve mürdesenk ve ranta şimdiye değin ne mertebeye bâliğ olmuşdur...” BOA, MMK., nr. 85/117; Eyüp Kul, “1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı” *Belleten*, C. 80, S:288, Ağustos 2016, s.399.

³¹⁹BOA, AE. SMTS. II., nr. 8/717, s.3; Kul, “a.g.m”, s.398.

girişmiştir. Bölge halkının madenleri aramasını bir süre avına benzeten Mehmed Ağa'ya Kratova'daki Tulunbas maden dağının karşısında bulunan bir dağda dokuz adet maden damarı bulunduğu haber verilmiştir.³²⁰ Pazartesi günü dualar eşliğinde maden damarlarının bulunduğu bölgeye giden Mehmed Ağa, burada Fetih Suresi'ni okutmuş, kurbanlar kestirip fukaralara dağıtmıştır.³²¹ Burada kesilen kurbanlara, müjdelere ve fukaraya verilen paranın toplamı 215 kuruştur.³²²

Mehmed Ağa, beraberindeki adamları ile yeni bulunan damarları kazıp toprak üzerinde incelemelerde bulduktan sonra maden sahası Kratova'daki madencilere teslim edilmiştir. Daha sonra maden damarının madenciler tarafından kazıldığını belirten Mehmed Ağa, maden damarları takip edilerek kazıldıktan sonra dört parçaya ayrıldığını ve gün geçtikçe yerin altına doğru gittiğini belirtmektedir.³²³

Mehmed Ağa'ya bir haber de madenlerde hutman olarak görev yapan Koca Pavlo adındaki bir zimmeden gelmiştir.³²⁴ Hutman Pavlo'nun bulduğu maden kuyusu İşlegova karyesi yakınında Kratova'ya yaklaşık bir saat mesafede bulunmaktaydı. İşlegova'da bulunan bu maden eskiden işletilmekte olan karşı karşıya iki adet kuyudan meydana gelmekteydi. Mehmed Ağa madencilere bulunan bu kuyuların derhal temizlenmesini ve kuyulardan cevher çıkarılması talimatını vermiştir.³²⁵

Mehmed Ağa İşlegova'da bulunan madene Çatal Maden'i, Tulunbas Dağ'ı karşısında bulunan madene ise Tulunbas-ı Cedid³²⁶ adını verdiğini, buradan çıkarılan cevher numunelerinin ise güvenilir adamlar ile Darphane-i Âmire'ye yollandığını bildirmişti.³²⁷

Kratova'da incelemelerine devam eden Mehmed Ağa, Defterdar Ahmed Paşa zamanında işletilen bir maden kuyusundan da numune alarak merkeze yollamıştı. Ancak burada bulunan madenden elde edilen cevherin gümüş açısından yetersiz olduğu, içerisinde zengin kurşun bulunduğu hutmanlar tarafından tespit edilmişti.

³²⁰ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; Kul, "a.g.m", s.399; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1.

³²¹ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1.

³²² BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8.

³²³ "... bir damar nümâyan bâde hafr olundukda biri birine karub dört aded damar zahir olub ve günden güne zîr-i zemine gitmekdedir..." BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1.

³²⁴ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1; Kul, "a.g.m", s.399.

³²⁵ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1.

³²⁶ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1; Kul, "a.g.m", s.399.

³²⁷ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1.

Mehmed Ağa Kratova’da incelemelerine devam ederken Kratova’ya iki buçuk saat mesafede, binek hayvanla varılan bölgede iki adet maden damarı bulunduğu haberini almıştı. Bulunan bu maden damarlarını sarı cevher olarak isimlendiren Mehmed Ağa damardan çıkarılan cevherin ne olduğu konusunda kimsenin bilgisinin bulunmadığını, cevher hakkında fikir sahibi olmak için bölgeye bir kuyumcu ve iki demirci gönderdiğini merkeze bildirmiştir.³²⁸ Sarı cevherin tespiti bölgede anlaşılammış olmalı ki cevher Kratova’ya getirilmiştir. Kratova’ya getirilen bu sarı cevherin bir kısmının merkeze yollanması talimatını veren Mehmed Ağa geri kalan kısmının ise bölgede kâl edilip içerisinde ne bulunduğunu kendisine bildirilmesini istemiştir.³²⁹

Kratova madenlerinin işletme biçimlerine de örnekler veren Mehmed Ağa, buradaki madenlerin iki farklı biçimde çalıştırıldığını belirtmekteydi.³³⁰

Mehmed Ağa Kratova’da madenlerin hem lağımlar açılarak yatay biçimde ilerlediğini hem de yukarıdan kuyu şeklinde cevher damarını takip ederek yerin altına doğru gittiğini belirtmiştir. Çatal Maden’inin lağım şeklinde çalıştırıldığını bildiren Mehmed Ağa Tulunbas Maden’inin nasıl işletildiğini açıkça ifade etmese de daha önce zikrettiği “*cevher takip edilerek gün geçtikçe yerin altına gitmektedir*” ifadesinden kuyu şeklinde ilerleyen bir maden olduğu anlaşılmaktadır.³³¹

Kratova’daki incelemelerine devam eden Mehmed Ağa’ya iki yeni maden kuyusunun daha bulunduğu haberi gelmiştir. Mehmed Ağa kuyuların bulunduğu bölgeye gidip gerekli incelemeleri yapmış ve kuyulardan çıkarılan cevher numunelerinin merkeze gönderilmesi için gerekli talimatları vermiştir.³³²

Mehmed Ağa’nın modernize etmek için tetkik ettirdiği bir diğer maden kuyusu ise Kratova’ya 2,5 saat uzaklıktaki Truska madenleridir. Truska madenleri bölgedeki halk tarafından işletildiği ve çıkardıkları cevherlerden elde ettikleri gümüşün dirhemini dört akçeye sattıkları ihbar edilmiştir. Bunun üzerine Mehmed Ağa tarafından Truska madenlerinin tetkikine Hasan adında bir usta ile adamları görevlendirilmiştir.³³³

³²⁸ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1; Kul, “a.g.m”, s.399.

³²⁹ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.1.

³³⁰ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; Kul, “a.g.m”, s.400.

³³¹ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1.

³³² BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; Kul, “a.g.m”, s.400; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.2.

³³³ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.12; BOA, *D. MMK.*, nr. 89/43; Kul, “a.g.m”, s.406.

Mehmed Ağa madenlerin tespit edilmesi için gerekli adımları attıktan sonra bölgede bulunan madenlerin ve çarhların güvenliği, madenlerde çalışacak işçi ve teknik personel temini ile ilgilenmiştir.

4.2.1. Mehmed Ağa'nın Kratova'da İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler

Mehmed Ağa madenci reayasını “...lonik verir reaya maden reayasıdır ve madende istihdam olunub işleyenler bedel-i lonik vere gelmiştir...”³³⁴ şeklinde izah ettikten sonra Kratova madenleri için gerekli madenci reayasının temin edilmesi ile ilgilenmiştir.

Mehmed Ağa madenci reayasının Kratova bölgesindeki varlığının az olduğunu, madenler işletilemediği için bu madencilerin çiftlik sahiplerine sığındıklarını belirtmiştir. Madencilerin bölgeye tekrar iskânı için Trepçe ve Jejene bölgesine emirler gönderildiğini ancak Kratova ve Köstendil bölgesine madencilerin iskân edilmesi için bir emir gönderilmediğini de raporuna eklemiştir.³³⁵

Mehmed Ağa Kratova madenlerine öncelikle demirci istihdamı ile ilgilenmiştir. Demirci istihdamı için ise halihazırda bulunan sarı cevherin tespiti için bölgeye gelen iki demircinin, madenlerde kullanılan aletlerin tamiri ve imali için Kratova'da iskân edilmesini sağlamıştır.³³⁶

Mehmed Ağa Kratova bölgesindeki madenci eksikliği nedeniyle madenlerde ortaya çıkan suyun tahliyesi ve cevherin ayrıştırılması için Gümüşhane madenlerinden altı kişi talep etmiştir.³³⁷ Gümüşhane madenlerinden istediği altı kişilik madenci ekibinin Kratova'ya gönderilmesi ücretleri ve harcırahları kendisi tarafından verilmek koşuluyla kabul edilmiştir.³³⁸

Mehmed Ağa, Kratova madenleri için oduncu, kömürcü, tahtacı ve çarhlara cevheri getirmekle görevli personelin eskiden İştib, İvranya ve Eğridere'nin nahiyelerinden temin edildiğini ancak bu işçilerin Kratova'daki madenler ve çarhlar

³³⁴ BOA, AE. SMTS. II., nr. 8/717, s.2.

³³⁵ “Madencilerin çiftlikte çalıştığı sürede çiftliklerde işler yolunda gitmemiş olmalı ki Mehmed Ağa raporunda “... Çiftlik sahipleri çiftlikleri kuruyub reaya fukarasına ettikleri taaddiler...” şeklinde bir ifade bulunmuştu. BOA, AE. SMTS. II., nr. 8/717, s.2; BOA, MAD., nr. 21622, s.2.

³³⁶ BOA, AE. SMTS. II., nr. 8/717, s.1; BOA, MAD., nr. 21622, s.1.

³³⁷ Kul, “a.g.m”, s.402. “...Üsküp ve Kratova madenlerinin suları ihraca cevher kâl'i ve ifrazı vesair hususları için Gümüşhane'den birkaç nefer üstad lağımçı ve kuyucu ve ifrazcı gönderüb...”, BOA, MAD., nr. 21622, s.10.

³³⁸ BOA, D. MMK., nr.88/23.

iptal olduktan sonra Eğridere nahiyesine iskân olduğunu belirtmektedir. Kratova kazasında 281, Eğridere kazasında 89, İvranya kazasında 22, İştib kazasında 87 olmak üzere toplam 480 kişi madenci reayası olarak görev yapmaktaydı. Ancak madenler iptal olduğu süreçte bu madenciler Eğridere kazasına nakil ve iskân olmuştur. İşçilerin tekrar Kratova'ya döndürülmesini Eğridere kadısından talep etmiştir. Eğridere kadısından olumlu yanıt alınamamış olmalı ki Mehmed Ağa bu talebini merkeze iletmiş ve eskiden Kratova'da bulunan maden reayasının tekrar Kratova'ya nakil ve iskân edilmesi hususunda Eğridere kadısına hitaben bir emr-i şerif yazılmıştır.³³⁹

Mehmed Ağa madenlerden çıkarılan cevherin ayrıştırılma sürecini yöneten ifrazcılarının temin edilmesi için Gümüşhane madenlerinin yanında Sidrekapsi madenine ve çeşitli bölgelere de müracaat etmiştir. Mehmed Ağa ifrazcı bulma konusunda yaptığı teşebbüsler olumlu sonuçlanmış ve Yenipazar bölgesinden ifrazcı Abdülbaki Efendi³⁴⁰ ve Sidrekapsi madeninden temin edilen ifrazcılar Kratova'ya getirtmiştir.³⁴¹

Mehmed Ağa Kratova madenlerine gerekli ifrazcı istihdamı yaptıktan sonra ifraz işleminin yapılmasında gerekli olan çarhların yapılması için Eğridere'de bulunan ustalara müracaat etmiştir. Mehmed Ağa'nın bu talebi Eğridere yöneticileri tarafından uygun görülmemiş ve ustalar Kratova'ya gönderilmemiştir. Eğridere'den olumsuz yanıt alınca Mehmed Ağa uzun uğraşlar sonucunda iki usta bulmuş ve çarhların yapımına başlamıştır.³⁴²

Mehmed Ağa yeni bulunan madenlerin idaresi ve işçilerin ihtiyaçları ile ilgilenmesi için hutman atamaları yapmıştır. İşlegova bölgesinde bulunan Çatal Maden'ine hutman olarak Marko'nun, Tulunbas-1 Cedîd Maden'inde çalışan işçilerin başına hutman olarak Niko'nun atanmasını sağlamıştır.³⁴³

4.2.2. Mehmed Ağa'nın Madenlerin Güvenliği İçin Aldığı Tedbirler

Mehmed Ağa raporunun devamında madencilerin bölgede azlığı, vergilendirilme usulleri ve madencilerin madenler işletilmediği dönemde nerede

³³⁹ BOA, D. MMK., nr.88/23; BOA, MAD., nr. 21622, s.10; Kul, "a.g.m", s.403.

³⁴⁰ BOA, MAD., nr. 21622, s.9/1a.

³⁴¹ BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055; BOA, D. MMK., nr. 87/38.

³⁴² "... Eğridere Palankası ustalarına muhtaç olmağın bir ay kadar ustaları vermediler inad ve muhalefet eylediler..." BOA, MAD., nr. 21622, s.9/1a.

³⁴³ BOA, MAD., nr. 21622, s.6; Kul, "a.g.m", s.399.

çalıştıklarının bilgisini verdikten sonra madenlerin güvenliği ile ilgili konular üzerinde durmuştur.

Madenlerde önemli bir konuda güvenlikti. Bu sebeple Kratova’da madenler işler durumdayken gümüş çarhlarını korumak amacıyla 64 martolos bulunmaktaydı. Mehmed Ağa bu martolosların gümüş madenlerini ve çarhların bertaraf edilmesi üzerine Eğridere Palankası’na bir bahane ile nakil edildiğini belirtmekteydi.³⁴⁴ Bunun üzerine Mehmed Ağa Eğridere Martolosbaşısı Hacı Mehmed’den Kratova’da bulunan gümüş madenlerinin ve çarhların işler duruma geldiğini ve Eğridere’deki martolosların 44 tanesinin Kratova’ya gönderilmesini istemişti.³⁴⁵ Eğridere Martolosbaşısı Hacı Mehmed, Mehmed Ağa’nın bu talebini, “*martolosları maden muhafazasına vermem*” diyerek reddetmişti.³⁴⁶ Mehmed Ağa bu durum üzerine Kratova madenlerine beratlı martolos tayin olana kadar madenleri ve gümüş çarhlarını korumak üzere ücretle sekban tutmuş, tuttuğu sekbanları bir ay gümüş çarhlarını, dört ay da madenleri korumakla görevlendirmiştir.³⁴⁷

Mehmed Ağa madenleri korumanın sekbanlar ile olmayacağına kanaat getirmiş olmalı ki martolosların Kratova’ya döndürülmesi için teşebbüslerine devam etmiştir. Bu amaç doğrultusunda Eğridere Palankası’nda bulunan martolosların Kratova’ya gönderilmesini ve gönderilen bu martolosların Eğridere martoloslarından ayrılarak kendilerine bir martolosbaşı verilmesini istemiştir. Mehmed Ağa’nın bu talebine olumlu yanıt verilmiş, martoloslara Mustafa adında bir baş atanmış ve 37 nefer martolos Eğridere Palankası’ndan ayrılarak Kratova’daki gümüş madeni ve çarhları korumakla görevlendirilmiştir.³⁴⁸ Eğridere Martolosbaşısı Hacı Mehmed, maiyetinde bulunan 65 nefer martolos ile hem Eğridere Derbendi’ni hem de Kratova’da bulunan gümüş madenleri ve çarhlarını muhafaza edeceğini bu iki bölgenin kontrolünün kendisine verilmesini talep etmiştir.³⁴⁹ Bu talebe Kratova ve Eğridere’nin birbirlerine yakın iki bölge olması, Kratova’nın madenlerini, dağlarını ve yollarını gece gündüz

---

³⁴⁴ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.2; BOA, *D. MMK.*, nr. 85/117; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.2.

³⁴⁵ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.3.

³⁴⁶ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.8; Kul, “a.g.m”, s.403.

³⁴⁷ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁴⁸ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.8; Kul, “a.g.m”, s.403.

³⁴⁹ BOA, *D. MMK.*, nr. 85/117.

muhafaza etmesi koşuluyla olumlu yanıt verilmiş ve Kratova Martolosbaşılığı kaldırılarak, Kratova'daki martoloslar kendisine bağlanmıştı.³⁵⁰

4.2.3. Mehmed Ağa'nın Kratova Madenlerini Modernize Etmek İçin Yaptığı Harcamalar

Mehmed Ağa görevde kaldığı iki yıl süresince madenlerde istihdam olunan işçilere, ustalara, mutemetlere, demircilere ve maden kuyularına aldığı mum, demir, çelik, urgan, torba, tahta, sığır derisi ve kömür gibi çeşitli materyaller için yaptığı harcamaları kaydetmiştir.

4.2.3.1. Mehmed Ağa Döneminde Kratova Madenlerinde Hizmet Edenler ve Ücretleri

Kratova madenlerine emin tayin edilen Mehmed Ağa 1705 Şubat ayına ait bir masraf defterine göre 21 ay süre ile Kratova madenlerine tekrar nizam vermek amacıyla görevde bulunmuş ve görev süresi boyunca hizmetlerine karşılık olarak toplam 1945 kuruş ücret almıştır.³⁵¹

Mehmed Ağa Kratova madenlerini tekrar faaliyete geçirdiği 1703 tarihinden itibaren çok sayıda maden işçisini kuyuların kazılması, temizlenmesi, cevherin dışarıya çıkarılması, kuyulara veya lağımlara dolan suların tahliyesinde kullanmıştır. Haziran 1703 tarihinden 1704 Haziran'a kadar 40 nefer madenciye toplam 1280 kuruş, Tulunbas Dağ'ı karşısında bulunan Tulunbas-ı Cedîd diye isimlendirilen dokuz adet kuyudan meydana gelen madeni kazmak, temizlemek için dokuz nefer madenciye de 850 kuruş ödenmiştir. Ayrıca 1704 Haziran'ından sekiz ay boyunca Hüdaverdi Maden'inde çalışmak konusuyula 25 işçiye toplam 336 kuruş, gene aynı madende bir ay boyunca çalışan altı işçiye de 16 kuruş verilmiştir. Çatal Maden'inde meydana gelen suyun tahliyesi için tutulan sekiz nefer işçiye iki ayda toplam 53,5 kuruş, cevher çıkarmak ve su çekmekle görevli 40 nefer madenciye ise iki ayda 240 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁵²

Deftere göre işçilerin ve ırgadların maaşları günlük olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin cevher dökmekle görevli 800 ırgad günlük dokuz akçe, Çatal Maden'inde ortaya çıkan suyun tahliye işleri ile ilgilenen normal işçi sınıfına günlük

³⁵⁰ BOA, MAD., nr. 21622, s. 5/1; Kul, "a.g.m", s.404.

³⁵¹ BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

³⁵² BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

ortalama 13,5 akçe, yine aynı madende cevher ve su çekmekle görevlendirilen işçilere günlük 12 akçe ödeme yapılmıştır. Yukarıdaki işçiler kısa dönem olarak bir veya iki ay süresince çalışan işçilerdi. 12 ay süre ile Kratova madenlerinde çalışan 40 nefer işçiye günlük 25 akçe ücret verilmiştir. Daha sonra Çatal Maden’i kuyularında ortaya çıkan suyun ve çamurun kaldırılması için dört nefer lağımçı tutulmuş ve bu lağımçılara beş aylık 80 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁵³ Ayrıca Kratova madenlerinde ocak için toprak getirenlere 40, cevher dökten 800 ırgata 60, roşt ve kurşun yapımı ile ilgilenen beş işçiye 71, madenlerde görevini tesbit edemediğimiz iki nefer oğlana dokuz aylık 40 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁵⁴

Maden mukataasının hesaplarını, madende çalışan işçilerin ücretlerini ve madenlerde gerekli malzemeleri tespit edip satın alan mutemetler³⁵⁵ de Kratova madenlerinde istihdam edilmiştir. Hüdaverdi Maden’inde bu amaç doğrultusunda görev yapan mutemete toplam 45,5 kuruş verilmiştir.³⁵⁶

Kratova madenlerinde usta olarak da adlandırılan hutmanlar da görev yapmaktaydı. Hutmanlar madenlerde ustabaşılardan aldıkları emirler doğrultusunda mağara ve kuyuların temizlenmesinde işçilere nezaret etmenin yanında bir maden sahasında cevher olabileceği tahminini yapıp madencileri o bölgeyi kazmaya teşvik etmekle görevliydi.³⁵⁷ Kratova madenlerinde görevli iki nefer hutman ve iki nefer mutemete toplam 196 kuruş verilmiştir. Ayrıca iki nefer hutmana iki kere kisve için de 30 kuruş ödenmişti.³⁵⁸

Yukarıda zikredilen güvenlik konusu madenlerde büyük önem arz etmekteydi. Mehmed Ağa bu doğrultuda madenleri ve gümüş çarhlarını beratlı martolos tayin olana kadar korumak amacıyla tuttuğu 20 nefer sekbanı 220 kuruş, ayrıca sekbanların makulatlarına ise 120 kuruş olmak üzere toplam 340 kuruş ödeme yapmıştır.³⁵⁹

Kratova madenlerinden çıkarılan cevherlerden elde edilen metallerin birbirinden ayrılması gerekmektedir bu amaçla maden hizmetinde görevli olan

---

³⁵³ BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

³⁵⁴ BOA, C. DRB., nr. 22/1055; BOA, KK., nr. 5184, s.8.

³⁵⁵ Altunbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s.51.

³⁵⁶ BOA, C. DRB., nr. 22/1055.; BOA, KK., nr. 5184, s.8.

³⁵⁷ Kul, “a.g.m”, s.399; Yüksel, *a.g.e*, s.XXXIII; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.519.

³⁵⁸ BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

³⁵⁹ BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

ifrazcılar bulunmaktaydı. Bu ifrazcılarının tam sayısı bilinmemekle birlikte ismi açıkça zikredilen İfrazcı Şahin adındaki ifrazcıya iş karşılığı 25 kuruş, kisvesi için 10 kuruş, sayısı ve isimleri zikredilmeyen ancak Sidrekapsi madenlerinden geldikleri anlaşılan ifrazcılara ve bu ifrazcılar ile birlikte gelen şafaran olarak görevli Mehmed Beşe'ye³⁶⁰ toplam 103 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁶¹

Madenlerde istihdam edilen bir diğer eleman ise gümüş çarhçısı olarak istihdam edilen Abdülbaki Çelebi'ydi. Abdülbaki Çelebi'ye yaptığı iş karşılığında 55,5 kuruş, kisvesi için 1,5 kuruş ödeme ile birlikte toplam 57 kuruş ödeme yapılmıştı.

Maden sahalarında şüphesiz haberleşme büyük önem arz etmekteydi. Maden eminine gelen emir, ferman, hüküm veya maden emini tarafından yollanan belgelerin ulaştırılmasında veziriazam Rami Mehmed Paşa'nın tatarları kullanılmış ve iki defada toplam 35 kuruş ödeme yapılmıştır.³⁶²

Mehmed Ağa madenlerin taşlık bir coğrafyada olduğunu ve çelikten daha sert taşlarla karşılaşıldığını bu nedenle madenlerde cevherin çıkarılmasında aletlerin kullanılmadığından bahsetmektedir. Bu sebeple maden sahasına aletlerin tamirat işleri ile uğraşmak için günde bir iki defa demircilerin geldiğini ifade etmektedir.³⁶³ Mehmed Ağa'nın ödeme yaptığı demircilerin sayısı belli olmamakla birlikte demircilere iş karşılığında 48 kuruş ödeme yapılmıştı.³⁶⁴

Kratova madenlerinden gerek maden emininin şahsi işleri gerekse madenlerden elde edilen gümüşün İstanbul'a ulaştırılması vazifesi ile görevli personele 140 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu amaçla deftere İstanbul ve Sidrekapsi'ye giden Hüseyin Bey'e 45 kuruş ödeme yapıldığı kaydedilmiştir.³⁶⁵

Tablo 3: Kratova madenlerinde çalışanların ücretleri.

Kratova Madenlerinde Çalışanlar	Sayısı	Çalışma Süresi (Aylık)	Ödenen Miktar (Kuruş)
Mehmed Ağa'nın aldığı ücret	1	21	1945

³⁶⁰ BOA, *D. MMK.*, nr. 88/34.

³⁶¹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁶² BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁶³ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.1; Kul, "a.g.m", s.401.

³⁶⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁶⁵ Defterde bu görevlinin ismi açıkça zikredilmese de gerek maden emininin ayak işlerini görmesi gerek se dışarıya bağlı işlerini görmesinden ötürü bu kişilerin "Çukadar" olduğunu tahmin edilmektedir.

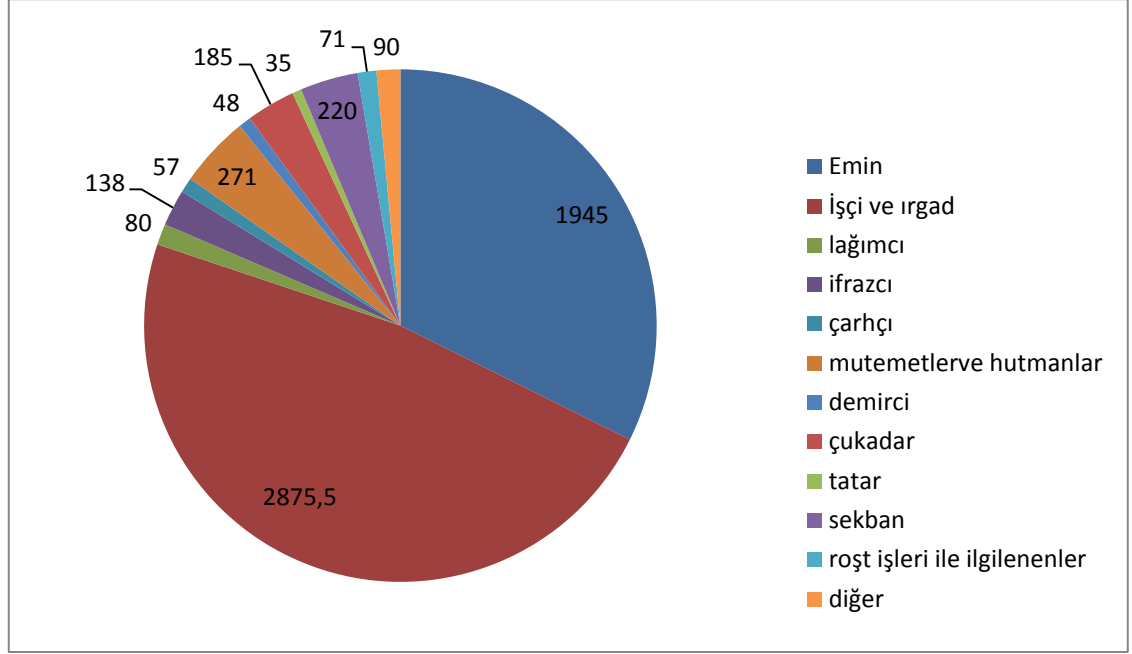
İşçi	40	12	1280
Tulunbas-ı Cedid için tutulan işçiler	9	-	850
Hüdaverdi Maden’inde çalışan işçiler	25	-	336
Çatal Maden’inde ortaya çıkan suyun ortadan kaldırılması için çalışan işçiler	8	2	53,5
Çatal Maden’inde çalışan lağım işçileri	4	5	80
Çatal Maden’inde cevher ve su çekmekle görevli işçiler	40	2	240
Hüdaverdi Maden’inde görevli madenci	6	1	16
Mutemetlere verilen ücret	-	-	45,5
Demirci ücreti	-	-	48
Cevher dökmekle görevli ırgadlar	800	-	60
Sekban	20	4	220
İki nefer oğlana verilen ücret	2	9	40
Ocak için toprak getirenlere verilen ücret	-	-	40
İki nefer hutman ve mutemet’e verilen ücret	4	-	192
İfrazcı Şahin’in ücreti	1	-	25
Vezir-i azam Rami Mehmed Paşanın tatarlarına iki defada verilen ücret	-	-	35
Maden işleri için ve gümüş götürmek için İstanbul’a gidenlere verilen ücret	-	-	140
Sidrekapsi’den gelen ifrazcılara verilen ücret	-	-	73
Sidrekapsi’den ifrazcılar ile gelen Mehmed Beşe’ye verilen ücret	1	-	30
İstanbul ve Sidrekapsi’ye giden Hüseyin Bey’e verilen ücret	1	-	45
Gümüş çarhçısı Abdülbaki Çelebi’ye verilen ücret	1	-	55.5
Roşt ve kurşun işleriyle uğraşanlara verilen ücret	5	-	71
Hüdaverdi Maden’ini rüya ile bulan Mustafa Beşe’nin kisvesi ve müjdesi için verilen ücret ³⁶⁶	1	-	20

1705 Şubat tarihli bir masraf defterine göre Mehmed Ağa, Kratova madenlerinde işçi, ırgad, lağımçı, ifrazcı, çarhçı ve demirci gibi görevlileri istihdam etmiştir. Madenlerde çalışanlara Mehmed Ağa’nın maaşı dâhil 6.015 kuruş (721.860 akçe) ödeme yapılmıştır. Ödenen miktarın %48’lik kısmını işçi ve ırgadlar, %32’lik kısmını 1.945 kuruş (233.400 akçe) ile Mehmed Ağa, %5’lik kısmını 271 kuruş (35.200 akçe) ile hutmanlar ve mutemetler, %2’lik kısmını 138 kuruş (16.560 akçe) ile ifrazcılar, %3’lük kısmını 185 kuruş (22.200 akçe) ile çukadarlar, %4’lük kısmını 220 kuruş (26.400 akçe) ile sekbanlar almıştır. Geri kalan %6’lık kısmın %5’ini roşt işleri ile ilgilenenler, demirciler, tatarlar, lağımçılar ve çarhçılar almış, kalan %1’lik kısmı

³⁶⁶ Mustafa Beşe’nin müjdesi için verilen ücret ile kisvesinin ücreti bir arada yazıldığı için kisve değerini tespit edemedik ve burada vermeyi uygun gördük.

ise madenlerde vazifesinin ne olduğunu tespit edemediğimiz ancak madenlere hizmeti dokunmuş kişiler almıştır.³⁶⁷

Grafik 1: Kratova madenlerinde istihdam edilenlerin ücretlerinin dağılımı.

4.2.3.2. Mehmed Ağa'nın Kratova Madenlerine Aldığı Alet ve Edevatın Harcamaları

Mehmed Ağa Kratova madenlerinin modernizasyon sürecinde işçi, ırgat, hutman, ifrazcı ve sekban gibi madenlerde istihdam olan reyanın ücretlerinin yanında madenlerin çıkarılmasında kullanılan kazma, tekne, öküz derisi ve ocakların sağlamlaştırılmasında kullanılan çelik, demir ve tahta gibi alet edevatı da satın alarak ücretlerini deftere kaydetmiştir.

Kratova madenlerinde kullanılan odun, tahta, kereste ve kütük maden kuyularında ve lağımalarında önemli destek malzemesi olmanın yanında ayrıca roşt ve ifraz işlemleri sırasında gerekli materyal konumundaydı. Maden kuyu ve lağımalarının içerisinde kullanılan bu keresteler madenlerde yaşanacak kazaları en aza indirmek,

³⁶⁷ Bu kişiler defterde, 2 nefer oğlan, Hüdaverdi Maden'ini rüya ile bulan Mustafa Beşe ve Sidrekapsi'den ifrazcılar ile birlikte gelen Mehmed Beşe şeklinde kaydedilmiştir. BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

madencilerin kafasına herhangi bir kaya, taş ve toprağın düşmesini engellemek amacıyla kullanılmaktaydı.³⁶⁸

Mehmed Ağa Kratova madenlerinin duvarlarında ve kapılarında kullanılmak üzere 400 adet tahta için her biri üç akçe olmak üzere toplam 10 kuruş (1.200 akçe), Çatal Maden'ine kereste, saman akçesi ve üstadiye için 23 kuruş (2.760 akçe) ödemiştir. Ayrıca roşt ve ifraz işleri için odun ve kütük almış bu odun ve kütüklere tane başına altı akçe olmak üzere 60 kuruş (7.200 akçe), odun, kereste, tahta, saman akçesi ve üstadiye için toplam 93 kuruş (11.160 akçe) ödeme yapmıştır.³⁶⁹ Kratova madenlerinde roşt ve ocakların işlenmesi için gerekli bir diğer materyal ise kömürdü. Kömür, İştib, Eğridere ve İvranya'daki maden ahalisi tarafından temin edilmekteydi.³⁷⁰ Ayrıca kömür, Kratova'da bulunan çarhların işletilmesinde de önemli bir materyaldi. Mehmed Ağa Kratova madenlerinde roşt işlemi ve kurşunun gümüş ve altın gibi değerli madenlerden ayrılması için satın aldığı kömüre toplam 202,5 kuruş (24.300 akçe) ödemiştir.³⁷¹

Maden kuyularında ve lağımlarında aydınlatma için önemli bir materyal konumunda olan mum da Kratova madenlerinde kullanılmıştı. Madenciler yanlarına aldıkları mumlar ile kuyulara ve lağımlara girip çalışırlar ve yanlarındaki mumlar sayesinde aydınlatma sorunu ortadan kalkardı. Mehmed Ağa Tulunbas-ı Cedîd Maden'i için 720 kıyye, Çatal Maden'i için 80 kıyye, Hüdaverdi Maden'i için 224 kıyye ve çeşitli lağımlar için ise 56 kıyye mum almıştır. Mehmed Ağa'nın Kratova madenleri için aldığı mumun her kıyyesine ödenen miktar 20 akçedir. Kratova madenlerine alınan mumların toplamı 1.080 kıyye olup bu mumlar için 21.600 akçe ödeme yapmıştır.³⁷²

Genellikle işçilerin kazma, çekiç, balta gibi aletlerinin imalatında, kuyuların ve lağımların inşasında kullanılan demir,³⁷³ Kratova maden ocaklarında da kullanılmıştır. Mehmed Ağa modernizasyon sırasında Kratova maden ocaklarına satın aldığı 80

---

³⁶⁸ Georgius Agricola, *De Re Metallica*, (Translated from the First Latin Edition of 1556, Herbert Clark Hoover- Lou Henry Hoover) London, 1912, s.122.

³⁶⁹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷⁰ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.12; Kul, "a.g.m", s.404.

³⁷¹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷² BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷³ Altunbay, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, a.g.t, s.54.

kantar demirin kantarına 5 kuruş olmak üzere toplamda 400 kuruş (48.000 akçe) ödeme yapmıştır.³⁷⁴

Kratova madenlerinde demirle birlikte katkı maddesi olarak kullanılan bir diğer malzeme ise çeliktir.³⁷⁵ Ocakların modernizasyonu için Mehmed Ağa kıyyesi 40 akçeden satın aldığı 103 kıyye çeliğe 34,5 kuruş verirken daha sonra kıyyesi 46 akçeden satın aldığı 107 kıyye çeliğe 41 kuruş ödeme yapmıştır. Toplamda 210 kıyye çelik alınmış ve bu çelikler için 75,5 kuruş (9.060 akçe) ödeme yapılmıştır.³⁷⁶

Kratova madenlerinde taş, toprak ve cevher taşımakta, kuyulardan ve lağımlardan suların tahliye edilmesinde genellikle sığır veya öküz derisinden yapılmış büyüklü küçüklü torbalar kullanılmaktaydı. Madenlerde ayrıca madencilerin cevher nakli için deriden olmayan torbalar ile tahtadan yapılmış tekneler kullandıkları bilinmektedir. Madenciler lağımlarda veya kuyularda bu torbalar ve teknelere doldurdukları cevheri madenin ağzına kurulan dolaplara bağlı ipler vasıtasıyla dışarıya çıkarmaktaydı.³⁷⁷ Mehmed Ağa Kratova madenleri için 270 adet öküz derisi satın almış ve her bir deri için 150 akçe ödeyerek toplamda 337,5 kuruş (40.500 akçe) vermiştir. Deri olmayan torbaların adedine 15 akçe olmak üzere satın alınan 100 torba için 12,5 kuruş (1.500 akçe), ayrıca 10 adet tekne için bir kuruş (120 akçe) ödeme yapmıştır.³⁷⁸

Kratova'daki madenlerin modernizasyon sürecinde kullanılmak üzere Mehmed Ağa tarafından urgan satın alınmıştır. Maden kuyularında ve lağımlarında kullanılan bu ipler, cevherin yukarıya çekilmesinde, madencilerin kuyulara inip çıkmalarında kullanılmaktaydı. Kayıtlarda satın alınan iki çeşit urgan göze çarpmaktadır, bunlar urgan-ı kendir ve urgan-ı ihlamur olarak kaydedilmiştir. Mehmed Ağa 103 adet urgan-ı kendir, 133 adet de urgan-ı ihlamur almıştır. Satın aldığı urgan-ı kendirin adedine 60 akçe, urgan-ı ihlamurun adedine ise 30 akçe olmak üzere toplam 96.5 kuruş (11.850 akçe) ödeme yapmıştır.³⁷⁹

---

³⁷⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷⁵ Altunbay, *a.g.t.* s.55.

³⁷⁶ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷⁷ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.160.

³⁷⁸ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁷⁹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

4.2.3.3. Mehmed Ağa'nın Kratova Madenlerine Yaptığı Diğer Harcamalar

Mehmed Ağa Kratova madenlerini modernize etmek için madenlerden elde edilen cevherlerin tasfiyesinde büyük önem arz eden bir yapı olan gümüş çarhlarını tekrar işler hale getirilmesi için büyük çaba sarf etmiştir.

Madenlerin kuyu ve lağımlarından çıkarılan cevherin işlem gördüğü yere “çarh” adı verilmektedir. Bu çarh kuru dolap çarhı ve su çarhı olmak üzere iki çeşitten meydana gelmekteydi. Kuru dolap çarhının çalıştırılması insan gücü ve atların çarhları döndürmesi ile olurdu. Su çarhlarının ise su kenarında olması gerekmekteydi. Su çarhları yazların kurak geçmesi veya kış ayında suların akış yönünün değişmesi üzerine kuru dolap çarhında olduğu gibi insan ve atların yardımı ile çalıştırılmaktaydı.³⁸⁰ Bölgedeki savaşlar, isyanlar ve yağma hareketlerinden madenler gibi bu çarhlar da etkilenmiş iş göremez hale gelmiştir. Mehmed Ağa bu çarhları işletmek, korumak amacıyla çeşitli önlemler almıştı. Daha önce zikredildiği gibi çarhların güvenlik önlemlerini sekbanlar ve martoloslar ile çözmeye çalışmıştır. Çarhları tekrar işler duruma getirmek amacıyla, Mehmed Ağa çarhlara gerekli malzeme desteği için Eğridere ustalarına müracaat etmiş ancak netice alamamıştır. Bunun üzerine Mehmed Ağa'ya çarh binası için 3000 kuruş (360.000) akçe gönderilmiş,³⁸¹ gönderilen bu para çarhın tekrar işler hale getirmeye yetmemişti. Mehmed Ağa, bunun üzerine çarhların masrafları için tekrar para talebinde bulunmuş bu talep merkeze “ ... bir miktar akçeye muhtaç olduğu ihbara ve ilam olmağla mâmur olduğu maden-i mezbûre ahvâlinin nizâmı tehire kalmamak için şimdilik bin beş yüz guruş, yüz on altı Samako cizyesi malından havale olunmak ferman buyurulursa...” şeklinde ulaşmıştı.³⁸² Yukarıda zikrettiğimiz masraf defterine göre, bu çarhların tekrar işler hale gelmesi için gereken malzemelere 1.050 kuruş (126.000 akçe), çarh ocakları için Eğridere, İştib ve Koçana nahiyelerinden temin edilen taşların ücretleri için 12,5 kuruş (1.500 akçe) ödenmiştir. Defterdeki kayıtlara göre bu çarhlar da kullanılmak üzere 100 adet kürek alınmış satın alınan her kürek için altı akçe olmak üzere toplam

³⁸⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, s.162-163; Mehtap Çelik, “16. Yüzyılın Sonlarında Balkanlarda Bir Maden İşletmesi: Kamengrad Demir Madeni”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5/2(2020), s.601.

³⁸¹ Masraf defterinde bu büyüklükte bir miktar kayıtlı değildir.

³⁸² BOA, *D. MMK.*, nr.86/35; Merkezden bu talebe olumlu veya olumsuz bir yanıt gelip gelmediğini tespit edemedik dolayısıyla aşağıda masrafları çıkaracağımız tablo ve grafıklere 1500 guruşluk bu ücret yansıtılmayacaktır.

beş kuruş (600 akçe) ödeme yapıldığı kaydedilmiştir. Mehmed Ağa'nın çarhlara harcadığı toplam masraf ise 4.067,5 kuruş (488.100 akçe) tur.³⁸³

Madenlerde çıkarılan cevherin taşınması, çarhların döndürülmesi ve dolapların çalıştırılması gibi işlerde “bargir”, “merkeb” gibi hayvanlardan istifade edilmişti. Mehmed Ağa madenlerin tespiti için gittiği Kratova bölgesinde bargir çarhlarının sayısının çokluğundan ve kira ile bu işlerin yürütülemeyeceği için 10 adet merkebin satın alınması gerektiğini merkeze gönderdiği raporunda bildirmiştir.³⁸⁴ Bu talep olumlu karşılanmış olmalı ki masraf defterinde 10 adet merkebin satın alındığı kaydedilmiş ve toplam bu merkeblere 66 kuruş (7920 akçe), cevher nakli için kullanılan merkeblere 18 kuruş (2160 akçe), ayrıca merkeblerin urgan, nal ve semerleri için 11 kuruş (1320 akçe) ödeme yapılmıştır. Mehmed Ağa tarafından Kratova maden ocakların modernizasyon süresinde merkeblere ve merkeblerin çeşitli ihtiyaçları için toplam 95 kuruş (11.400 akçe) ödeme yapılmıştır.³⁸⁵

Mehmed Ağa madenlere gerekli malzeme için 72 kuruş (8.640 akçe), madenlerin işletilebilmesi için harcanan çeşitli masraflara 300 kuruş (36.000 akçe), çarık akçesi için 16 kuruş (1920 akçe), cevherin yıkanması için 2.5 kuruş (300 akçe), ifraz için gereken kül akçesine 10 kuruş (1200 akçe) ve Çatal Maden’inde havalandırma için gereken praveçe için ise 32 kuruş (3.840 akçe) ödeme yapmıştır. Mehmed Ağa ayrıca daha önce işçi ücretleri kısmında bahsettiğimiz ifrazcılar, hutmanlar ve sekbanlara çeşitli eşyalar almıştır. İfrazcı Şahinin kisvesine 10 kuruş (1.200 akçe), gümüş çarhçısı Abdülbaki Çelebi'nin kisvesine 1,5 kuruş (180 akçe), 20 nefer sekbanın makulatlarına 120 kuruş (14.400 akçe), iki kere olmak üzere iki nefer hutmanın kisveleri için ise 30 kuruş (3.600 akçe) vererek çalışanların eşyalarına toplamda 161,5 kuruş (19.380 akçe) ödeme yapmıştır.³⁸⁶

Tablo 4: Mehmed Ağa tarafından Kratova madenlerinde yapılan diğer harcamalar.

MALZEMELER	KURUŞ
Madende kuyu ve duvar için gerekli tahta	10

³⁸³ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁸⁴ BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.2.

³⁸⁵ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁸⁶ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

Hüdaverdi Maden’i için kereste, saman akçesi ve üstadiye	32
Roşt ve ifraz için gerekli odun ve kütük	60
Satın alınan merkebler ve masrafları	95
Cevher nakli için gerekli torba	12.5
Madenler ve lağımlar için bakar (öküz) derisi	337.5
Urgan-ı kendir	51
Urgan-ı ihlamur	44.5
Hüdaverdi ve Çatal madenleri için alınan toplam mum	180.5
Çelik	75.5
Demir	400
Roşt ve ifraz için gerekli kömür	202.5
Çarık akçesi	16
20 nefer sekbanın makulâtı	120
İfrazcı şahinin kisvesi	10
Cevher yıkamak için gerekli ücret	2.5
Tekne	1
İfraz için gereken kül akçesi	10
İki nefer hutmana iki defa alınan kisve	30
Gümüş çarhçısı Abdülbaki çebebinin kisvesi	1.5
Madenlerin işletilebilmesi için harcanan masraf	300
Maden mühimmatı için üstadiye	72
Çatal Maden’indeki praveçe masrafı	32
Çarh için gerekli olan malzemeler	4067.5
Toplam	6181

edilmesi için ehil kişilerin getirilmesini sağlamıştır. Çatal Maden'ine giden sekiz kişilik lağımçı gurubu tarafından maden kuyusunda gerekli incelemeler yapılmış, madenin 60 kulaçlık bir uzunlukta taşlı ve kayalı olduğu, madende suların tahliye edilmesi, lağımlarda mumların yanması ve madencilerin nefes alması için praveçe deliklerinin açılması gerektiğini tespit edilmiştir.³⁸⁷ Çatal Maden'inde çalışan sekiz kişilik lağımçı ekibi yaklaşık iki ay sonra bu sorunları ortadan kaldırmış ve bu yolla maden tekrar işletilmeye başlamıştır.³⁸⁸

Mehmed Ağa'dan önce işletilen ancak daha sonra atıl kalan bir diğer maden ise Kratova'ya yaklaşık 2,5 saat uzaklıktaki Truska madenleridir. Truska madenlerinin tetkik edilmesi için Mehmed Ağa'ya ve Kratova kadısına gönderilen hüküm doğrultusunda Truska madenlerinde cevher olduğu ancak ilerleyen günlerde kuyularına su dolduğu bilgisi verilmiştir. Gönderilen hükümde ayrıca bu madenlerin bölgedeki halk tarafından işletildiği ve gümüşün dirhemi dört akçeye satıldığı haber verilmiştir. Mehmed Ağa'dan bölgeye gidip madenlerde gerekli incelemeleri yapması ve incelemelerin sonucunda madenlerin açılması için gerekli tedbirler ve masraflarının kayıt altına alınıp bildirmesi istenmiştir.³⁸⁹

Mehmed Ağa merkezden gelen talimatlar doğrultusunda Truska madenini tetkik etmek amacıyla bölgeye Hasan adında bir usta ile beraberindeki bir heyeti göndermiştir. Truska madenine giden Hasan ve maiyetinde bulunan ekibin incelemeleri sonucunda madenlerin tekrar işler duruma gelmesi için üç yerden lağım atılması gerektiğini belirtilmiştir. Suyun tahliyesi için açılacak olan lağımların tahmini olarak ilkinin zeminden 45 kulaç aşağıda, uzunluğunun 135 kulaç, ikincisinin zeminden 10 kulaç aşağıda, uzunluğunun 30 kulaç, üçüncü ve son lağımın zeminden 25 kulaç aşağıda ve 100 kulaç uzunlukta açılması gerektiği tespit edilmiştir.³⁹⁰

---

³⁸⁷ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/15; Çatal Maden'ine gerekli praveçe delikleri açılmış ve masrafi deftere kaydedilmiştir. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁸⁸ Mehmed Ağa'nın Kratova madenlerinin masraflarını tuttuğu defterde Çatal Maden'inin çeşitli zamanlarda su sorunları ile uğraştığı tespit edilmiştir. Öyle ki Çatal Maden'inde görev alan lağımçıların yanında cevher taşımakla görevli personel dahi kuyulardan su çekmekle görevlendirilmiştir. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

³⁸⁹ BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.12; BOA, *D. MMK.*, nr.89/43; Kul, "a.g.m", s.406.

³⁹⁰ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/43.

4.2.5. Mehmed Ağa Döneminde Ocaklarda Cevher Üretimi

Mehmed Ağa madenler için gerekli istihdam, işçilerin alet ve edevatı, maden kuyu ve lağımları için gerekli malzemeyi temin etmiştir. Sonrasında madenlerden elde edilen cevherin işlenerek gümüş, kurşun gibi değerli metallere dönüştürülmesi için çalışmalar yapmıştır.

Biriktirilen cevherin roşt işlemine geçmeden önce taş ve toprak gibi materyallerden ayrılması gerekmektedir.³⁹¹ Hutman Pavlo tarafından yıkanıp biriktirilen cevher İfrazcı Abdülbaki Efendi'nin Kratova madenleri hizmetine girmesi ile roшта koyulabilmişti. Abdülbaki Efendi 1.000 vukiyye cevheri 28 Ekim 1703 tarihinde roшта koymuştu. Mehmed Ağa roшта koyulan cevherin 15 gün boyunca yandığını ve 15 günden sonra büyük bir ocakta mürdesenk ve kurşunun bulunduğunu diğer bir ocakta ise gümüşün ifraz edildiğini beyan etmektedir. Mehmed Ağa bu roşt ve ifraz süreci sırasında ne miktarda gümüş, altın, kurşun veya mürdesenk elde edildiği hakkında bilgi vermese de bu süreçler tamamlandıktan sonra merkeze yeterli miktarda gümüş numunesi göndereceğini belirtmiştir.³⁹²

Mehmed Ağa'nın modernizasyon süresi içerisinde ürettiği veya darphaneye gönderdiği gümüş miktarına ait bilgiler çok azdır. Tespit edilen belgeye göre Mehmed Ağa Kratova madenlerinden üretilen cevherleri ifraz ederek gümüş ve mürdesenk şeklinde üretim yapmıştır. Belgede Mehmed Ağa'nın ürettiği gümüş ve mürdesenk miktarına değinilmese de Sidrekapsi madeninden gelen ifrazcılarının Mehmed Ağa'nın gümüşten ayırdığı mürdesengi Kratova kadısı, ayanlar ve bölge halkı huzurunda tekrar ifraz ettiği anlaşılmaktadır. Bu işlem sonucunda mürdesenkten 148 dirhem halis gümüş elde edilmiş ve kaydedilmiştir.³⁹³

Mehmed Ağa'nın Kratova'da cevher üretimi yaptığı bir diğer saha ise Hüdaverdi Maden'i sahasıdır. Kratova'da Hüdaverdi Maden'inin bulunması belgeye göre Mustafa Beşe adındaki bir kişinin rüyası ile gerçekleşmiştir. Mehmed Ağa rüya ile bulunan Hüdaverdi Maden'inden değişik zamanlarda çeşitli miktarda cevher çıkarmış ve çıkarılan cevherler biriktirildikten sonra roşt ve ifraz sürecine alınmıştır.

³⁹¹ Mehmed Ağa'nın beyanına göre Kratova bölgesinde cevherin yıkanıp gereksiz materyallerden temizlenmesini yalnızca Hutman Pavlo bilmekteydi. Ancak Mehmed Ağa bu durumun aşılması için birkaç kişinin daha cevher yıkama talimi yaptığını bildirmektedir. BOA, MAD., nr. 21622, s.9/1a.

³⁹² BOA, MAD., nr. 21622, s.9/1a.

³⁹³ BOA, D. MMK., nr. 87/38.

Hüdaverdi Maden'inden çıkarılıp biriktirilen 5.000 vukiyyelik cevher roşta koyulmuş ve ardından ifraz işlemi gerçekleştirilmiştir. Yapılan roşt ve ifraz işlemleri sonucunda ise 810 dirhem halis gümüş, 14 kantar mürdesenk ve sekiz kantar 12 vukiyye ranta elde edilmiştir. Mehmed Ağa tarafından ikinci defa Hüdaverdi Maden'inden çıkarılıp biriktirilen 3500 vukiyye cevher roşt ve ifraz işlemine tabi tutulmuştur. Yapılan roşt ve ifraz işlemleri sonucunda ise 700 dirhem halis gümüş, 11 kantar 9 vukiyye mürdesenk, yedi kantar 18 vukiyye ranta elde edilmiştir. Mehmed Ağa tarafından üçüncü defa Hüdaverdi Maden'inden çıkarılıp roşt ve ifraz için 5000 vukiyye cevher biriktirilmiştir. Biriktirilen 5.000 vukiyye cevherden roşt ve ifraz işlemleri sonucunda 1.000 dirhem halis gümüş, 15 kantar mürdesenk ve 10 kantar ranta elde edilmiştir.³⁹⁴ Yukarıda yapılan üç roşt ve ifraz işlemi sonucunda beş vukiyye (ortalama 2.000 dirhem) 300 dirhem halis gümüş çıkarıldığı 16 kişilik meclis huzurunda tartılarak kaydedilmiştir.³⁹⁵

Halbuki Mehmed Ağa Hüdaverdi Maden'i hakkında merkeze göndermiş olduğu raporda tahmini olarak çıkarılan 5000 vukiyye cevherden ortalama 1.000 dirhem halis gümüş, 15 kantar mürdesenk ve 10 kantar ranta elde edilebileceğini bildirmişti.³⁹⁶

Mehmed Ağa tarafından işletilen bir diğer maden ise İşlegova'da bulunan Çatal Maden'idir. Çatal Maden'inde kuyulara su dolmasından dolayı üretim durmuştur. Mehmed Ağa tarafından bölgeye getirilen lağımçıların cabaları sonucunda maden tekrar işlemeye başlamıştır. Madenin işletilmeye başlamasından kısa bir süre sonra 44 vukiyye mürdesenk, 44 vukiyye ranta ve 22 vukiyye kurşun üretilmiştir. Çatal Maden'inde üretilen kurşunun her kıyyesi için 18 akçe, mürdesenk için ise 20 akçe rayiç değer biçilmiştir.³⁹⁷

Kratova maden emini Mehmed Ağa'ya gönderilen 9 Mayıs 1704 tarihli hükümde madenlerden merkeze hangi tür metallerin ve cevherin gönderildiği, ifraz ve kal edilen belli miktardaki cevherden ne oranda gümüş, altın, mürdesenk ve ranta elde edildiği hakkında bilgi verilmektedir. Hükümde ayrıca aynı tarihlerde Sidrekapsi

---

³⁹⁴ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/15.

³⁹⁵ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/15.

³⁹⁶ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/15.

³⁹⁷ BOA, *D. MMK.*, nr. 89/15; Çatal Maden'inden çıkarılan 44 vukiyye mürdesenkten 22 vukiyye kurşun, 44 vukiyye rantadan ise 12 vukiyye kurşun elde edilmektedir. BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.12.

madenlerini modernize etmek için Sidrekapsi de bulunan Hüseyin Bey'in belli miktardaki cevherden elde ettiği gümüş, ranta, mürdesenk ve altın miktarları hakkında bilgiler bulunmaktadır.³⁹⁸

Kratova madenlerinden çıkarılan gümüşün iki şekilde Darphâne-i Amire'ye ulaştırıldığı tespit edilmiştir. Kratova madenlerinden elde edilen gümüş, altın, ranta ve mürdesenk Darphâne-i Âmire'ye hem Sidrekapsi madenleri nazırı Hüseyin Bey vasıtasıyla hem de doğrudan götürülmekteydi.³⁹⁹ Cevherlerin işlenme süreci hakkında ise öncelikle Sidrekapsi madeninden 5.000 vukiyye cevherden ne kadar gümüş, altın, mürdesenk ve ranta elde edildiğinden bahsedilmektedir. Sidrekapsi madenlerinde kal ve ifraz olan 5.000 vukiyye cevherden 790 dirhem gümüş, beş dirhem altın, 11 kantar 16 vukiyye mürdesenk ve 4,5 kantar iki vukiyye ranta elde ediliyordu. Aynı tarihlerde Kratova madenlerinde her 5.000 vukiyye kal ve ifraz olan cevherden 272 dirhem halis gümüş, beş dirhem altın, 16 kantar 16 vukiyye mürdesenk elde edilmiştir.⁴⁰⁰

Tablo 5: Kratova ve Sidrekapsi madenlerinden çıkarılan 5.000 vukiyye cevherden elde edilen altın, gümüş, mürdesenk ve ranta miktarı.

Madenler Sahası	Cevher Miktarı Vukiyye	Altın Dirhem	Gümüş Dirhem	Mürdesenk Vukiyye	Ranta Vukiyye
Sidrekapsi	5.000	5	790	1.116 vukiyye	452
Kratova	5.000	5	272	1.616 vukiyye	(-)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere modernizasyon sürecinde Sidrekapsi madeninden 5.000 vukiyye cevherden elde edilen gümüş miktarı neredeyse Kratova madeninden elde edilen gümüşün üç katına tekabül etmekteydi. Ayrıca her iki madenin de 5000 vukiyye cevherden beş dirhem altın elde ettiği, aynı miktardaki cevherden mürdesenk üretiminde ise Kratova madeninin 500 vukiyye fazla ile Sidrekapsi madeninden önde olduğunu göstermektedir. Gönderilen hükümde ayrıca Kratova madeninden 5.000 vukiyye cevherden ranta üretilmediği ancak Sidrekapsi madeninde ise 452 vukiyye ranta üretildiği bilgisi yer almaktadır.⁴⁰¹

³⁹⁸ BOA, MAD., nr. 21622, s.10; BOA, D. MMK., nr. 88/32; BOA, D. MMK., nr. 88/33.

³⁹⁹ Daha önceden zikrettiğimiz üzere İstanbul ve Sidrekapsi bölgesine giden Hüseyin Bey bu amaç doğrultusunda kullanılmış olabilir. BOA, KK., nr. 5184, s.8; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

⁴⁰⁰ BOA, MAD., nr. 21622, s.10; BOA, D. MMK., nr. 88/32; BOA, D. MMK., nr. 88/33.

⁴⁰¹ BOA, MAD., nr. 21622, s.10; BOA, D. MMK., nr. 88/32; BOA, D. MMK., nr. 88/33.

Mehmed Ağa'nın Darphane-i Âmire'ye gümüş, altın, ranta ve mürdesengin ne miktarda gönderildiğinin bilgisinin azlığından yukarıda bahsedilmiştir. Kratova gümüş madenlerinden elde edilen 510 dirhem saf gümüşün Darphane-i Âmire'ye 05 Ekim 1704 tarihinde Şıkk-ı Evvel Defterdarı Mehmed Efendi'nin mühürdarlarından Ebubekir Efendi tarafından Darphane-i Âmire'ye teslim edilmiştir. Darphaneye getirilen 510 dirhem saf gümüş darphane tarafından tekrar eritilmiş ve geriye kalan 492 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Yahya Efendi tarafından teslim alınıp kaydedilmiştir.⁴⁰²

Mehmed Ağa'nın takip eden süreç içerisinde ne miktarda cevher çıkardığı ve çıkarılan cevherden ne miktarda gümüş, mürdesenk, altın ve ranta ürettiği ile ilgili ulaşılan bilgiler Mehmed Ağa'nın görevi devrettiği 11 Şubat 1705 tarihli bir defterde kayıtlıdır. Mehmed Ağa maden nazırlığı görevini teslim ederken göreve geldiği andan itibaren madenlerde istihdam olanlara ve madenlerde kullanılan eşyalara verdiği ücretlerin yanında ayrıca ürettiği ancak henüz Darphane-i Âmire'ye göndermediği çeşitli miktarda gümüş, kurşun, mürdesenk ve rantayı da kaydetmiştir.⁴⁰³

Aşağıdaki tabloda Mehmed Ağa'nın ürettiği ancak Darphane-i Âmire'ye göndermediği mürdesenk, ranta ve gümüş miktarı verilmiştir.

Tablo 6: Mehmed Ağa'nın görev teslimindeki cevher miktarı.⁴⁰⁴

Maden Cinsi	Miktarı
Kal olunmuş gümüş	485(Dirhem)
İfraz olunmamış kurşun	1724(Kıyye)
İfraz olunmuş kurşun	30 (Kıyye)
Saf Mürdesenk	3020 (kıyye)
Ranta	1820 (kıyye)

Tablodan da anlaşılacağı üzere Mehmed Ağa görevini teslim ederken elinde 485 dirhem kal olmuş gümüş⁴⁰⁵, ifraz olunmuş 30 kıyye kurşun, ifraz olunmamış 1.724

⁴⁰² Gümüşün teslim edildiği sırada Darphane-i Âmire Nazırı Yahya Efendidir. BOA, MAD., nr. 21622, s.2/1, 2/2; Kul, "a.g.m", s.402.

⁴⁰³ BOA, KK., nr. 5184, s.9; BOA, C. DRB., nr. 22/1055. Ali Paşa'ya Kratova maden nazırlığı görevinin verildiği tarih 13 Ocak 1705'tir ancak Ali Paşa Kratova'ya 11 Şubat 1705'te gitmiş ve madenleri devralmıştır. BOA, C. DRB., nr. 48/2386.

⁴⁰⁴ BOA, KK., nr. 5184, s.9; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

⁴⁰⁵ Defterde gümüşün kal olmadan önce 505 dirhem olduğu kayıtlıdır. BOA, KK., nr. 5184, s.9; BOA, C. DRB., nr. 22/1055.

kiyye kurşun, 3.020 kiyye saf mürdesenk ve 1.820 kiyye ranta üretmiş ve bu metalleri Ali Paşa'ya teslim etmiştir.⁴⁰⁶

Mehmed Ağa Kratova maden nazırlığı görevini yaklaşık üç yıl boyunca sürdürmüş, isyan ve yağmalar sonucunda harabe haline gelen maden sahalarını terk eden ahaliyi tekrar geri getirmek için çeşitli teşebbüslere girmişti. Ayrıca Kratova'daki eskiden işletilen ancak göreve geldiği esnada işletilmeyen maden ocaklarının işletilebilecek durumda olanlarını tamir etmiş ve Tulunbas-ı Cedîd Maden'i, Hüdaverdi Maden'i gibi yeni maden sahaları keşfetmiş ve bu madenlerden cevher çıkartmaya başlamıştır. Göreve geldiği tarihten görevi teslim ettiği 11 Şubat 1705 tarihine kadar Mehmed Ağa'ya madenleri ihya etmesi karşılığında 11 yük 8.800 akçe (1.108.800) verilmiştir. Ancak Mehmed Ağa Kratova madenlerini istenen seviyeye çıkaramadığı gerekçesiyle vazifesini Ali Paşa'ya devretmek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁷

Mehmed Ağa görevi teslim ederken madencilerin kullandığı çekiç, balta, kazma ve demir maşa gibi aletlerin yanında madenlerin sağlamlaştırılmasında ve maden aletlerinin yapımında kullanılan demir ve çelik gibi metalleri, ocaklardan çıkarılan cevherin taşınmasında kullanılan merbeb ve atları da teslim etmiştir.

Tablo 7: Mehmed Ağa tarafından yeni Nazır Ali Paşa'ya devredilen malzeme listesi.⁴⁰⁸

Malzeme Türü	Adet
Dört duvar üzerinde çatısı çam tahtasından olan çarh ve ocağı	1
Dolap	1
Demir çapa	3
Demir balta	4
Keser	2
Demir külünk	4
Küçük demir çekiç	5
Demir kelberi	2
Demir olmak üzere çekiç	1
Küçük demir maşa	1
Büyük demir maşa	1
Demir küskü	1
Demir şiliş?	2
Demir çatal	3

⁴⁰⁶ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.9; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

⁴⁰⁷ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

⁴⁰⁸ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.9; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

Büyük demir çekiç	1
Beş vukiyye demirden gerdin ayağı için kuyur?	1
Tulumlar üzerine --- demir tahta	2
Küçük ağaç tekne	4
Torba	20
Bargir (at)	3
Merkeb (eşek)	11
Vezne(tartı)	3
Tartı ağırlıkları ⁴⁰⁹	7
Ham demir	76(kıyye)
Çelik	53 (kıyye)
Urgan-ı kendir	5
Urgan-ı ihlamur	1
İstanbul kâğıdı	1(deste)
Diğer kâğıt	3(deste)
Kalem	6
Mürekkep	1(vukiyye)

Tablo 8: Mehmed Ağa tarafından İşlegova Maden’inden yeni Nazır Ali Paşa’ya devredilen malzeme listesi.⁴¹⁰

İşlevoga madeninde mevcut olan aletler	Adet
Çapa	1
Kazma	1
Büyük külünk	1
Balta	1
Keser	1
Küçük demir çekiç	16
Köhne tulum cild	2
Büyük çekiç	1

Tablo 9: Mehmed Ağa tarafından Hüdaverdi Maden’inden yeni Nazır Ali Paşa’ya devredilen malzeme listesi.⁴¹¹

Hüdaverdi Maden’inde mevcut olan aletler	Adet
115 vukiyye çeker kantar	1
Urgan-ı kendir	1
Çapa	3
Kazma	1
Büyük çekiç	2

⁴⁰⁹ Mehmed Ağa madenleri modernize etmek için gittiği Kratova’da çıkarttığı cevherleri tartmak için büyük, orta ve küçük tartılara ve onların 150, 40, 30, 20, 10 dirhem takımlarına ihtiyaç duyulduğunu raporunda bildirmişti. BOA, *AE. SMTS. II.*, nr. 8/717, s.2; BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.6. Mehmed Ağa’nın bu taleplerine olumlu yanıt verilmiş ve istediği tartı aletleri gönderilmiştir. BOA, *MAD.*, nr. 21622, s.12; Kul, “a.g.m”, s.401.

⁴¹⁰ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.9; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

⁴¹¹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.9; BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055.

Koz	14
Cedid tulum cild kav	2
Cedid tulum cild köhne	3
Balta	1
Keser	1

4.3. Ali Paşa İdaresinde Kratova Madenleri

Ali Paşa Kratova maden nazırlığı görevine, madenlere gerekli nizamı vermek, her sene hazineye gelir kazandırmak, madenleri açtırmak ve ihya etmek koşuluyla⁴¹² 13 Ocak 1705 tarihinde tayin edilmiştir. Ayrıca Ali Paşa'dan Kratova madenlerinin yanında Vulçitrın ve Üsküp sancaklarında bulunan maden kuyularını tespit edip bu kuyuların tamirat işleri ile de alakadar olması istenmekteydi.⁴¹³ Ali Paşa tayin olduktan sonra Kratova'ya gitmiş ve 11 Şubat 1705 tarihinde Mehmed Ağa'dan çeşitli maden eşyaları ve cevherler ile madenlerin yönetimini devralmıştır.⁴¹⁴

Ali Paşa merkezden gönderilen hükümler doğrultusunda Kratova bölgesine ulaştığında Mehmed Ağa döneminde bir türlü halledilemeyen madenci reayasının temini ve tahriri, güvenlik önlemleri, madenlerin devamlılığı için gerekli tamirat meseleleri ile ilgilenmiştir. Ali Paşa ayrıca Mehmed Ağa döneminde maden cevherlerinin ayrıştırılması için gerekli olan çarhların yapımıyla ilgilenmiştir.

4.3.1. Ali Paşa'nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler

Kratova maden nazırlığına atanan Ali Paşa yaklaşık üç ay sonra bölgedeki madenci eksikliğini görmüş ve bu durumu merkeze bildirmiştir. Merkezden Ali Paşa'ya Kratova madenlerinde çalışmak üzere lağımçı, işçi ve ırgadlara ihtiyaç duyulması durumunda günlük 25 akçe ücretle Sidrekapsi bölgesinden madencilerin kiralık olarak temin edilebileceğine dair bir hüküm gönderilmiştir.⁴¹⁵ Gönderilen bu hükümden de anlaşılacağı üzere Kratova bölgesinde Mehmed Ağa döneminde sorun olan maden reayasının bölgedeki eksikliği devam etmektedir.⁴¹⁶ Merkezi

⁴¹² “Üsküp sancağı ve Kratova kazası ve Vulçitrın sancağında vaki Trepçe ve Jejene vesair sim madenleri açılıp işletilmek üzere sadır olan ferman-ı âli mucibince gereği gibi işletürüb nizamı vermek için nazır tayin olan vezir-i mükerrem Ali Paşa...” BOA, *D. MMK.*, nr. 91/125.

⁴¹³ BOA, *C. DRB.*, nr. 48/2386; BOA, *MAD.*, nr. 21622.s.7/1; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.4; Kul, “a.g.m”, s.407; Şerif, *a.g.e* s.109.

⁴¹⁴ BOA, *C. DRB.*, nr. 22/1055; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.8-9; BOA, *D. MMK.*, nr. 89/127.

⁴¹⁵ BOA, *D. MMK.*, nr. 90/109; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.11.

⁴¹⁶ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.11.

yönetim bu durumun önüne geçmek için Ali Paşa'dan Kratova'daki madenlerde çalışacak reayanın tespit edilip kayıt altına alınması istemiş ve bu doğrultuda çeşitli hükümler yollamıştır.⁴¹⁷ Ancak Ali Paşa merkez yönetimin belirttiği sürede madenlere gerekli istihdamı yapamamış olmalı ki⁴¹⁸, Kratova, İştib, İvranya ve Eğridere kadılarına hitaben tekrar bir hüküm gönderilmiş ve madenlerde çalışacak reayanın tespit edilmesi istenmiştir. Hükümde bölgedeki kadılara özellikle ne kadar lonik (maden) reyası bulunur ise bunların tahrirlerinin yapıp defterlere kaydedilmesi ve hiçbir maden reyasının kaydının atlanmamasını aksi takdirde kadıların bu durumdan mesul olacağı belirtilmiştir. Aynı hükümde kadılara bu tahrir sürecinde muhalefet eden kişiler ortaya çıkarsa bunların da merkeze bildirilmesi istenmiştir.⁴¹⁹

Ali Paşa madenci reyasının teminini Kratova Kadısı Osman ile birlikte hareket ederek başarmış ve Kratova kazası, Kratova'ya tabii Koçana ve Kumanova nahiyelerinden toplam 703 nefer madenci tahrir olunmuştur.⁴²⁰

Aşağıdaki tablolarda Kratova kazasında, Kumanova nahiyesi ve Koçana nahiyesinde tespit edilen maden reyası ve buldukları bölgeler verilmiştir.

Tablo 10: Kratova madenleri için Kratova kazasında tahrir olan maden reyası.⁴²¹

Maden reyasının tahrir olduğu yer	Sayısı	Maden reyasının tahrir olduğu yer	Sayısı
Radiç	16	Orla	5
Prikofça	5	Sas	9
İşlegova ⁴²²	10	Muşkova	22
Gorna-Kratova	9	Setve?	9

⁴¹⁷ "... Sen ki nâzır-ı müşarün ileyhysin zikr olan neferlerin el-yevm beher ne mikdar lonik reyası bulunur ise ale'l-esâmi tahrir ve marifet-i şeriyle defter ettürüb defterin irsâl ve Hazine-i Amire defterlerine kayd etdirilmekte..." BOA, *KK.*, nr. 5184, s.12; "... Sen ki nazır-ı müşarünileyhsin zikr olan Kratova ve Eğridere ve İvranya ve İştib kazalarında el yevm her ne mikdar lonik reyası bulunursa marrufet-i serili tahrir ve maden-i mezbure hizmetinde olmak üzere tayin..." BOA, *KK.*, nr. 5184, s.13; BOA, *C. DRB.*, nr. 48/2385; Şerif, *a.g.e.* s.109.

⁴¹⁸ İştib Kadısı, Ali Paşa'ya kazada 91 nefer madenci, İvranya kadısı ise 33 nefer madenci olduğunu ve kazada başka maden reyası bulunmadığını beyan etmişlerdi. Ali Paşa madenci temini konusunda sıkıntıların yaşandığını ve kadıların kendisine yeterli sayıda madenci göndermediğini merkeze bildirmiş, merkezden kadılara gönderilen hükümde İştib ve İvranya kazalarındaki doğancı, şahinci timar, zeamet, havass ve maden reyasının tekrar tahrir edilmesi istenmişti. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.12.

⁴¹⁹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.12.

⁴²⁰ BOA, *D. BŞM.*, nr. 1077/ A, s.1.

⁴²¹ Kratova bölgesinde bulunan yer adları için ayrıca bakınız. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013; 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûmili Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım, C.1, Ankara 2003.

⁴²² Tahrir edilenler arasında İşlegova Maden'lerinin bulunmasında büyük etkisi olan ve Kratova madenleri için hizmet eden Hutman Pavlo da bulunmaktadır.

Tularova	2	Dehurban?	5
Kleçofça	3	Gurlan	13
Toplam			107

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere madenci temini için Kratova kazasından Radiç, Prikofça, İşlegova, Gorna-Kratova, Tularova, Kleçofça, Muşkova, Orla, Sas, Setve, Dehurban ve Gurlan bölgelerinden toplam 107 nefer madenci tespit edilip tahrir olunmuştur.⁴²³

Tablo 11: Kratova madenleri için Kumanova nahiyesinden tahrir olan maden reayası.⁴²⁴

Maden reayasının tahrir olduğu yer	Sayısı	Maden reayasının tahrir olduğu yer	Sayısı
Matiç	22	Çelobek	24
Hotla	25	Konice	6
Suşova	8	Bulanca?	14
Murgeş	2	İstepançe	11
Begova	4	Baylofça	26
Nikolan	14	Kanarova	8
İstrezofçe	13	Orah	5
Çavuşlu	11	İbsete?	26
Nagoriç-i Atik	52	Nagoriç-i Cedid	52
Vince	26	Novasel	4
İsvilance	1	Belakofçe	8
Divazince?	16	Kokoşin	9
Palmış	6	Deprenin?	5
Pezde	13	Elgoniye?	1
Halinçe?	8	-	-
Toplam			420

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Kratova madenlerinde hizmet etmek üzere Kratova kazasına tabi Kumanova nahiyesine başvurulmuş ve bu amaç doğrultusunda Matiç, Hotla, Çelobek, Konice, Suşova, Bulanca, Murgeş, İstepançe, Begova, Baylofça, Nikolan, Kanarova, Orak, İstrezofçe, Çavuşlu, İbsete, Nagoriç-i Atik, Nagoriç-i Cedid, Vince, Novasel, İsvilance, Belakofçe, Divazince, Kokoşin,

⁴²³ BOA, D. BŞM., nr. 1077/ A, s.1.

⁴²⁴ Kumanova bölgesi için ayrıca bakınız. Ali Aslan, *Temettuat Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Kumanova Kazasında Nüfus, Yerleşim ve Ekonomi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013.

Palmış, Pezde, Deprenin, Elgoniye ve Halinçe bölgelerinden toplam 420 madenci tespit edilip tahrir olmuştur.⁴²⁵

Tablo 12: Kratova madenleri için Koçana nahiyesinden tahrir olan maden reayası.⁴²⁶

Maden reayasının tahrir olduğu yer	Sayısı	Maden reayasının tahrir olduğu yer	Sayısı
Bela	21	Rudar	12
Dobrava	4	Dranova	10
Bunaş	13	İstavkoviçe	10
Petroşka	3	Beklani	16
Leska	28	Tirsine	3
Nivican?	8	Burlakbala?	7
Polatiye	7	Buslanve?	5
Lipka?	3	Belaviçe	19
İsterboş?	7	-	-
Toplam			176

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Kratova madenleri için yapılan bir diğer tahrir ise Kratova kazasına tabii Koçana nahiyesinden olmuştur. Koçana nahiyesinden Bela, Rudar, Dobrova, Dranova, Bunaş, İstavkoviçe, Petroşka, Beklani, Leska, Tirsine, Nivican, Burlakbala, Polatiye, Buslanve, Lipka, Belaviçe ve İsterboş bölgelerinden toplam 176 nefer madenci tespit edilip tahrir olunmuştur.⁴²⁷

4.3.2. Ali Paşa'nın Kratova Madenlerine Yaptığı Harcamalar

Ali Paşa Kratova madenleri için gerekli reayanın temininden sonra madenlere nizam vermek amacıyla çeşitli harcamalar yapmıştır. Bu harcamalar maden çarhlarına, istihdam edilen reayaya ve maden kuyularına satın alınan çeşitli malzemelere yapılmıştır.

Ali Paşa Kratova madenlerini tekrar canlandırmak için bölgeye gittikten kısa bir süre sonra madenci reayasının maaşları ve madenlerde kullanılmak üzere çeşitli malzemelerin alınması için paraya ihtiyaç duymuştur. Ali Paşa'nın bu ihtiyaçları gidermesi için 12 Mayıs 1705 tarihinde bedeli Üsküp bedel-i lonik mukataasından

⁴²⁵ BOA, D. BŞM., nr. 1077/ A, s.1.

⁴²⁶ Koçana bölgesinde bulunan yer adları için ayrıca bakınız. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013.

⁴²⁷ BOA, D. BŞM., nr. 1077/ A, s.2

karşılanmak üzere kendisine 2.500 kuruş verilmiştir.⁴²⁸ Daha sonra Ali Paşa merkezden gelen talimatlar doğrultusunda bölgede bulunan maden kuyu ve lağımları, çarh binası ve çeşitli maden mühimmatları için gereken masrafi rapor halinde göndermiştir. Ali Paşa'nın raporu doğrultusunda kendisine eski ve yeni maden kuyularının tamiri, madenlerin ayrıştırılmasında büyük önem arz eden çarh binasının inşası, maden kuyu ve lağımları için gerekli mühimmatı temin etmesi karşılığında toplam 13.000 kuruş havale olunmuştur.⁴²⁹

Aşağıdaki tabloda Ali Paşa'nın Kratova madenlerini modernize etmek için yaptığı harcamalar verilmiştir.

Tablo 13: Ali Paşa'nın Kratova madenleri için yaptığı harcamalar.⁴³⁰

Yapılan Harcamalar	Miktar (kuruş)
Kratova'daki lağımlara, eski ve yeni maden kuyularına, çarh binası için yapılan harcamalar	4.500
Madencilere ve madenlere gerekli malzeme için yapılan harcama	2.500
Madenlerin masrafları için yapılan harcama	2.000
Çarh binası için yapılan harcama	2.500
Madenlere gerekli malzeme için yapılan harcama	3.000
Madenlerin masrafi için yapılan harcama	1.000
Toplam	15.500

4.3.3. Ali Paşa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi

Ali Paşa görevde kaldığı süre zarfında Kratova madenlerinin üretimini artırmak için maden kuyu ve lağımlarının tamiratları, çarh binalarının inşası, madenlere gerekli malzemelerin temini ve madenlerde çalışacak reyanın tespit edilip tahririnin yapılmasını sağlamıştı. Bütün bu işleri tamamladıktan sonra cevher üretimine geçen Ali Paşa görevde kaldığı yaklaşık 1,5 yıl içerisinde Darphane-i Âmire'ye çeşitli tarihlerde çeşitli miktarda gümüş teslimatı yapmıştır.

Ali Paşa göreve geldikten yaklaşık 60 gün sonra Darphane-i Âmire'ye ilk gümüş teslimatını adamları ile ulaştırmıştır. Ali Paşa'nın darphaneye ulaştırdığı 1793 dirhem saf gümüş darphane tarafından kâl olunmuş ve bu işlem sonrasında 1635

⁴²⁸ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.11; BOA, *D. MMK.*, nr. 90/120.

⁴²⁹ BOA, *D. BŞM.*, nr. 1077/ A, s.2; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.14. BOA, *D. MMK.*, nr. 92/54.

⁴³⁰ BOA, *D. BŞM.*, nr. 1077/ A, s.2; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.14. BOA, *D. MMK.*, nr. 92/54.

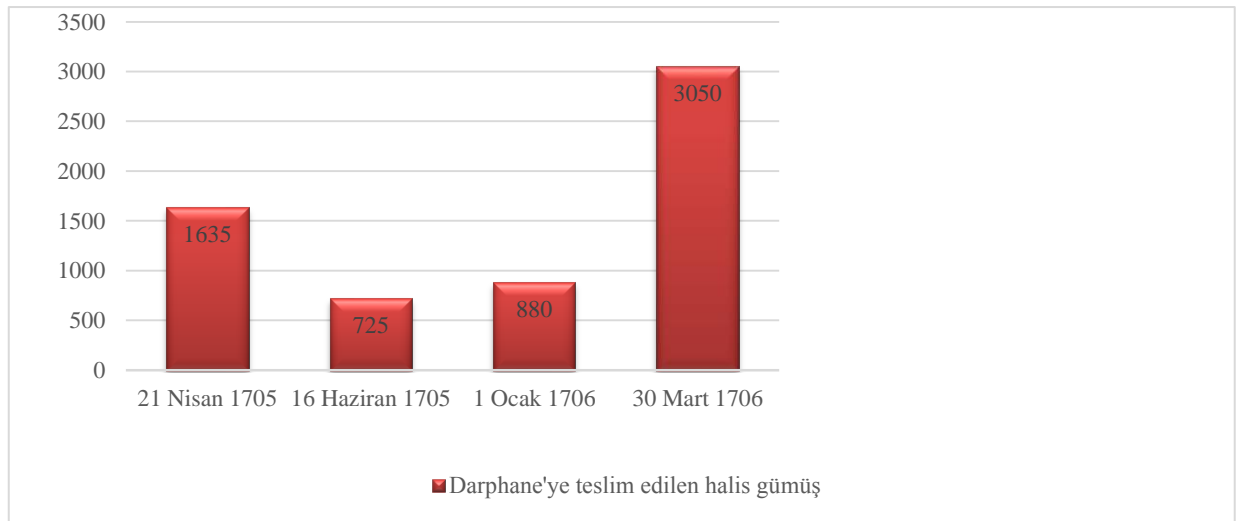
dirhem halis gümüş kalmıştır. 1.635 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınıp kaydedilmiştir.⁴³¹

Ali Paşa darphaneye ikinci teslimatını ilk teslimatından yaklaşık iki ay sonra, 16 Haziran 1705 tarihinde Çukadar'ı Ahmet Bey aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Ali Paşa bu teslimatta darphaneye 725 dirhem halis gümüş teslim etmiştir. Darphaneye teslim edilen gümüş halis gümüş olduğu için kâl işlemine ihtiyaç duyulmamış ve darphane nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınıp kaydedilmiştir.⁴³²

Ali Paşa'nın darphaneye üçüncü teslimatı tespitlerimize göre son teslimatından yaklaşık altı ay sonra yapılmıştır. 01 Ocak 1706 tarihinde adamlarından Ebubekir Bey vasıtasıyla darphaneye gönderdiği 1.000 dirhem saf gümüş darphanede gerçekleştirilen kâl işleminin ardından 120 dirhemlik bir azalma ile 880 dirhem halis gümüş olarak Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınıp kaydedilmiştir.⁴³³

Ali Paşa'nın görevde kaldığı süre içerisindeki en yüksek ve en son teslimatı ise bir önceki teslimatından yaklaşık üç ay sonra 30 Mart 1706 tarihinde gerçekleşmiştir. Ali Paşa bu teslimatında 3.440 dirhem gümüş göndermiş ve darphane tarafından yapılan kâl işleminin ardından 390 dirhemlik bir azalma ile 3.050 dirhem halis gümüş kalmış ve kalan bu halis gümüş Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından kaydedilmiştir.⁴³⁴

Grafik 3: Ali Paşa tarafından darphaneye teslim edilen halis gümüş miktarı.

⁴³¹ BOA, *D. MMK.*, nr. 90/38; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.10.

⁴³² BOA, *KK.*, nr. 5184, s.10.

⁴³³ BOA, *D. MMK.*, nr. 92/51; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.10.

⁴³⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.10; BOA, *D. MMK.*, nr. 93/126.

Ali Paşa görevde kaldığı yaklaşık 1,5 yıl içerisinde tespit edebildiğimiz kadarıyla darphaneye dört defada toplam 6.290 dirhem halis gümüş teslim etmiştir.

Ali Paşa'nın Kratova madenlerinde gümüş haricinde ne miktarda kurşun, ranta ve mürdesenk elde ettiği ile ilgili bilgiler kısıtlı olsa da mevcuttur. Kurşun üretimine dair elimize geçen tek veri Kanina⁴³⁵ Kalesi'nin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Kratova madenlerinden 50 kantar kurşun gönderildiğidir.⁴³⁶ Ranta ve mürdesenk üretimine dair ulaşılan tek veri ise 26 Haziran 1706 tarihinde Temeşvar muhafazası için görevini teslim ettiği sırada bakiyesindeki 337 kıyye ranta ve 360 kıyye mürdesenkten ibarettir. Ali Paşa görevi teslim ederken maden kuyularında bulunan balta, kazma, çekiç gibi aletleri teslim etmiş, Mehmed Ağa döneminde çalıştırılmaya başlanan Çatal, Tulunbas-ı Cedîd ve Hüdaverdi madenlerinin yanında çeşitli maden sahaları da keşfetmiş ve buralara gerekli alet ve edevatı temin etmiştir. Ayrıca Ali Paşa, Mehmed Ağa döneminde oluşturulmaya başlanan çarhı tamamlamakla birlikte yeni bir çarh inşa etmiş ve bu yapılarda cevherin ayrıştırılması için gerekli alet ve edevatı temin etmiştir.⁴³⁷

Aşağıdaki tabloda Ali Paşa'nın 26 Haziran 1706 tarihinde Kratova maden nazırlığına atanan Mehmed Paşa'ya devrettiği eşyalar verilmiştir.⁴³⁸

Tablo 14: Ali Paşa tarafından yeni nazır Mehmed Paşa'ya Hüdaverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Hüdaverdi Maden'inde olan demir aletler	Adet
Koz	84
İşlik	14
Kazma	2
Balta	3
Çapa	10
Keser	1
Sağan	1

⁴³⁵ Günümüze Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan Kanina Kalesi Osmanlılar tarafından 1417 tarihinde ele geçirilmiştir. Kanina Kalesi Osmanlılar tarafından Avlonya Kalesi inşa edilinceye kadar önemini korumuş sonrasında önemini nispeten kaybetmiştir. Machiel Kiel, "Avlonya" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1989, s.118-120.

⁴³⁶ BOA, *D. MMK.*, nr. 93/123.

⁴³⁷ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.17; Ali Paşa'nın Temeşvar muhafazasına tayin olması ile ilgili ayrıca bk. BOA, *A. DVNSMHH.d*, nr.115, s.58, hüküm no:221.

⁴³⁸ Teslim sırasında Mehmed Paşa kendisi bizzat bulunmamış adamlarından Mustafa Ağa alet ve edevatın tespit edilip defter olmasına Kratova Kadısı Osman ile birlikte nezaret etmiştir. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.18.

Cevher döğmek için çekic	6
Gelva?	2
Köhne urgan	3
Köhne tulum	10

Tablo 15: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Çatal Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Çatal Maden'inde mevcut aletler	Adet
Balta	1
Koz	40
İşlik	10
Kazma	1
Çapa	1
Gelva?	2
Cevher döğmek için çekic	6
Köhne tulum	5
Köhne urgan	1

Tablo 16: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Mabari Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Mabari Maden'inde mevcut aletler	Adet
Koz	10
İşlik	3
Çapa	1
Gelva?	1
Köhne urgan	10
Tulum	1

Tablo 17: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Allahverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Allahverdi Maden'inde mevcut aletler	Adet
Koz	10
İşlik	3
Balta	1
Çapa	2
Köhne tulum	1
Urgan	1

Tablo 18: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Mevlâverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Mevlâverdi Maden’inde bulunan aletler	Adet
Koz	10
İşlik	2
Balta	1
Çapa	2
Köhne tulum	2

Tablo 19: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa’ya Doğancı Maden’inden devredilen malzeme listesi.

Doğancı Maden’inde bulunan aletler	Adet
Koz	6
İşlik	2
Gelva?	1
Çapa	1

Tablo 20: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa’ya Bekubka bölgesindeki madenden devredilen malzeme listesi.

Bekubka bölgesindeki madende olan aletler	Adet
Koz	30
İşlik	7
Kazma	1
Çapa	3

Tablo 21: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa’ya Maline-i Atik Maden’inden devredilen malzeme listesi.

Maline-i Atikte bulunan aletler	Adet
Koz	50
İşlik	10
Çapa	40
Gelva?	1
Sağan	1
Urgan	1
Tulum	3

Tablo 22: Ali Paşa tarafından yeni nazır Mehmed Paşa’ya yeni çarh binasından devredilen malzeme listesi.

Yeni çarhda bulunan aletler	Adet
Demir küskü	1
Demir çatal	1

Demir gelberi	1
Demir şiş	2
Sağan	2
Kurşun keçesi	3
Cevher döğmek için çekiç	9
Kazma	1
İfraz baltası	1
İfraz şişi	2
İşlik	2
Çapa	1
Balta	1
Keser	1
Tulum lülesi	2
Büyük ağaç tekne	2
Küçük ağaç tekne	3
Merkeb ve semerleri	9
Cevher torbası	13

Tablo 23: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya eski çarh binasından devredilen malzeme listesi.

Eski çarhda bulunan aletler	Adet
Demir küskü	1
Demir çatal	1
Demir gelberi	1
Kurşun keçesi	1
Sağan	1
İfraz şişi	1
Kazma	1
İfrazcı baltası	1
Büyük şiş	1
Çapa	1
Demir cevher küreği	1
Koz	3
Keser	1
Demir merşebe	1
Cevher kal etmek için demir gelberi	2
Yeni urgan	48
Büyük kantar	1
Çelik	35 (kıyye)
Demir	60 (kıyye)

Yukarıdaki tablolardan anlaşılacağı üzere Ali Paşa, Mehmed Ağa döneminde cevher çıkartılan Tulunbas-ı Cedîd, Hüdaverdi ve Çatal Maden'i gibi madenlere Mabari, Allahverdi, Mevlâverdi, Doğancı, Bekubka ve Maline-i atik gibi yeni maden

sahaları eklemiş ve buralardan cevher çıkarmak için gerekli aletleri temin etmişti. Ali Paşa yeni maden sahaları haricinde Mehmed Ağa döneminde inşası gerçekleşen ve yeni inşa ettiği çarh binalarına gerekli aletleri temin ederek cevher ifrazının yapılmasını sağlamıştır.⁴³⁹

4.4. Mehmed Paşa İdaresinde Kratova Madenleri

Ali Paşa'nın Temeşvar muhafazası için Kratova maden nazırlığından ayrılması üzerine bölgedeki madenlerin işletilmesi ve halkın gözetilmesi için bir nazır tayinine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaç doğrultusunda gerek bölgedeki madenleri gerekse bölge halkını yakından tanıdığı için nazırlığa Mehmed Paşa getirilmiştir. Mehmed Paşa'ya 01 Nisan 1707 tarihinde nazırlık görevi tevcih edilmiş⁴⁴⁰ ancak Ali Paşa'dan madenleri ve eşyaları 26 Haziran 1707 tarihinde devralmıştır.⁴⁴¹

Mehmed Paşa'ya Kratova maden nazırlığı görevi tevcih edildiği sıralarda Köstendil nazırı olan Mehmed Paşa İsterofça bölgesinde vefat etmiştir. Bu durum üzerine Kratova Maden Nazırı Mehmed Paşa kendisine yeni tevcih edilen maden nazırlığının yanında Köstendil mutasarrıflığını da talep etmiştir. Mehmed Paşa'nın bu talebi madenlerin çeşitli mühimmatları, çalışanların maaşları gibi maden masrafları için Köstendil gelirinden senede 1.000 kuruş vereceğini taahhüt ettiği için kabul görmüş ve kendisine Köstendil mutasarrıflığı da tevcih edilmiştir.⁴⁴²

Mehmed Paşa Kratova maden nazırlığı görevinde kaldığı süre boyunca madenci reayanın sayısının artırılması için gerekli tahrirlerin yapılması, Kratova madenlerinde çalışmak üzere teknik personel istihdamı, ifraz ve kal işlemleri için gerekli kömürün temini, bölgedeki kalelere kurşun sevkiyatı, yeni maden sahaları aramak gibi meseleler üzerinde durmuştur. Ayrıca yeni bulunan madenlerden ve kendinden önceki nazırların bulduğu maden ocaklarından elde edilen numuneleri Darphane-i Âmire'ye yollamıştır.

---

⁴³⁹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.17.

⁴⁴⁰ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.16,6; BOA, *D. MMK.*, nr.91/125.

⁴⁴¹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.18.

⁴⁴² BOA, *D. MMK.*, nr. 94/10; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.16.

4.4.1. Mehmed Paşa'nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler

Mehmed Paşa Kratova madenlerinde çalıştırılmak üzere Mehmed Ağa döneminde 480, Ali Paşa döneminde 703 olan madenci sayısını Kratova kazasından 703, Eğridere kazasından 147, İvranya kazasından 33, İştib kazasından 91 kişi ile 974'e çıkarmıştır.⁴⁴³ Mehmed Paşa'nın bu sayıya ulaşmasında Niş ve Üsküfçü kazasında yaşanan istilaların büyük etkisi bulunmaktadır. İstiladan kaçan bölge halkı Kratova'ya gelmiş ve madencilikten anlayan kişiler Kratova madenlerinde çalışmak üzere tahrir olmuştur.⁴⁴⁴

Mehmed Paşa'nın tahrir yaptığı İvranya ve İştib kazalarındaki madenci sayısı Ali Paşa döneminde olduğu gibi nezareti ve merkezi memnun etmemiştir. Merkezden gelen talimatlara göre Ali Paşa döneminde tekrar tahriri gündeme gelen ancak henüz tahriri yapılmayan İştib ve İvranya kazalarının tahrirlerine ek olarak Kratova ve İvranya kazalarının da tekrar tahrirlerinin yapılıp kazalarda ne kadar madenci, tüccar ve doğancı olduğunun tespit edilmesi istenmiştir.⁴⁴⁵ Mehmed Paşa yaptığı tahrir sayesinde çalışacak 1000 kadar reaya tespit etmiş, bunların ancak 100 tanesi günlük olarak maden çıkartmakta, odun ve kömür getirmekte çalıştırılabiliştir. İşçi ve ırgad gibi personel istihdamı yapılmış olsa da Kratova madenleri için ifrazcı ve kalcı gibi teknik personel eksikliği hala büyük bir sorun oluşturmaktaydı.⁴⁴⁶

Madenlerde istihdam olan ifrazcılarının firar etmesi Mehmed Paşa'yı harekete geçirmiş ve bu durumu çözmek için çeşitli adımlar atmıştır. Kratova madenlerindeki ifrazcı sorununu çözmek amacıyla merkeze Arnavud Belgradı'nda⁴⁴⁷ Steban ve Uric adında iki ifrazcının bulunduğunu ve bu ifrazcılarının madenlere büyük fayda sağlayacağını bildirmiştir. Mehmed Paşa'nın bu haberine karşılık yollanan bir hükümde Steban ve Uric'in Kratova madenlerinde çalışmasının faydalı olacağına

⁴⁴³ Tahrir olunan 974 madencinin çok az bir kısmı Müslümandır. Bunlar 21 kişi ile Kratova, beş kişi ile Eğridere, üç kişi ile İştib kazalarından tahrir olunmuştur. BOA, *D. MMK.*, nr. 91/125.

⁴⁴⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.17; BOA, *D. MMK.*, nr. 91/125.

⁴⁴⁵ Merkezden gönderilen bu hükümde Kratova madenlerinde tahrir olan reaya 974 nefer olarak geçmektedir. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.21.

⁴⁴⁶ BOA, *D. MMK.*, nr. 94/10.

⁴⁴⁷ Osmanlılar tarafından kullanılan Arnavud Belgradı günümüzde Arnavutluk'un önemli şehirlerinden Berat'a verilen addır. Mevlüt Çam, "Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2018, S.50, s.135.

kanaat getirilmiş, madenlerde çalıştıkları süre boyunca ücretlerinin Mehmed Paşa tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁸

Mehmed Paşa'nın Kratova madenlerinde teknik eleman sıkıntısı yaşadığını 01 Ağustos 1707 tarihli belge gözler önüne sermektedir. Belgeye göre Kratova madenlerinden elde edilen altın toprağı numunesi Darphane-i Âmire'ye mübaşir Mehmed Ağa eliyle götürülmüştür. Gönderilen numuneler yeterli miktarda olmadığı için gerekli incelemenin bölgede yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bölgede yaşanan kalcı, ifrazcı ve arayıcıların⁴⁴⁹ eksikliğinden dolayı merkezden 8 kişilik bir ekip gönderilmiş ve bu yolla teknik eleman sıkıntısı çözülmeye çalışılmıştır.⁴⁵⁰

Aşağıdaki tabloda Kratova madenlerinde çalışmak üzere Darphane-i Âmire tarafından bölgeye yollanan personelin adları ve aldıkları ücretler verilmiştir.

Tablo 24: Darphane-i Âmire tarafından Kratova madenlerinde çalışmak üzere gönderilen personel ve ücretleri⁴⁵¹

Personel	Günlük Ücretleri (Akçe)	Aylık Ücretleri (Akçe)
Arayıcı Yusuf	60	1800
Arayıcı Cafer	60	1800
Arayıcı Davud	60	1800
Arayıcı başı Yuvan	60	1800
Arnavud kalcı başı Martin	70	2100
Arnavud kalcı Biton	60	1800
Kalcı ve ifrazcı Yahudi (adı geçmemekte)	60	1800
Erzurum gümüş hanesinden usta madenci (adı geçmemekte)	60	1800
Toplam	490	14700

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere madenleri bulmak için dört kişilik arayıcı personele günlük 60 akçe, Arnavud Kalcı başı Martin'e günlük 70 akçe, Kalcı Biton'a günlük 70 akçe verilmiştir. Belgede adları geçmeyen Erzurum gümüş

⁴⁴⁸ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.20.

⁴⁴⁹ "Arayıcılar maden bulunma olasılığı bulunan yerlerde maden mağarası eşen görevlilerdir." Yüksel, a.g.e, s. XXXIV.

⁴⁵⁰ BOA, *D. MMK.d.*, nr. 22743; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.22.

⁴⁵¹ BOA, *D. MMK.d.*, nr. 22743.

hanesinden usta madenciye günlük 60, kalcı ve ifrazcılık işlerinden anlayan bir Yahudi'ye ise günlük 60 akçe verilmiştir.⁴⁵²

Kratova madenlerinde çalışmakla görevlendirilen sekiz kişilik ekibin bir aylık ücreti 122.5 kuruş (14.700 akçe) darphane tarafından peşin olarak kendilerine verilmiştir. Bu ekibin Kratova madenlerinde hizmet etmek üzere yola çıktıkları günden itibaren ücretlerinin Maden Nazırı Mehmed Paşa tarafından verilmesine karar verilmiştir. Merkezi yönetim ayrıca Mehmed Paşa'dan Kratova madenlerine gelen bu teknik ekibin her türlü işini kolaylaştırması, altın toprağını çıkarmak için gerekli ırgadları temin etmesini ve çıkarılan cevherin taşınması için arabacıların tutulup ücretlerini vermesini istemiştir.⁴⁵³

Kratova'daki hem yeni bulunan madenlerde hem de daha önceden işletilen madenlerde aletlerin ve edevatın yaptırılması için usta demirci ihtiyacı doğmuştur. Mehmed Paşa demircileri bulup Kratova'ya getirdikten sonra aletleri ve madenlerde kullanılacak malzemeleri yaptırtmıştır. Kratova'da yaptırılması mümkün olmayan aletler ise Sofya ve Üsküp'te bulunan demircilere yaptırılarak temin edilmiştir.⁴⁵⁴

4.4.2. Mehmed Paşa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi

Mehmed Paşa Kratova madenlerine gerekli teknik personel istihdamını yaptıktan sonra çıkarılan cevherlerin değerli metallere dönüştürülmesini sağlamıştır.

Mehmed Paşa bölgede cevher üretimi için ilk etapta çıkarılacak cevherin tımar, zeamet veya çiftliklerde bulunması ihtimaline karşı merkezden gelen talimatlar ile kendisini güvence altına almıştır. Talimatlara göre tımar, zeamet veya çiftlik arazisinde cevher damarı bulunursa damarı inceleyip cevher çıkartmasına kimse müdahale etmeyecek, herhangi bir müdahale olursa bu durumu merkeze bildirecekti.⁴⁵⁵

Mehmed Paşa'nın cevher üretiminde büyük önem arz eden odun kömürünü de tedarik etmesi gerekmektedir. Mehmed Paşa cevher kâl'i için büyük öneme sahip olan

⁴⁵² BOA, *D. MMK.d.*, nr. 22743; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.22. Gümüşhane madenlerinde hizmet eden madencinin Kratova'da yapılacak işleri yaptıktan sonra tekrar geri gönderilmesi ve buna kimsenin muhalefet etmemesi istenmektedir. BOA, *KK.*, nr. 5184, s.24.

⁴⁵³ "...Asıtaneden çıktıkları günden müstehak oldukları ulufeleri mah be mah maden nazırı yendinden tamamen kendülere verilmek üzere kayd olunub..." BOA, *D. MMK.d.*, nr. 22743; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.22.

⁴⁵⁴ BOA, *D. MMK.*, nr. 95/96; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.23.

⁴⁵⁵ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.23.

odun kömürünün Kratova bölgesindeki eksikliğinden dolayı başta Radovişte olmak üzere çam ağacı bulunan diğer kazalara müracaat etmiştir. Radovişte ve diğer kazalardan elde edilen kömür ve odunun Kratova madenlerine getirilmesi ise ücretle mekkari beygirleri ve arabalar tutularak gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁶

Mehmed Paşa cevher üretimi için gerekli adımları attıktan sonra Darphane-i Âmire'ye ilk teslimatını 15 Aralık 1706 tarihinde Çukadar'ı İbrahim Bey aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Darphaneye İbrahim Bey ile gönderilen 1.192 dirhem gümüş darphane tarafından gerçekleştirilen kâl işleminden sonra 59 dirhemlik bir azalma ile 1.133 dirhem kalmıştır. Kâl işleminden geriye kalan 1.133 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınarak kaydedilmiştir.⁴⁵⁷

Mehmed Paşa'nın Darphane-i Âmire'ye ikinci teslimatı ilk teslimatından yaklaşık 3,5 ay sonra 28 Mart 1707 tarihinde gerçekleşmiştir. Darphane-i Âmire'ye Çukadar'ı İbrahim Bey aracılığı ile 1.555 dirhem gümüş göndermiştir. Darphaneye gelen 1555 dirhem gümüş burada kâl edilmiş, 255 dirhemlik bir azalma ile 1.300 dirhem kalmıştır. Geriye kalan 1.300 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınarak kaydedilmiştir.⁴⁵⁸

Mehmed Paşa Darphane-i Âmire'ye üçüncü teslimatını son teslimatından yaklaşık 2,5 ay sonra 14 Haziran 1707 tarihinde gerçekleşmiştir. Darphane-i Âmire'ye Çukadar'ı İbrahim Bey aracılığı ile 1.371 dirhem gümüş göndermiştir. Darphaneye gelen bu 1.371 dirhem gümüş darphane tarafından kâl olduktan sonra 19 dirhemlik bir azalma ile 1.352 dirhem kalmıştır. Kâl işleminden geriye kalan 1.352 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınarak kaydedilmiştir.⁴⁵⁹

Mehmed Paşa darphaneye en son ve en büyük gümüş teslimatından önce Kratova ve Köstendil'de bulunan altın ve gümüş numunelerinin çıkartılması ve merkeze gönderilmesi için toplam 700 kuruş harcama yapmıştır.⁴⁶⁰

Mehmed Paşa, Kratova madenlerinden modernizasyon sürecini başlatan Mehmed Ağa'nın bulduğu Çatal Maden'i ve Hüdaverdi Maden'inden 30'ar kıyyeden

---

⁴⁵⁶ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.23.

⁴⁵⁷ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.19; BOA, *D. MMK.*, nr. 96/46.

⁴⁵⁸ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.19; BOA, *D. MMK.*, nr. 96/46.

⁴⁵⁹ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.19; BOA, *D. MMK.*, nr. 96/46.

⁴⁶⁰ BOA, *D. MMK.*, 96/46; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.24.

toplam 60 kıyye cevher, bu madenlerden çıkarılıp roşt olunmuş 40 kıyye cevher ve Kratova'nın çeşitli bölgelerinden çıkardığı cevherleri merkeze göndermiştir. Çatal Maden'inden gelen cevherden dokuz kıyye kurşun, altı dirhem gümüş, Hüdaverdi Maden'inden gelen cevherden ise dokuz kıyye kurşun, yedi dirhem gümüş elde edilmiştir. Roşt olmuş 40 kıyye cevherden ise 12 kıyye kurşun, sekiz dirhem gümüş elde edilmiştir. Kratova'dan gelen gümüşü ayrıştırılmamış 30 kıyye kurşundan 22 dirhem gümüş, 16 kıyye kurşun, gümüşü ayrıştırılmış 20 kıyye kurşundan iki dirhem gümüş, 11 dirhem kurşun, gümüşü ayrıştırılmamış 20 kıyye mürdesenkten dört dirhem gümüş, 12 dirhem kurşun, gümüşü ayrıştırılan 30 kıyye rantadan ise bir dirhem gümüş, 15 dirhem kurşun elde edilmiştir. Kratova madenlerinden merkeze gönderilen numuneler gerekli işlemlerden geçtikten sonra 50 dirhem gümüş, 84 kıyye kurşun elde edilmiştir.⁴⁶¹

Mehmed Paşa Kratova madenleri haricinde iki ayrı bölgeden de merkeze numune göndermiştir. Köstendil'den 200 kıyye cevher yollanmış merkeze gelen cevher elekten geçtikten sonra 96 kıyye kalmış ve kalan cevher numuneleri çeşitli işlemlerden geçtikten sonra 1,5 dirhem gümüş, iki karat altın olarak kaydedilmiştir. Gönderilen bir diğer cevher ise Peçvere? Dağı bölgesinden gönderilmiştir. Bu dağdan 60 kıyye cevher gönderilmiş gönderilen cevher sudan geçirilerek arıtılmış ve 40 kıyye cevher kalmıştır. Darphane tarafından kalan 40 kıyye cevher çeşitli işlemlerden geçirilmiş ve 1,5 karat altın, dört dirhem gümüş kalmıştır. Mehmed Paşa'nın Kratova ve çevresinden gönderdiği numuneler Kratova madenlerinin açık ara gümüş ve kurşun bakımından çevresinden önde olduğunu gözler önüne sermektedir. Kratova bölgesi ve diğer iki bölgeden elde edilen toplam 55,5 dirhem gümüşün 50 dirhemi Kratova madenlerinden elde edilmiştir. Kratova haricindeki bölgelerden gelen toplam 260 kıyye cevherden ise darphanenin tuttuğu kayıtlara göre kurşun elde edilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁶²

Tablo 25: Kratova'daki madenlerden darphaneye gelen numuneler.

Numuneler	Cevher (Kıyye)	Elde Edilen Kurşun (Kıyye)	Elde Edilen Gümüş (Dirhem)
Hüdaverdi Maden'i	30	9	7
Çatal Maden'i	30	9	6

⁴⁶¹ BOA, *D. MMK. d.*, nr. 22743.

⁴⁶² BOA, *D. MMK. d.*, nr. 22743.

Roşt olunmuş cevher	40	12	8
GümüŖü ayrılmamıŖ kurŖun	30	16	22
GümüŖü ayrılmıŖ kurŖun	20	11	2
GümüŖü ayrılmıŖ mürdesenk	20	12	4
GümüŖü ayrılmıŖ ranta	30	15	1
TOPLAM	200	84	50

Kratova ve çevresinden gelen cevher numuneler Darphane-i mire tarafından eŖitli iŖlemlerden geçirildikten sonra gmŖ, kurŖun ve altın gibi değerli metallere ortaya ıkmıŖtır. Ancak darphane maden sahalarından gelen cevher numunelerinin miktarının azlığını ileri sürerek madenlerin verimli olup olmadığının bölgede yapılacak incelemeler sonucunda ortaya çıkacağını belirtmiŖtir. Bu incelemeleri yapmak için Kratova ve çevresinde bulunan madenlere merkezden kalcı, ifrazcı ve arayıcıların gönderilmesi talep edilmiŖtir. Darphane'nin bu talebi uygun görülerek daha önce bahsedilen sekiz kiŖilik madenci ekibin Kratova'ya gitmesi uygun grlmŖtir.⁴⁶³

Mehmed PaŖa darphaneye en son ve miktarca en büyük teslimatını 01 Ocak 1708 tarihine yeğeni İsmail Ağa aracılığı ile gerekleŖirmiŖtir. İsmail Ağa darphaneye 3535 dirhem gmŖ getirmiŖtir. Darphaneye getirilen 3535 dirhem gmŖ kl iŖleminin ardından 80 dirhemlik bir azalma ile 3450 dirhem kalmıŖ ve darphane nazırı Abdullah Efendi tarafından teslim alınarak kaydedilmiŖtir.⁴⁶⁴

AŖaęıdaki grafikten de anlaŖılacaęı üzere Mehmed PaŖa görevde kaldığı süre zarfında gönderdiği numuneler haricinde darphaneye dört defa teslimat gerekleŖirmiŖtir. Mehmed PaŖa'nın teslimatlarını istikrarlı bir Ŗekilde artırmıŖ ve toplamda 7.235 dirhem halis gmŖ darphaneye teslim etmiŖtir. Mehmed PaŖa, Ali PaŖa'da olduğu gibi son teslimatında ilk  teslimatının toplamına yakın bir miktarı darphaneye teslim etmiŖtir.⁴⁶⁵

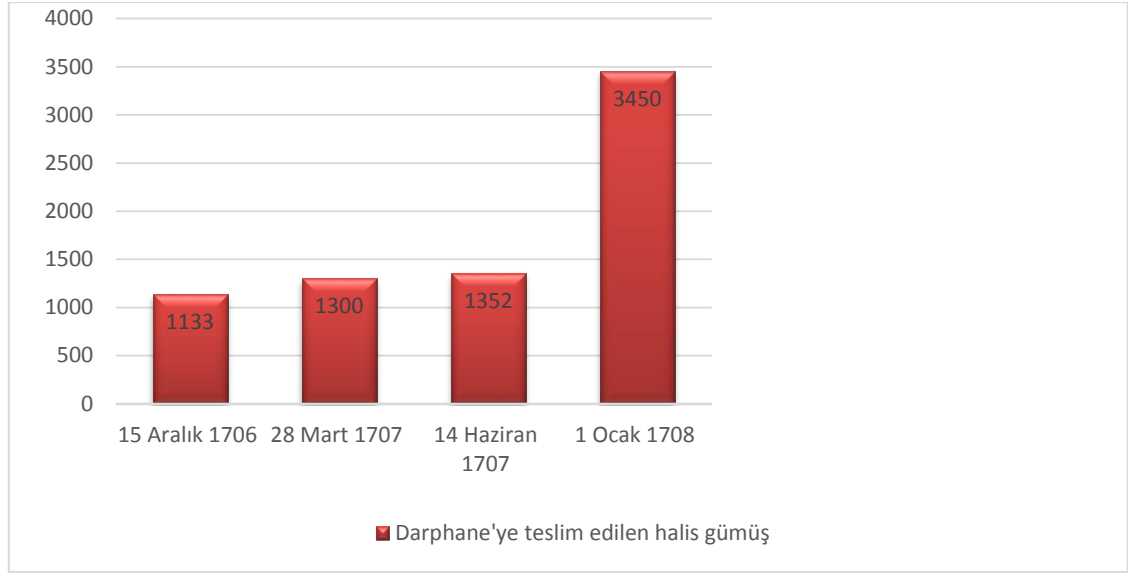
AŖaęıdaki grafikte Mehmed PaŖa'nın Darphane-i mire'ye gönderdiği gmŖ miktarı ve tarihleri verilmiŖtir.

⁴⁶³ “toprağ-ı mezbr mahallinde tecrübe olunmak murd-ı lileri buyurulursa bu taraftan arayıcılardan birkaç nefer iŖi ve bir kalcıya muhtadır.”, “... ancak bu tarafta cevher az olduğundan gereği gibi eridilmesi mümkün olmamakla... mahallinde dahi ziyade hasılı zuhur eylemek mamurlardır.” BOA, D. MMK. d., nr. 22743.

⁴⁶⁴ BOA, KK., nr. 5184, s.19; BOA, D. MMK., nr. 96/46.

⁴⁶⁵ BOA, D. MMK., nr. 96/46.

Grafik 4: Mehmed Paşa tarafından darphaneye gönderilen halis gümüş miktarı.

Belgelerden elde edilen veriler doğrultusunda Mehmed Paşa Kratova madenlerinde gümüş haricinde kurşun ve mürdesenk de üretmiştir. Mehmed Paşa'nın darphaneye gönderdiği son teslimattan yaklaşık 15 gün sonra 17 Ocak 1708 tarihinde Kratova madenlerinin durumu ile ilgili genel bir rapor hazırlayarak merkeze gönderdiği tespit edilmiştir. Mehmed Paşa merkeze gönderdiği raporda görevde kaldığı süre içerisinde gönderdiği son gümüş teslimatının yanında bakiyesinde 4000 vukiyye kurşun ile 5000 vukiyye mürdesenk olduğu bilgisini verdikten sonra bir emir gelmesi durumunda bakiyesinde kalan kurşun ve mürdesengi istenen yere gönderebileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁶

Kratova madenlerinde kurşun bulunduğu haberini alan merkezi yönetim Mehmed Paşa'dan Ülgün Kalesi için 150, Bar⁴⁶⁷ Kalesi için 100 kantar olmak üzere toplamda 250 kantar kurşun göndermesini istemiştir.⁴⁶⁸ Mehmed Paşa merkezden gelen emirler doğrultusunda Ülgün ve Bar Kalesi'nin ihtiyaçları doğrultusunda ilk etapta 3.750 kıyye kurşunu tartarak göndermiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ BOA, D. MMK., nr. 96/46.

⁴⁶⁷ Ülgün ve Bar günümüzde Karadağ sınırları içerisinde yer almaktadır. Osmanlılar tarafından her iki bölge de 1571 tarihinde fethedilmiştir. Ülgün ve Bar kaleleri için bakınız; Admir ADROVIC, *16. Yüzyılda Karadağ'da Osmanlı Deniz Üsleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

⁴⁶⁸ BOA, KK., nr. 5184, s.29.

⁴⁶⁹ BOA, KK., nr. 5184, s.29

Kratova madenlerine mübaşir olarak gönderilen ve Mehmed Paşa'dan sonra nazırlık görevine getirilecek olan İzmirli Mehmed Ağa merkeze haber göndererek madenlerde 1.500 kıyye kurşun ve 5.000 kıyye mürdesenk mevcut olduğunu, Mehmed Paşa'nın bakiyesinde kurşun olmasına rağmen kalelere göndermediğini bildirmiştir. Mehmed Paşa'nın bakiyesinde bulunan kurşun miktarını merkeze doğru bildirmediği ve 5.000 kıyye mürdesengi eritip oradan çıkaracağı kurşunu da kalelere göndermediği tespit edilince katline ferman çıkarılmış ve katledilmesi için Ebubekir Bey görevlendirilmiştir.⁴⁷⁰

Mehmed Paşa 03 Temmuz 1708 tarihinde öldürülmüş ve İzmirli Mehmed Ağa Kratova madenlerine tayin olana kadar geçen 151 günlük sürede hesapları kontrol için Mehmed Paşa'nın yeğeni Ali Bey Kratova bölgesine ulaşmıştır. Ali Bey incelemeler yaptıktan sonra Mehmed Paşa'nın bakiyesininin 383.842 akçe olduğunu tespit etmiştir. Ali Bey'den mevcut miktarın 2.000 kuruşunu (240.000 akçesi) Mehmed Paşa'dan sonra 30 Kasım 1708 tarihinde nezarete geçecek İzmirli Mehmed Ağa'ya geri kalan 143.842 akçeyi merkeze ulaştırması istenmiştir.⁴⁷¹

4.5. İzmirli Mehmed Ağa Döneminde Kratova Madenleri

İzmirli Mehmed Ağa Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 30 Kasım 1708 tarihinde Kratova maden nazırlığına getirilmiştir. Mehmed Ağa Kratova maden nazırlığı görevi süresince madencilerin korunması, firar eden maden reayasının geri getirilmesi, madenlerde ihtiyaç duyulan kürekçi, demirci ve ifrazcı gibi personel istihdamı ve çeşitli bölgelerde maden arama gibi işlerle ilgilenmiştir. Mehmed Ağa ayrıca maden reyası ile ilgilenmenin yanında, kendinden önceki nazırın taahhüt ettiği kurşunun teslimi, madenlerden elde edilen cevherin taşınması için gerekli arabaların temini, kâl işlemi için gerekli odun ve kömür temini gibi meselelerle ilgilenmiştir.

4.5.1. İzmirli Mehmed Ağa'nın Kratova Madenlerine İşçi Temini İçin Yaptığı Teşebbüsler

İzmirli Mehmed Ağa göreve geldikten sonra Mehmed Paşa tarafından tahrir edilen 974 nefer madenci reyası ile nazırlık görevine devam etmiştir. Mehmed Ağa'nın maden nazırlığı süresince bu sayının üstüne çıkılmamıştır. Mehmed Ağa'nın

---

⁴⁷⁰ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.36.

⁴⁷¹ İzmirli Mehmed Ağa'ya verilen 2000 guruş Trepçe madenlerinin tamirâtı ve kendisininin maaşı karşılığında verilmiştir. BOA, *C. DRB.*, nr. 5/235; BOA, *KK.*, nr. 5184, s.36.

madenlere yaptığı harcamaları ve gelirlerinin yazıldığı bir defterde Kratova madenlerinde çalışacak olan 974 reayanın, 703 neferi 682 zimmi, 21 Müslim ile Kratova, 147 neferi 142 zimmi, beş Müslim ile Eğridere, 91 neferi, 88 zimmi, üç Müslim ile İştib ve 33 zimmi nefer ile İvranya kazalarından temin edilmiştir.⁴⁷²

Tablo 26: Kratova madenlerinde çalışmak üzere tahrir olan madenciler.

İşçilerin Tahrir Olduğu Yer	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
Kratova	21	682	703
Eğridere	5	142	147
İştib	3	88	91
İvranya	-	33	33
Toplam	29	945	974

Mehmed Ağa nazırlık görevi süresince yeni maden kuyuları keşfetmekle de ilgilenmiştir. Yeni maden kuyularının keşfi için şüphesiz bölgeye işçi ve ırgad nakli yapılması gerekmektedir. Örneğin Kratova'ya yaklaşık 2,5 saat uzaklıkta bulunan Dernovil bölgesine harklar ile su getirtmiş ve yaklaşık üç ay boyunca buradan işçi ve ırgadlar tarafından çıkarılan cevheri gümüş ve altın bulmak ümidiyle tetkik ettirmiştir.⁴⁷³

Madenlerin modernizasyonu için bölgeye ilk giden nazır Mehmed Ağa'nın istihdam ettiği İfrazcı Şahin ve Mehmed Paşa'nın talepleri doğrultusundan merkezden gönderilen Teban adındaki ifrazcı Kratova madenlerinden firar etmiştir. İzmirli Mehmed Ağa, bu durumu merkeze bildirmiş ve her iki ifrazcı için de kendisine emr-i şerif yollanmıştır. İfrazcı Şahin Kratova'dan firar ettikten sonra Sidrekapsi civarında görülmüş, İfrazcı Teban'ın ise Arnavud Belgradı'na gittiği tespit edilmiştir. Bunların geri getirilmesi için Selanik mutasarrıfına, kadılara ve sancak mutasarrıflarına fermanlar yazılmıştır.⁴⁷⁴

Mehmed Ağa'nın nezareti zamanında da ifrazcılar Kratova madenleri için hayati derecede önemli bir personel olma özelliğini sürdürmüştür. Mehmed Ağa bu

⁴⁷² BOA, *AE. SAMD. III.*, nr. 82/8223. Mehmed Paşa tarafından yapılan madenci tahririnde bir eksilme veya artış olmamıştır. BOA, *D. MMK.*, nr. 91/125.

⁴⁷³ BOA, *C. DRB.*, nr. 46/2300.

⁴⁷⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.32.

ifrazcılarını temin edemediğinden merkezden kendisine ifrazcılık hizmetinde bulunmak üzere üç kişi gönderilerek Kratova madenlerine istihdamları sağlanmıştır.⁴⁷⁵

İzmirli Mehmed Ağa Kratova madenlerinde çalışan işçilerin aletleri ve madenlerde kullanılan çeşitli mühimmatın yapılması ve onarılması için demirciye ihtiyaç duymuş ve bu durumu merkeze bildirmiştir. Mehmed Ağa'ya demirci ihtiyacını, ücretleri kendisi tarafından verilmek koşuluyla Sofya, Üsküp ve Dubniçe bölgelerinden karşılayabileceği hususunda bir ferman gönderilmiştir.⁴⁷⁶

4.5.2. İzmirli Mehmed Ağa'nın Kratova Madenlerine Yaptığı Harcamalar

İzmirli Mehmed Ağa'nın görevde ne kadar süre kaldığı ile ilgili bir bilgi bulunmadığı gibi yıllık olarak ne kadar maaş aldığı ile ilgili bilgiler de kısıtlıdır. Daha önce bahsettiğimiz üzere nazırlığı devraldığı esnada Mehmed Paşa'nın bakiyesinde kalan paradan 2000 kuruşluk ödeme alan Mehmed Ağa bu paranın 1000 kuruşunu kendi maaşı için aldığı tespit edilmiştir.⁴⁷⁷

Mehmed Ağa'nın hesaplarını gösteren defterde işçi, ırgad, kalcı ve lağımcı gibi madenlerde istihdam edilen personelin masraflarına yer verilmese de farklı sayıda ifrazcı ve demircinin ücretlerine yer verilmiştir. Mehmed Ağa tarafından madenlerde istihdam edilmek üzere 19 ifrazcı kaydedilmiştir. Mehmed Ağa'nın istihdam ettiği 10 ifrazcı gümüş madenlerinde, dokuz ifrazcı ise bakır madenlerinde çalışmakla görevlendirilmiştir. Mehmed Ağa, gümüş madenlerinde istihdam ettiği 10 ifrazcıya 379 kuruş (45.480 akçe), bakır madenlerinde istihdam ettiği dokuz ifrazcıya ise 360 kuruş (43.200 akçe) toplam 739 kuruş (88.680 akçe) ödeme yapmıştır.⁴⁷⁸

Mehmed Ağa Kratova madenlerin tahkim edilmesinde, madencilerin aletlerinin tamiri gibi konularda demirci ustaları bulup getirmiş ve 1.709 ve 1.710 seneleri için demircilere ve onların kullanacakları malzemelere toplam 2.000 kuruş (240.000 akçe) ödeme yapmıştır.⁴⁷⁹

---

⁴⁷⁵ BOA, KK., nr. 5184, s.38.

⁴⁷⁶ BOA, KK., nr. 5184, s.32.

⁴⁷⁷ BOA, AE. SAMD. III., nr. 82/8223.

⁴⁷⁸ BOA, AE. SAMD. III., nr. 82/8223.

⁴⁷⁹ Mehmed Ağa'nın yaptığı harcamaları gösteren defterde Köstendil'de bulunan altın ve gümüş madenleri için 76.400 akçe, Eğridere kazasında bulunan madenler için ise 24.360 akçe ödeme yaptığı da kayıtlıdır. BOA, AE. SAMD. III., nr. 82/8223.

Mehmed Ağa'nın Dernovil'deki cevheri çıkarmak için bölgeye ırgad getirdiğinden daha önce bahsetmiştik, bölgeye giden ırgadlara ve onların aletlerine toplam 7.300 akçe ödeme yapılmıştır. Dernovil'de cevher nakli için bargirlere 600 akçe, tahta ve ağaç gibi gereçlere 1.400 akçe, madenlerde kullanılan demirlere ise 3.000 akçe ödeme yapmıştır.⁴⁸⁰

4.5.3. İzmirli Mehmed Ağa Döneminde Kratova Maden Ocaklarında Cevher Üretimi

Mehmed Ağa gerekli işçi ve ifrazcılarını Kratova madenlerinde istihdam ettikten sonra madenlerin ifraz ve kal işlemleri sırasında gerekli olan kömür ve odunu temin ederek cevher üretimine geçmiştir, darphaneye 1709 ve 1710 yılları içerisinde olmak üzere iki defa gümüş teslimatı yapmıştır. Mehmed Ağa gümüş haricinde Mehmed Paşa'nın vermeyi taahhüt ettiği kurşunu Ülgün ve Bar kalelerinin ihtiyaçları için teslim etmiştir.

Mehmed Ağa göreve geldikten yaklaşık bir sene sonra 18 Ekim 1709 tarihinde Darphane-i Amire'ye ilk teslimatını gerçekleştirmiştir. Mehmed Ağa'nın darphaneye gönderdiği 390 dirhem halis gümüş Çukadar'ı Süleyman tarafından darphaneye getirilmiş ve Darphane Nazırı Ali Bey tarafından teslim alınarak kaydedilmiştir.⁴⁸¹

Mehmed Ağa'nın darphaneye ikinci ve son teslimatı ise 06 Temmuz 1710 tarihinde gerçekleşmiştir. Darphaneye Çukadar'ı Ahmed Bey ile gönderdiğini 5.433 dirhem halis gümüş Darphane Nazırı Abdülkadir Efendi tarafından teslim alınarak kaydedilmiştir.⁴⁸² Üretilen toplam 5.823 dirhem halis gümüşün dirhemine 19 akçe fiyat biçilmiş ve 110.637 akçe gelir elde edilmiştir.⁴⁸³

Ebubekir Bey, Mehmed Paşa zamanında üretilen ancak teslim edilmeyen 1.500 kıyye kurşunu Mehmed Ağa'dan talep etmiştir. Mehmed Ağa Ebubekir Bey'in bu talebine ancak merkezden bir talimat gelirse karşılık vereceğini beyan etmiştir. Ebubekir Bey bu durumu merkeze bildirmiş olmalı ki Mehmed Ağa'ya beklediği

---

⁴⁸⁰ BOA, C. DRB., nr. 46/2300.

⁴⁸¹ BOA, KK., nr. 5184, s.34.

⁴⁸² BOA, KK., nr. 5184, s.34.

⁴⁸³ BOA, AE. SAMD. III., nr. 82/8223.

talimatlar gelmiş ve Mehmed Paşa'nın bakiyesinde kalan 1.500 kıyye kurşun ile 5.000 vukiyye mürdesenkten ne kadar kurşun üretirse teslim etmesi istenmiştir.⁴⁸⁴

Mehmed Ağa görevde kaldığı süre içerisinde toplam 8.580 kıyye kurşun üretmiştir. Bu kurşunun 2.400 kıyyesi Mehmed Paşa tarafından üretilen ancak henüz kurşuna döndürülmeyen 5.000 vukiyyelik mürdesenkten elde edilmiştir. Geriye kalan 6.180 kıyye kurşun ise bizzat kendisinin nazırlığı süresinde üretilmiş ve üretilen kurşunun her kıyyesine 20 akçe fiyat biçilmiştir. Mehmed Ağa tarafından üretilen 6.180 kıyye kurşundan ise 123.600 akçe gelir elde edilmiştir.⁴⁸⁵

---

⁴⁸⁴ BOA, *KK.*, nr. 5184, s.36.

⁴⁸⁵ BOA, *AE. SAMD. III.*, nr. 82/8223.

SONUÇ

Günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu ucunda bulunan Kratova, Balkanların en eski maden merkezleri arasındadır. Kratova'da Roma, Bizans ve Sırbistan Krallığı dönemlerinde madencilik faaliyetlerinde bulunulmuştur.

Kratova I. Bayezid'in Sırbistan Seferi sonunda fethedilip Osmanlı tarihinde hazırlanan ilk maden kanunnamesi yayınlanmış olsa da bölgenin kesin olarak Osmanlı idaresine girmesi II. Mehmed'in saltanatında gerçekleşmiştir. Fethedildikten sonra Kratova'da yüz yıllar süren Osmanlı egemenliği başlamış ve madencilik faaliyetlerinde zaman zaman duraksamalar olsa da devam etmiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıllar içerisinde Kratova'ya giden Âşık Mehmed, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı seyyahların ifadelerinden de Kratova'da madencilik faaliyetlerinin zaman zaman durma noktasına geldiğini ancak üretimin kısıtlı da olsa devam ettiği anlaşılmaktadır. Kratova madenlerinin kesin olarak durmasına ise şüphesiz 1683'teki Viyana bozgunu neticesinde bölgede yaşanan istila ve yağmalar sebep olmuştur.

Osmanlılar Karlofça Anlaşması ile Rumeli'deki barış ortamını sağladıktan sonra neredeyse bölgedeki tüm madenlerde modernizasyon faaliyetlerini başlatmışlardı. Kratova madenlerini modernize etmek amacıyla 1702 tarihinde Mehmed Ağa gönderilmiş ve tamamen terk edilmiş madenlerin tekrar işletmeye alınması için çeşitli teşebbüsler başlatılmıştır. Bu teşebbüsler yeni maden sahaları bulmak, eskiden kullanılan ancak terk edilen maden sahaları yeniden işletmeye almak, madenlerde kullanılacak alet, edevatı temin etmek ve madenci ahalisinin tahririnin yapılmasını sağlamak olarak sıralanabilir.

Kratova'ya ulaşan Mehmed Ağa kendisine verilen talimatları uygulayarak madenci tahririni gerçekleştirmiş, maden sahalarını tetkik ettirmiş ve merkeze gerekli numuneleri göndererek madenlerin işletilmesine öncülük etmiştir. Ali Paşa, Mehmed Paşa ve İzmirli Mehmed Ağa gibi nazırlar da Mehmed Ağa'nın bıraktığı yerden Kratova madenlerini modernize etmek için çaba sarf etmişler ve darphaneye görev yaptıkları yıllarda ürettikleri gümüşü teslim ederek merkezi hazineye gelir sağlamışlardır. Mehmed Ağa döneminde tahriri yapılan ve madenlerde görevlendirilen işçi, ırgat ve teknik personel merkezi yönetim tarafından yeterli bulunmadığı için Ali

Paşa zamanında 703'e Mehmed Paşa döneminde 974'e çıkarılmış ve tahrir edilen ahalinin Kratova madenlerinde hizmet etmesi sağlanmıştır.

Kratova maden nazırlarının modernizasyon sırasında karşılaştığı başlıca sorunlar, isyan ve yağmaya maruz kalan halkın daha güvenli yerlere göç etmesi, madencilikten anlayan teknik sınıfın Kratova madenlerine bir türlü istihdam edilememesi, istihdam edilen teknik personelin ise bir süre sonra Kratova'dan firar etmesi ve madenlerde ortaya çıkan havalandırma, su ve buhar sıkıntısı şeklinde sıralanabilir. Nazırlar yukarıdaki sorunlardan dolayı Kratova madenlerinde merkezi yönetimin istediği şekilde üretim gerçekleştirememiş ve yaklaşık olarak sekiz yıl süren modernizasyon sürecinden istenilen verim alınamamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Ali Emiri (AE.) SAMD. I., 7/706; SAMD. III., 42/4188; 42/4158; SMHD. I., 124/9001; 25/1524; SMMD. IV., 102/11890; SMST. I., 115/12465; SMTS. II., 45/4489; 8/717; SMST. IV., 18/316.

Baş muhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d) 1077.

Cevdet Tasnifi, Askeriye (C. AS.) 1176/52420.

Cevdet Tasnifi, Darphane (C.DRB.) 44/2166; 9/428; 57/2823; 22/1055; 48/2386; 48/2386; 5/235; 46/2300.

Cevdet Tasnifi, Evkaf (C.EV.) 318/16185; 604/30451; 100/4980; 527/26601; 22/1099; 436/22070; 344/17475; 327/16614.

Evkâf Defterleri (EV.d...) 13739.

İbn'ül Emin Tasnifi, Askeriye (İE.AS.) 28/2508.

İbnü'ül Emin Tasnifi, Dahiliye (İE. DH) 108/5480; 9/902; 3/265.

İbnü'ül Emin Tasnifi, Maadin (İE. MDN.) 1/53; 2/104; 1/1; 2/143.

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.) 8185; 8184.

Maden Mukataası Kalemî Dosya Evrakı (D.MMK.) 85; 86; 87; 88; 89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96.

Maden Mukataası Kalemî Defterleri (D.MMK.d) 22743.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.) 21622.

Mühimme Defterleri (A. DVNSMHHM.d) 73/578; 19/80; 23/133; 7/1974; 36/519; 9/181; 26/948; 36/615; 7/2406; 117/556; 10/66; 98/984; 115/221.

Temettuât Defterleri (ML. VRD. TMT.d) 15356; 15357; 15358; 15363; 15366; 15384; 15385; 15393; 15409; 15413; 15416; 15433; 15435; 15443; 15449; 15457; 16162.

Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı (TS. MA. e) 1043/68; 1144/55.

KİTAPLAR

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi*, C.2, Tekin Yayınevi, Ekim 1979.

AGRICOLA, Georgius, *De Re Metallica*, (Translated from the First Latin Edition of 1556, Herbert Clark Hoover- Lou Henry Hoover) London, 1912.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1-2, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.6, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

ANHEGGER, Robert, İNALCIK, Halil, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i 'Osmani*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

ASLANTAŞ, Selim, *Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

ÂŞIK MEHMED, *Menâzirü'l- Avâlim*, C. 2-3, (Haz: Mahmut Ak), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

AŞIK PAŞÂZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğullarının Tarihi)*, (Haz: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2014.

AYDÜZ, Salim, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

AYHAN, Aydın, *Rumeli ve Akdeniz Adaları'nda Türk Varlığı*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2013.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya*, C.3, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530) C.I*, Ankara 2001.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

CEZAR, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C.4, İstanbul 1960.

DANIŞMENT, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yer Adları: I, Rumeli Eyaleti (1514-1550)*, Ankara 2013.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *167 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rumili Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım*, C.I, Ankara 2003, s.7.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, İstanbul 2007, s.33.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.4-5, Haz: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

FRIEDEL, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

HADİDİ, *Tevarih-i Âli Osman (1299-1523)*, (Haz: Necdet Öztürk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.

HOCA SADETTİN, *Tacü't-Tevarih*, C.1-2-3, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, (Haz: Koji Imazawa), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000

İNALCIK, Halil, QUARTER, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, (Çev: Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

İNBAŞI, Mehmet, KUL, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

IVANISEVIC, Vujadin, RADIC, Vesna, *Serbian Mediaeval Mint at Novo Brdo, Novo Brdo*, Haz: Vojislav Jovanovic, Sima Cirkovic, Emina Zecevic, Vujadin Ivanisevic, Vesna Radic, Belgrad 2004.

KÂTİP ÇELEBİ, *Cihannüma (İklim-i Rum)*, Süleymaniye Halet Efendi Kütüphanesi, KTB. Nr.690. I-II.

MEHMET NEŞRİ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C.1, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

MEHMET NEŞRİ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C.2, Haz: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi*, C.1, Çev: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1975,

MIHAİLOVIC, Konstantin, *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, Çev: Behiç Anıl Ekim, Nuri Fudayl Kıcıroğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

ORUÇ BEY, *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, Haz: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C.II, İstanbul: 1983.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Çev: Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2007.

Prizren Vilayet Salnamesi (1290), Prizren Vilayeti Matbaası.

RAŞİD MEHMED EFENDİ, *Tarih-i Raşid*, C.2, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1866.

REFİK, Ahmet, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (926-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Republic of Macedonia Municipality Kratovo, *World Bank Municipal Services Improvement Project*, Üsküp, Ağustos 2015.

ŞENCAN, Hüner, *Kara*, Fesleğenin Ömrü Yayınları, İstanbul 2018.

ŞERİF, Ahmet, *Rudarstvo vo Makedonija vo Vrema na Osmanliskoto Vladeene*, Üsküp 2001.

TIZLAK, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2016.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas 1997.

ZECEVİC, Emina, *The Jewellery Of Novo Brdo, Novo Brdo*, Haz: Vojislav Jovanovic, Sima Cirkovic, Emina Zecevic, Vujadin Ivanisevic, Vesna Radic, Belgrad 2004.

ZINKEISEN. Johann Wilhem, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453)*, (Çev: Nilüfer Epçeli), C.1, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

WILLIAMS, Friedric, *Ege Medeniyetleri Tarihi (mitolojik dönem sonrası)*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993.

MAKALELER

ALTUNBAY, Mustafa, “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik” *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1464-1484.

ATASOY, Sümer, “Bizans ve Osmanlı Devrinde Madenler”, *Journal of Art History*, S.11, 1981, s.31-36.

AYKUT,Şevki Nezi,“Osmanlı Sikkeleri”, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1528-1561.

ÇAM, Mevlüt, “Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2018, S.50, s.135-150.

ÇELİK, Mehtap, “16. Yüzyılın Sonlarında Balkanlarda Bir Maden İşletmesi: Kamengrad Demir Madeni”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2(2020), s.587-610.DAVİES, Oliver, “Ancient Mines in Southern Macedonia”, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, S.62, 1932, s.145-162.

DİA, “Simkeşhâne” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s.211-213.

DİA, “Gümüş” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.270-271.

DONEVSKI, Jahim, “Historical development of Mining in the Kratovo and Zletovo Region”, *AXIOS Student journal for Archaeology and History of Art*, S. 2, Üsküp 2017, s.57-75. “

DONEVSKI, Jakim. the Mediavel Towers of Kratovo”, *AXIOS Student journal for Archaeology and History of Art*, S:1, 2016, s.77-95.

GAUL, James H, “Possibilities of Prehistoric Metallurgy in the East Balkan Peninsula”, *American Journal of Archaeology*, S.46, 1942, s.400-409.

GLICKSMAN, Kristina, “Metal Mining In Roman Dalmatia”, *Opucs Archeol*, 2015, S.39, s.261-282.

GÖKPINAR, Bekir, “Kutsal İttifak Savaşları Sırasında Sofya-Belgrad Arasında Eşkoyalık ve Asayiş Olayları (1683-1699)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 63, 2020, s.273-288.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *Bellekten*, C, 20, S.78, 1956, s.248-294.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Makedonya” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.437-444.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Bulgaristan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s.396-399.

- İNALCIK, Halil, “Murad I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s.156-164.
- İNCE, Yunus, “Kârhânededen Baruthâneye Karaman Eyaleti’nde Güherçile Üretimi (18-19. Yüzyıllarda)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.13/ 1, 2001, s.11-30.
- İNCİCİYAN, P.L. , ANDRESYAN, H.D, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1974, s.11-88.
- İŞBİLİR, Ömer, “Yük” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 44, s.46-48.
- JOVANOVIĆ, B, “Beginning of the Metal Age in the Central Balkans According to the Results of the Archeometallurgy”, *Journal of Mining and Metallurgy*, S.45, 2009, s.143-148.
- KİEL, Machiel, “Avlonya” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1989, s.118-120
- KİEL, Machiel, “İhtiman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul 2000, s.571-572.
- KİEL, Machiel, “Kumanova”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s. 364-365.
- KİEL, Machiel, “Niş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s.147-148.
- KİEL, Machiel, “Samakov”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.62-64.
- KUL, Eyüp, “1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı” *Belleten*, C. 80, S:288, Ağustos 2016, s.310-410.
- MURPHEY, Rhoads, “Silver Production in Rumelia According to an Official Report Circa 1600”, *Südos Forschungen*, C. 39, Münih 1980, s.75-104.

NURESKI, Djuneis, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedon Şehirleri ve Özellikleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.1, Temmuz 2014, s. 63-102.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Lala Şahin Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.77-78.

PARRY, V.C, “Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, Ekim 1973, s.35-46.

PESHEVSKI, Mile, PESHEVSKI, Daniel, “The Alternative Tourism In The Republic Of Macedonia- The Case Of Municipality Of Kratovo”, *1st International Scientific Concerance*, Sırbistan 2016, s.348-363.

RADIVOJEVIC, Miljana, REHREN, Thilo, “Paint it Black: the rise of metallurgy in the Balkans”, *Journal of Archaeological Method and Theory*, S.22, 2015, s.1-28.

RADOULOV, G.N, “Origination and Development of Ore Mining and Metallurgy in the Balkan Region”, *Journal of Mining and Metallurgy*, S.42, 2006, s.103-114.

RIZAJ, Skender, “Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mütalaalar (XV-XVII. Yüzyıllar)”, *Birinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 15-20 Ekim 1973, Türk Tarihi, İstanbul 1979, s.244-253.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Altın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s.532-536.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Emin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.11, 1995, s.111-112.

SAKA, Erdem, Anadolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S:6, 2019, s.1060-1079.

SAKA, Erdem, “Nove Berde Gümüş Madenleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S:6, 2019, s.2337-2359.

SLJIVAR, Dusko, “The Earlies Copper Metallurgy in the Central Balkans”, *Association of Metallurgical Engineers of Serbia*, Belgrad, 2006, s. 94-104.

TEKİN, Oğuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Para”, *Osmanlı*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.169-179.

TELLİ, Hasan, “Osmanlı Döneminde Makedonya Kratova’da Eğitim Kurumları”, *Balkanlar ve İslam- Balkanlarda İslam Dini ve Kültürel Hayat*, C.2, İstanbul 2020, s.307-324.

TIZLAK, Fahrettin, “Osmanlı Devleti’nde Madencilik”, *Osmanlı*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.312-321.

VRONIS, Speros, “The Question of the Byzantine Mines”, *Speculum*, S. 37, 1962, s.1-17.

VUJIC, Slobodan, “History of Serbian Mining”, *Academy of Engineering Sciences of Serbia, Matica Srpska and Mining Institute of Belgrade*, 2014, s. 1-38.

YILMAZ, Fatma BÜYÜKKARCI, “Za ’îfi’nin Nigârîstân Adlı Eserinden Sosyal ve Ekonomik Hayattan Yansımalar: Madencilik”, *Journal of Turkish Studies*, S, 30/3, 2006, s.329- 345.

TEZLER

ACARA, Meryem, *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1997.

ADROVIC, Admir, *16. Yüzyılda Karadağ’da Osmanlı Deniz Üsleri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

ALP, Suat, *Balkanlar’da Osmanlı Dönemi Maden Sanatı: XV.-XVIII. Yüzyıllar Arası Üretilmiş Gümüş Taslar*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

ALTUNBAY, Mustafa, *15-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devletinde Madenler ve Madencilik*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 1998.

ALTUNBAY, Mustafa, *Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

ASLAN, Ali, *Temettüat Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Kumanova Kazasında Nüfus, Yerleşim ve Ekonomi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016.

GÜLÇİN, Yalçın, *II. Philippos ve III. Aleksadros Döneminde Makedonya Krallığı*, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2014.

ÖCAL, Yaşar, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tokat 2016.

PUNDT, Heather Ann, *Mining Culture in Roman Dacia: Empire, Community, and Identity at the Gold Mines of Alburnus Maior 107-270*, (Portland State University, Master of Arts in History), 2012.

RADİC, Vesna R, *Coinage of the Serbian Despot's Doman- Stady From Serbian Numismatics with Coinage Catalogue*, (University of Belgrade Faculty of Phiosophy Belgrade Department of History Doctoral Dissertation), Belgrad 2016.

SOYLUER, Serdar, *Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839-1876)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.

ŞAFAKÇI, Hamit, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013.

TÜRKAL, Nazire KARAÇAY, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

YILDIRIM, Mehmet, *Osmanlı Demir Çelik Sanayii'nde Atölyeden Fabrikaya Geçiş (1830-1870)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Köstendil sancağının kazaları ve kazaların gelirleri

Tablo 2: Kratova kazasına madenci gönderen karyelerin listesi.

Tablo 3: Kratova madenlerinde çalışanların ücretleri.

Tablo 4: Mehmed Ağa tarafından Kratova madenlerinde yapılan diğer harcamalar.

Tablo 5: Kratova ve Sidrekapsi madenlerinden çıkarılan 5000 vukiyye cevherden elde edilen altın, gümüş, mürdesenk ve ranta miktarı.

Tablo 6: Mehmed Ağa'nın görev teslimindeki cevher miktarı.

Tablo 7: Mehmed Ağa tarafından yeni Nazır Ali Paşa'ya devredilen malzeme listesi.

Tablo 8: Mehmed Ağa tarafından İşlegova Maden'inden yeni Nazır Ali Paşa'ya devredilen malzeme listesi.

Tablo 9: Mehmed Ağa tarafından Hüdaverdi Maden'inden yeni Nazır Ali Paşa'ya devredilen malzeme listesi.

Tablo 10: Kratova madenleri için Kratova kazasında tahrir olan maden reyası.

Tablo 11: Kratova madenleri için Kumanova nahiyesinde tahrir olan maden reyası.

Tablo 12: Kratova madenleri için Koçana nahiyesinde tahrir olan maden reyası.

Tablo 13: Ali Paşa'nın Kratova madenleri için yaptığı harcamalar

Tablo 14: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Hüdaverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 15: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Çatal Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 16: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Mabari Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 17: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Allahverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 18: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Mevlâverdi Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 19: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Doğancı Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 20: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Bekubka bölgesindeki madenden devredilen malzeme listesi

Tablo 21: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya Maline-i Atik Maden'inden devredilen malzeme listesi.

Tablo 22: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya yeni çarh binasından devredilen malzeme listesi.

Tablo 23: Ali Paşa tarafından yeni Nazır Mehmed Paşa'ya eski çarh binasından devredilen malzeme listesi.

Tablo 24: Darphane-i Âmire tarafından Kratova madenlerinde çalışmak üzere gönderilen personel ve ücretleri.

Tablo 25: Kratova'daki madenlerden darphaneye gelen numuneler.

Tablo 26: Kratova madenlerinde çalışmak üzere tahrir olan madenciler.

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Kratova madenlerinde istihdam edilenlerin ücretlerinin dağılımı.

Grafik 2: Mehmed Ağa'nın madenlere yaptığı diğer harcamaların dağılımı

Grafik 3: Ali Paşa tarafından darphaneye teslim edilen halis gümüş miktarı.

Grafik 4: Mehmed Paşa tarafından darphaneye gönderilen halis gümüş miktarı.

EKLER

EK 1: Georgius Agricola'nın *De Re Metallica* adlı eserinden alınan bu resim, madencilerin kuyulara ipler vasıtasıyla indiklerini ve kuyularda aydınlatmanın kandiller ile sağlandığını göstermektedir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ EK 1: Georgius Agricola, *De Re Metallica*, (Translated from the First Latin Edition of 1556, Herbert Clark Hoover- Lou Henry Hoover) London, 1912, s.213.

و اما در مورد اولی که اولی است
 بر کس تو بوی قرمغه بشلسه طبراض تکند نلده صولود برجه اکن کدا ببله چکلده دانی
 احتیاج بولنده قالسه اوج کوز افزیند بکسه اولدن منه بشلیاره اوج کوه
 اشلسه دروغی کن هر کم کلوب فرزند انکله اول بشلیان قوصه کحق ساقط اولد
 و بر قوی که بر کسه فرزند اول مقدار که طویراخی ایلد چکلده اولدی الی هفتده
 بطلال تو بوی باشلسه بدی هفتده هر کم کلوب اشلسه اولد اولد ر
 بدی هفتده نیک اولدی کوز دردی اولد اولد اشلیان کوز حواسقا
 اولد اولدی و اولدی هفتده کلوب صا بشلیان کس هر کم مشترک ایلد بوی
 اولد قیودن حقیقت و برسد معتبر در کم سنکر و ظل یوق و بر کسه بر قوی
 فرسده چو هر یکنده اولدی دانی و بر سله معنی بیب اوز رنده حردن تعین ائسه لدر
 بر سله الی هفتده بطلال نوند تعینی که اول قوی اوریق است
 اوج هفتده چقدر و ب اعلام انک کرک اوکو هفتده کلسه قوی انکله صرک غنیه
 نسبه یوق الی هفتده کلسه اوکو کله اوجی هفتده دانی کلسه اوکو بیلحق
 ساقط اولدی بر وجه صفا نوز ب اولد اقامه بدی هفتده کلم اوکو نکر حق س نظار
 مکر صر کوی کند و رضاسیله مشترک ایلد اگا و بر سبب هر کم مشترک ایلد بوی
 و بر کس معتبر در کس و خراسیه و اولد اوزان کس غایب اولد اشروع جمله که بر کونده
 و ارباب کس ککار کس ممکن اولد و اولد اعلام ایلد لدر بوسه ایلد نریاده که بر کونده
 و ارباب کس کلغیا اعلام شرط و کل و اکر پادشاه مصطیجون کس نسبه یوق
 و اولد خبر ایلد ب کس کس کس کس حقه سی تمام و کل نصف اولد و بر تپوده که
 بر بیلد اولد اولد قیواسو بر بیلد اجرائی و بر سبب بر اولد اشلد و کس
 قیواسو بر بیلد اجرائی و بر سبب امرند اعلام مردن صر کس که اشلد
 مهم

487 Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C.I, İstanbul 1990, s.549-550.

هر چه اولی است که منزه از آنها باشد که با آنکه بیرون کند، اولی که فوق هر که
 با آنکه از آنست که قطعه رسد آنکه از آن کلمه مکر توفی است که رضای سبیل اولی است
 هر چه درین بازار که در چهارشنبه کوچه ۱۱۱ احضار کند اگر اجرت کتوف خورش
 و آفتاب است و بی بی بنده رصفی است که جنسند هرنه اولی است غیر جنسند و کل
 کجک بازاره دکن قیومی با شینه آنچه ایلدک رسد اولی است فیرو توفی اورد
 و درین ایام که معروف اولی است و کوچه حق سافه اولی است و اگر درین فوه بگویند
 جوهر خنجره است اجرت جوهر در بازار قیومی درین ایام هر بیونک است
 جوهر شنبوب یا شنگی بیونک سوری که نمودار است که سه مانع در کماوند است
 آن بود بری بردن که اجیده و کله با اینجو اولی است قیومی با شنگی کوچه هر که
 سوزین تعیین اولی است که اوزر نه تصرف اید و آنرا در کله با اینجو اجرت جوهر
 مانع است و بر بیونک با اینجو است که بیونک جوهر و اولی است جوهر بیونک
 که بیونک و در اینها طریقتی است که قیومی با اینجو است که بیونک بر برین هرنه هر
 قیومی است آنچه ضرر کله قیومی با شنگی بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک
 کتوف بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک
 که و بر سه قیومی قیومی بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک
 و بر میان کتوف اجرت سوزین بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک
 بر قیومی بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک

فایده اساسی در این مورد

نقاب کافر بر لقب قریب که رسد اولی است جوهر بیونک بیونک بیونک بیونک
 بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک
 بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک بیونک

چغندر لادن چغوب سبیل رده جو هسه اره شه بو شط امری کما نیمی دلرینه تصرف
 ۲ استون اکر بر قیوقا زلوب طرفه نقب اوزده انسه که نقبه طرفه کله نقب اسی که
 متصرف اولور اما نقبه کلامن چو بهر بنیسه نیورسک اولاعادت اوزره اوجی ویرالر
 اکر چهرار شعلون نقبه طرفه کله نقب اسی الا اول قیوقه نقلار ایخ خرج اولور
 بهاسن ویرولر بالتمام اطرافینله طرفه کله که اکه ساحات دوزر یعنی دپوز قیوق
 ۳ دیک اولور ذکارت و کن اوزر نهدن و جمیع قیوق نقبده بیکر الله نقب اسی اکا
 ۴ مانع اولیه و صوی داعی و ارسه اول قیوق الله طغوز یوکده بر یوک حصه قیوق
 باشلر نیک یهوند و یان لرایسه مهره و احکامنه قیوق لرد و غیوب قیوق لرد ابدن
 که بش یوز برجه اللرن لقت قیوق باشنک لئان عالمک اول قیوقن جو هر و چخلردن
 جو هر او غرانسه اولور او غر لقلون اللرنن الرب لئان ان الارب لئان قیوق لکن
 ۵ و نلئان عاملک اوله طغوز دن که بر قیوق اغرنن جو هر بلوب بوندنم دعوی هم
 وارچ یوقیوق باشنک مهرین الرب فضل خصوصت ائدیر مهر بونسه بوزندن
 قیوق باشنه جم بیور مال عاملک حق یوق و قیوق باشنق قیوق طغوز قیوق لرا و نلئان
 اون اقلدن زیاده نشنه حکم ائید

نِشَانِ صَابُونِ وَمِثَالِ سِمُونِ أَنْفَدَهُ اللَّهُ
تَعَالَى إِلَى يَوْمِ يَجْتُنُونَ حَكْمِي أَوْلَادِي كِدَارِيَّةً
مِثَانِ وَاجِبِ الْإِمْتِنَانِ قُلُومِ فَلَاحِي قِرَاطُونِيَّةِ
وَتَوَابِعِيْنَهُ كُوشِيْنِ مَعْدَانِ يَسَاغِيِي تَمَكَّةَ كُونْدَرِي
وَسُورْدِي مَكَّةَ وَارُوبِ مَعْدَلَرِي وَجَسُوعِ
مَحْصُولَانِي كُورْبِ كُوزْدَه وَحَرْجَلَرِي وَفِي
لَرِي ائْتِلْدَه اَمْرَمُ مَوْجِيْنَه عَمَلِ ائْتِيُوبِ وَارَه
يُورِ يُوبِ ائْتِيَانِ فَيُوجِيَلَرِي وَحَرْجِي كَافِرِي
اِئْتِلْدَه ائْتِيَانَلَرِي سَكِيدُوبِ حَقْلَرِنْدِنِ كَلَه

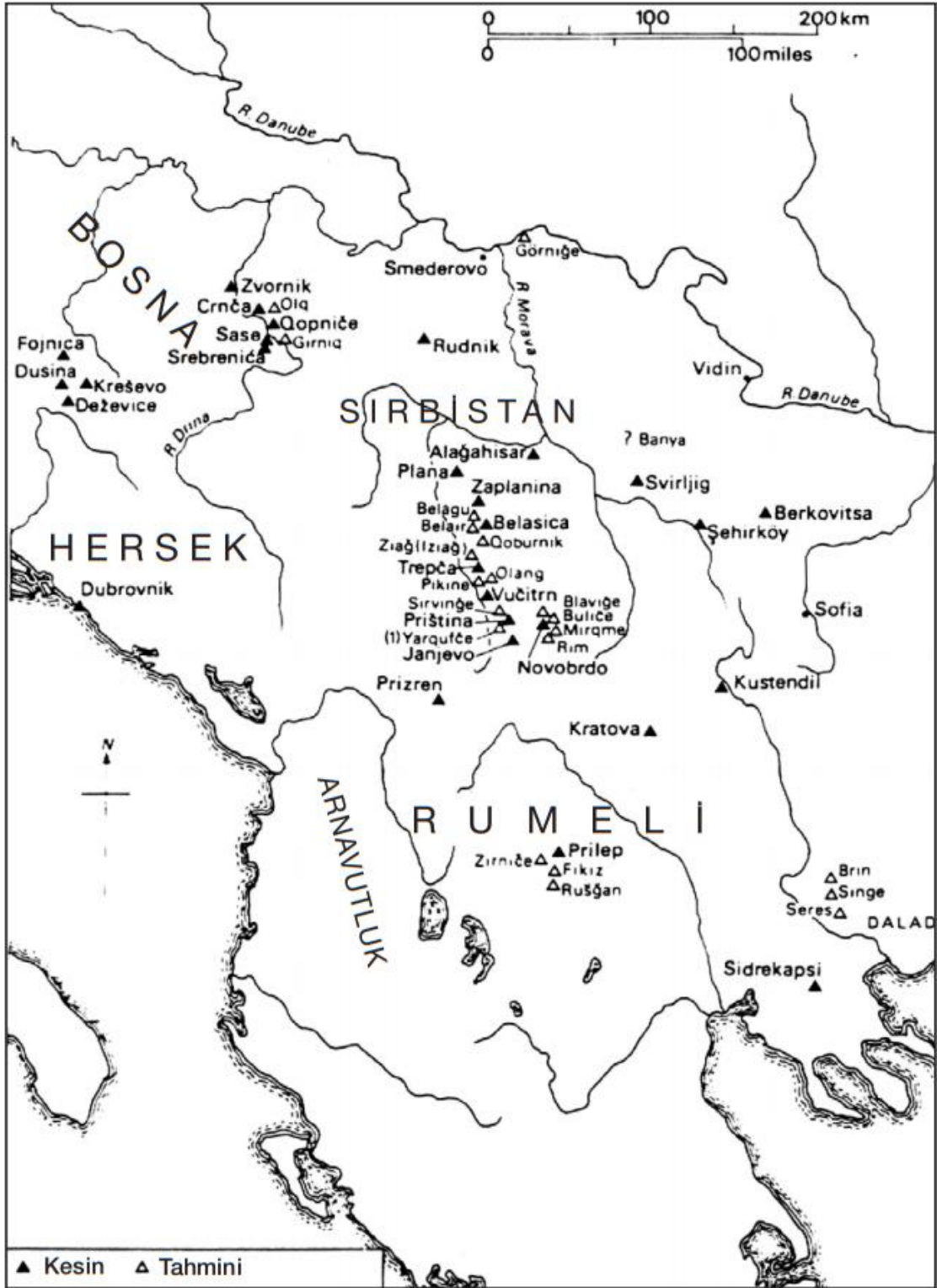
كِه قُلُومِ بُوغَا زِنْدَانِ اَمُوبِ رَزَقِي حَكْمِكِ
اَيْدِه هِيْجِ اَحْدَمَانِجِ اَوْلِيَه وَمَدْخَلِ قَلْبِيَه
وَمَذْكَورِ مَعْدَنَلَرِكِ عَامِلَلَرِي كُشْنِ اُونْدَه
سُيَالِدِ وَقَلَرِي وَقَتْدَه صَرْجَانَه عَامِلَلَرِي
وَادَمَلَرِي بِلَه اَوْلِيَايَجِه اُونْدَه سِنِ كُوبِ
اَلْمِيَا لَرِنَا كِه بُونَلَرِ رَاخِي يَا زُوبِ صَرْجَانِيَه
كُونْدَه لَرِ غَيْرِي بَرَكْمِيَه بُونَانْدَه بَرْدُورُ
دَاخِي ائْتِيَه لَرِ شُوبِلَه بِلَه لَرِ غَلَامَنَه اِعْتِمَادِلِدَه
قِرَاطُونَه مَعْدَانِي وَكُشْنِ يَسَاغِي حَكْمِي صُورَتِ

سَعْدَلَرِي نَسْبِلْدَلَرِ مَعْدَنَلَرِدَه نَقْدَرِ
كُوشِي حَاصِلِ اَوْلُورْمَه مَعْبَرِ قَالِ خَانَهَدَه
قَالَ اَوْلُوبِ قَالِ خَانَه دَنْ غَيْرِي يَرْدَه قَالَ
اَوْلِيَه وَقَالَ خَانَه قُلُومِ مَهْرِيَه دُورْبِ
قُلُومِ دَسُورِنُوزِ قَالَ اَوْلِيَه وَنَقْدَرِ كُشْنِ
حَاصِلِ اَوْلُوبِ صَابُونِ رَسَه صَرْجَانَه لَرُومَه
كُورِنِ صَرْفَلُوه الدُورْبِ غَيْرِي مَرَا فِلُوه
الدُّرْمِيَا لَرِ وَاَلدُقَلَرِي وَفِي مَذْكَورِ قُلُومِ
صَرْجَانَه كُونْدَرَه وَهَرَكْمَكَه قُلُومِدَنْ

وَمَعْدَنَلَرُوكِ وَبِمَا قَلَرِنْدِنِ بَابَا سَلَرِي
وَفِي وَجِيَلَرِي وَكُتْرَلَرِي وَاُورُوبَا زَلَرِي
اَوْلُوبِي وَبِكَيْمِي مَذْكَورِ قُلُومِي وَكَانَتْ
اَسْلُوبِ اِئْتِلَرِنْدَه اَوْلُوبِ هَسْتَه اَيْكِه كُونِ
اَوَادَه اَوْلُوبِ زَبُورِ ائْتِيَه لَرِ مَعْدَنَلَرَه وَبِمَا
عَامِلَلَرِ مَدَنْ غَيْرِي كَمْسَنَه قَارِ شِمِيَه قَارِنَانِي
قُلُومِ سَكِيدُوبِ حَقْلَرِنْدِنِ كَلَه وَبُورْدَمِ كِه
اَلْبُرْجَانِ وَبُرْبِ فَيُوجِيَلَرِي وَحَرْجَلَرِي وَ
مَعْدَنَلَرَه مَنَاسِتِ اَوْلَانِ كُشَلَرِي كُورْدَرِ

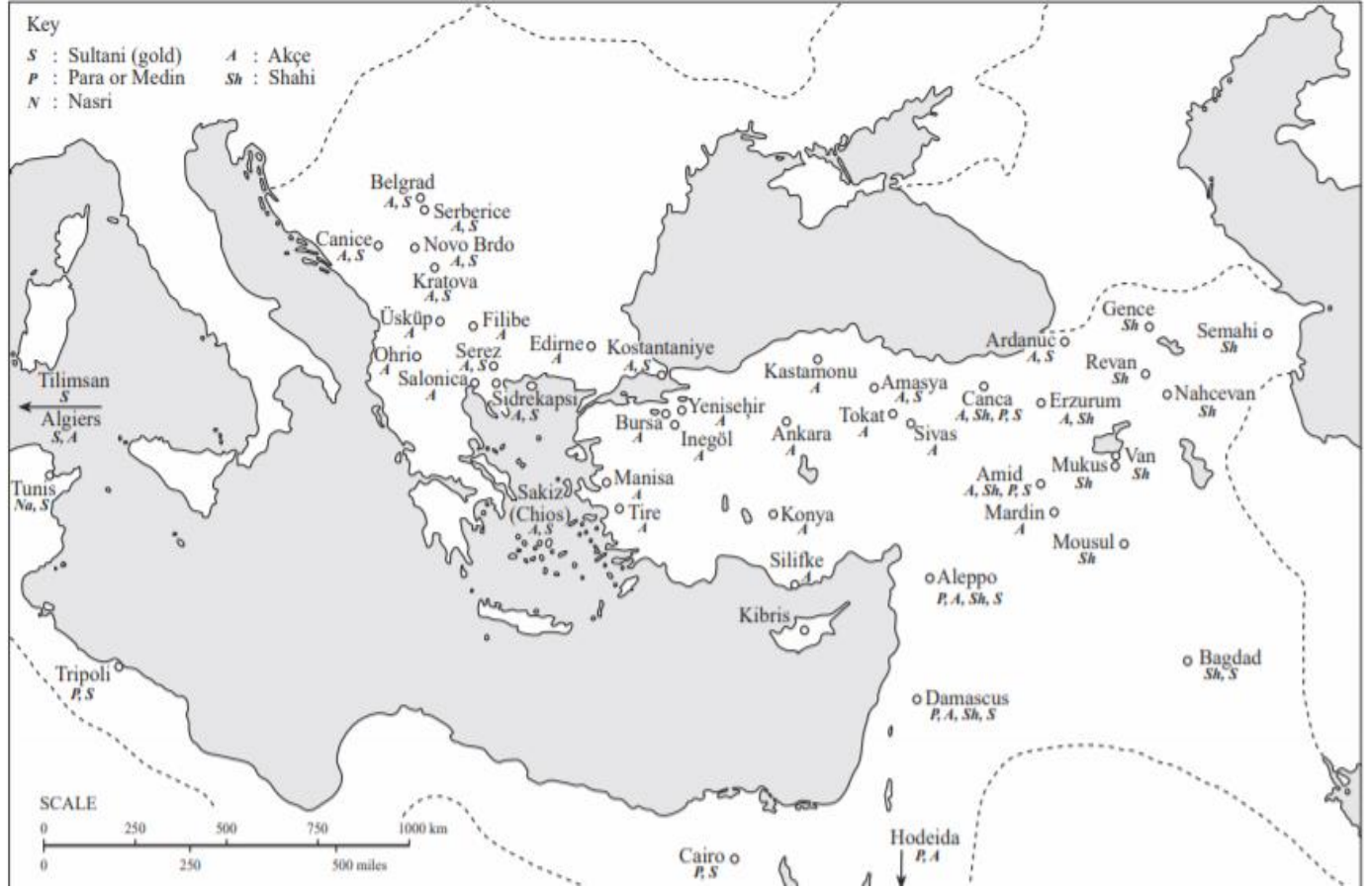
⁴⁸⁸ Roberth Anhegger, Halil İnalçık, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i 'Osmani*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.7.

EK 4: Osmanlıların Rumeli'deki maden sahaları.⁴⁸⁹

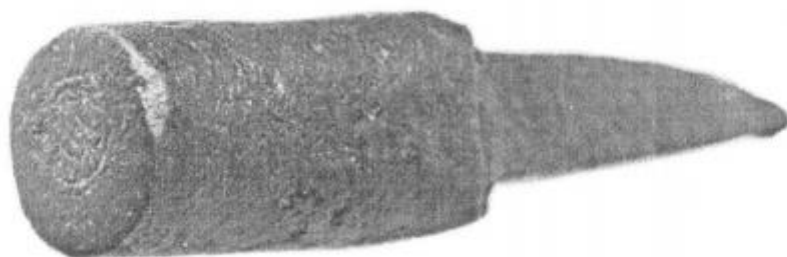
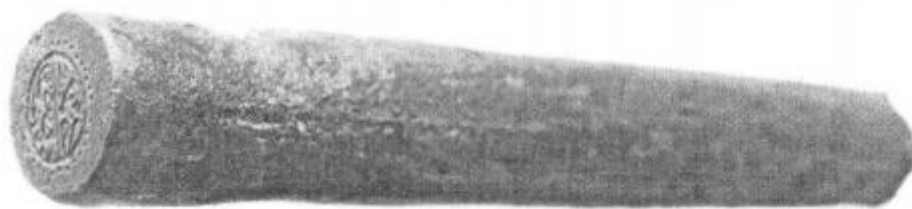
⁴⁸⁹ Halil İnalçık, Donald Quarter, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, (Çev: Halil Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.68.

EK 5: II. Selim ve III. Murat dönemlerinde gümüş ve altın sikke üreten Osmanlı darphaneleri.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2000, s.91.

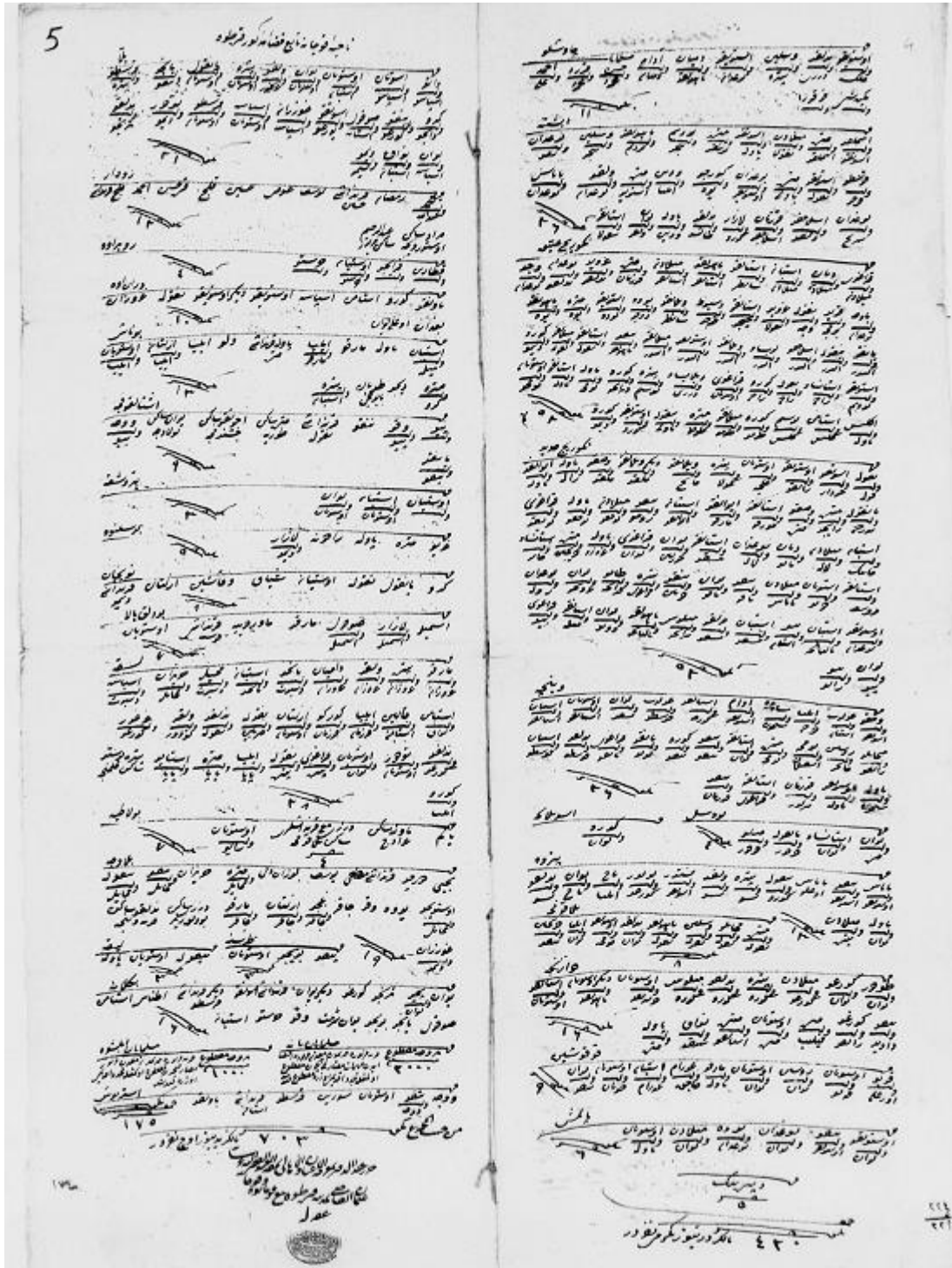
EK 6: II. Bayezid dönemine ait sahte sikke kalıbı ve sikke örneği.⁴⁹¹

⁴⁹¹ Vujadin Ivanisevic, "Dies for forging akches of Bayazit II (1481-1521) of the Mint Kratovo", *Makedonski numizmatički glasnik* 3, 1999, s.147.

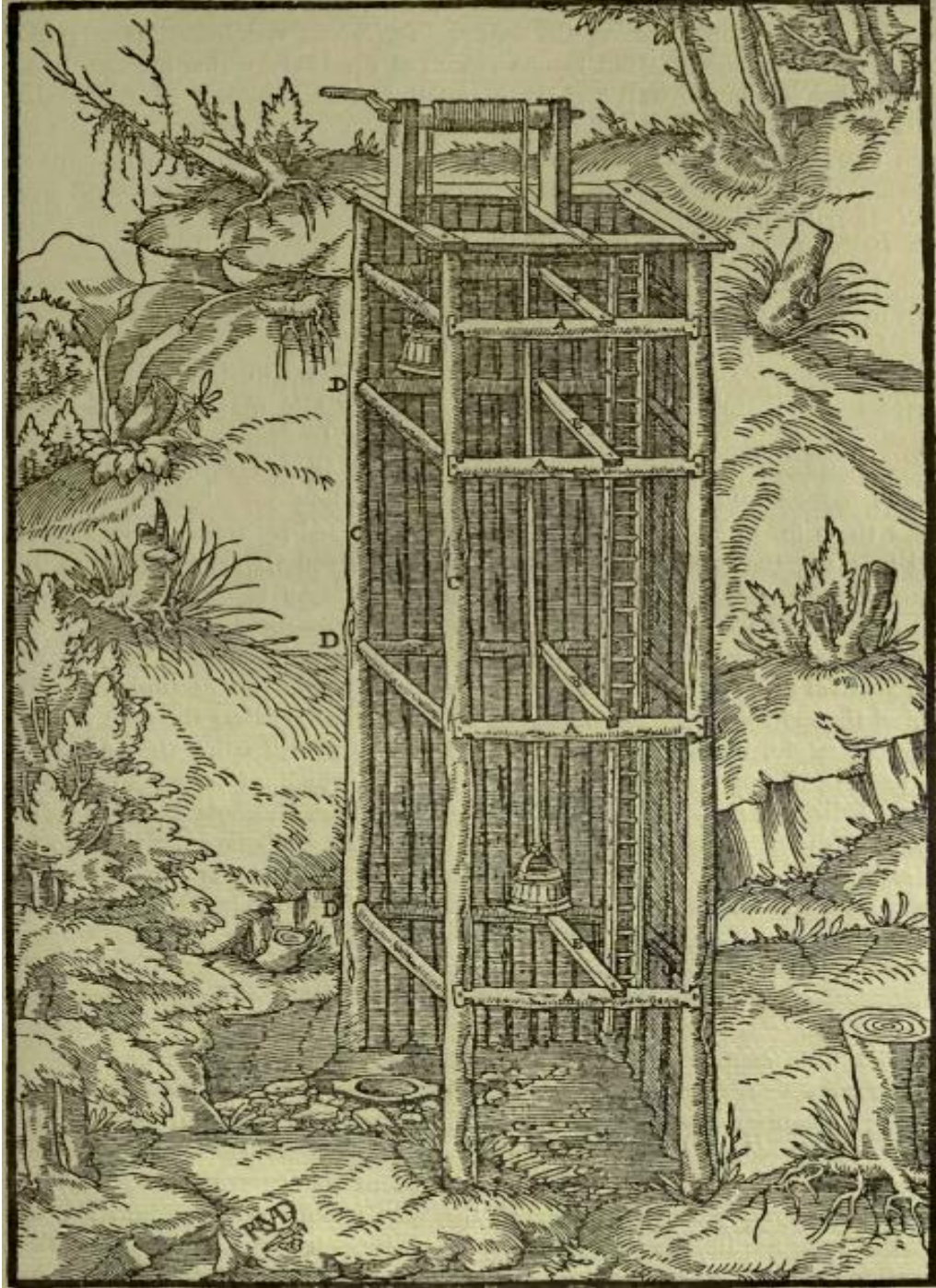

⁴⁹⁴ BOA, D. BŞM., nr. 1077/ A, s.4-5.

EK 10: Madencilerin üzerine taş veya büyük toprak parçalarının düşmesini engellemek için yapılmış tahkimat ve cevherin dışarı çıkarılmasında önemli bir yere sahip olan dolap.⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ Georgius Agricola, *De Re Metallica*, (Translated from the First Latin Edition of 1556, Herbert Clark Hoover- Lou Henry Hoover) London, 1912, s.123.

ÖZGEÇMİŞ

13 Temmuz 1992 Zonguldak doğumludur. İlköğretimi Karabük/Yunus Emre İlköğretim Okulu'nda, Liseyi Karabük/Karabük Anadolu Meslek Lisesi'nde tamamlamıştır.

2012-2017 yılları arasında Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumuş ve 2016-2017 yılları arasında Kastamonu Üniversitesi'nden Formasyon Eğitimini almıştır.

Eylül 2017 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.